

2022 жылғы 25 наурызда қабылданған
2022 жылғы 15 маусымда жарияланған

GrecoEval 1/2Rep(2021)1

Бірлескен бірінші және екінші бағалау кезеңдері

Қазақстан бойынша бағалау есебі

ГРЕКО 90-шы пленарлық отырысында қабылданды
(Страсбург, 2022 жылғы 21–25 наурыз)

КІРІСПЕ

1. Қазақстан Республикасы ГРЕКО-ға 2020 жылдың 16 қаңтарында қосылды. ГРЕКО барлық жаңа мүшелерге, олардың барлық кезеңдері аяқталуға жақындағанына қарамастан, олар бағалануы керек деген шешімді қаулы етті. Осыған байланысты, Қазақстанға бірінші және екінші кезеңдердің тақырыптарын қамтитын бірлескен бағалау рәсімі ұсынылды (3-тармақты қараңыз). ГРЕКО бағалау тобының (бұдан әрі – ГБТ) құрамына Аластер БРАУН мырза, шериф (судья), Данфермлин шериф соты (Ұлыбритания), Елена КОНЦЕВИЧУТЕ ханым, Еуропалық одақтың Украинадағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы бастамасының сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жөніндегі аға кеңесшісі, халықаралық қатынастар жөніндегі қызметкері, арнайы тергеу қызметінің бұрынғы маманы (Литва) Луис Мигель СОУСА СИЛЬВА мырза, қаржы жөніндегі бас инспектор, қаржы жөніндегі бас инспекция (Португалия) және, құқық үстемдігі және сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес мәселелері жөніндегі үйлестіруші, сарапшылар форумы (Румыния) Лаура ШТЕФАН кірді. ГРЕКО хатшылығынан Давид ДОЛИДЗЕ мырза мен Лаура САНЗ-ЛЕВИА ханыммен бірге топ 2021 жылғы 6-10 қыркүйегі аралығында Нұр-Сұлтан қаласында болды. Сапар алдында ГБТ бағалау сауалнамаларына жауаптарын, тиісті заңнама мен басқа да құжаттардың көшірмелерін алды.
2. ГБТ келесі мекемелердің жетекші қайраткерлерімен және өкілдерімен кездесті: Президент Әкімшілігі, Парламент (Сенат және Мәжіліс), Жоғарғы Сот, Жоғарғы сот кеңесі, Бас прокуратура, Ішкі істер министрлігі, Әділет министрлігі, Қаржы министрлігі, Сыртқы істер министрлігі, Ұлттық экономика министрлігі, Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігі, Ақпарат және әлеуметтік даму министрлігі, Қауіпсіздік кеңесі, Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес агенттігі, Ұлттық қауіпсіздік комитеті, Қаржы мониторингі агенттігі, Ұлттық банк, Орталық сайлау комиссиясы, Мемлекеттік қызмет істері агенттігі, Жоғарғы бақылау-тексеру басқармасы, Нұр-Сұлтан қаласының әкімдігі, Ақмола облысының әкімдігі, салық және тіркеу органдары, Кәсіпкерлер істері жөніндегі уәкіл, Адам құқықтары жөніндегі уәкіл. Сонымен қатар, ГБТ келесі үкіметтік емес ұйымдардың өкілдерімен кездесті: «Әділетке жол» республикалық қоғамдық бірлестігі, ТАЛАП қолданбалы зерттеулер орталығы, Қазақстанның экологиялық ұйымдары қауымдастығы, сондай-ақ БАҚ өкілдерімен және ғалымдармен кездесті. Сондай-ақ ГБТ аудиторлармен, нотариустармен, кәсіби заңгерлердің (адвокаттар алқасы мен қауымдастығы) және «Атамекен» Ұлттық Кәсіпкерлер палатасының өкілдерімен кездесті.
3. Өз Жарғысының 10.3-бабына сәйкес ГРЕКО шешім қабылдады:
 - Бағалаудың бірінші кезеңі келесі тақырыптарға арналады:
 - ❖ **Сыбайлас жемқорлықтың алдын алумен және оған қарсы күреспен айналысатын ұлттық органдардың тәуелсіздігі, мамандануы және құралдары** ¹ : 3-басшылық қағидаты:

¹ Бағалаудың бірінші кезеңінің I және II тақырыптары

сыбайлас жемқорлық қылмыстарына қатысты алдын алу, тергеу, соттық қудалау және сот талқылауына жауап беретін органдар: құқықтық мәртебесі, өкілеттіктері, дәлелдемелерді жинау құралдары, тәуелсіздік және дербестік); 7-басшылық қағидаты: сыбайлас жемқорлық мәселелерімен айналысатын мамандандырылған тұлғалар немесе органдар, олардың иелігіндегі қаражат;

- ❖ **Иммунитеттердің дәрежесі мен көлемі**²: 6-басшылық қағидаты: Сыбайлас жемқорлық туралы іс бойынша тергеуден, қудалаудан немесе сот талқылауынан иммунитеттер); сондай-ақ
 - Бағалаудың екінші кезеңі келесі тақырыптарға арналады:
 - ❖ **Сыбайлас жемқорлықтан түскен кірістер**³: 4-ші (сыбайлас жемқорлықтан түскен табыстарды алып қою және тәркілеу) және 19-шы (сыбайлас жемқорлық пен ақшаны жылыстату/ұйымдасқан қылмыс арасындағы байланыс) сыбайлас жемқорлық үшін қылмыстық жауапкершілік туралы Конвенцияны (ETS 173) ратификациялаған мүшелер үшін Конвенцияның 19.3, 13 және 23-баптарымен бірге басшылық қағидаттары;
 - ❖ **Мемлекеттік басқару және сыбайлас жемқорлық**⁴: 9-шы (мемлекеттік басқару) және 10-шы (мемлекеттік лауазымды тұлғалар) басшылық қағидаттары;
 - ❖ **Заңды тұлғалар және сыбайлас жемқорлық**:⁵5-ші (заңды тұлғалар) және 8-ші (салық заңнамасы) сыбайлас жемқорлық үшін қылмыстық жауаптылық туралы Конвенцияны (ETS 173) ратификациялаған мүшелер үшін Конвенцияның 14, 18 және 19.2-баптарымен бірге басшылық қағидаттары.

4. Осы есеп биліктің сауалнамаларға берген жауаптары (2021 жылғы 1 наурызда ұсынылған) және елдік сапар кезінде берілген ақпарат негізінде дайындалды. Есептің негізгі мақсаты 3-тармақта көрсетілген ережелерді сақтау үшін Қазақстан билігі қабылдаған шаралардың тиімділігін бағалау болып табылады. Есепте әр тақырып бойынша жағдайдың сипаттамасы, содан кейін сыни талдау ұсынылады. Қорытынды ГРЕКО қабылдаған және қаралатын ережелердің сақталуын жақсарту бойынша Қазақстанға жолданған ұсынымдардың тізімін қамтиды.

I. ҚАЗАҚСТАННЫҢ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ САЯСАТЫНА ШОЛУ

а. Жағдайдың сипаттамасы

Алдындағы жағдай

² Бағалаудың бірінші кезеңінің III тақырыбы

³ Бағалаудың екінші кезеңінің I тақырыбы

⁴ Бағалаудың екінші кезеңінің II тақырыбы

⁵ Бағалаудың екінші кезеңінің III тақырыбы

5. Қазақстан 1991 жылғы 16 желтоқсанда Кеңес Одағынан тәуелсіздігін жариялады және сол жылы Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығына (ТМД) мүше болды. Қазақстан – әлемдегі теңізге тіке шыға алмайтын ең үлкен мемлекет, жер көлемі бойынша дүниеде тоғызыншы орында. Халқының саны 18,8 млн адамды құрайды. Қазақстандағы көмірсутектер мен пайдалы қазбалардың орасан зор қорлары оның ірі экономикасының негізін құрайды және осы өндіруші салаларға шетелдік инвестициялардың келуі жалғасуда. Қазақстан Орталық Азиядағы ең мықты экономикалардың біріне ие және оның жалпы ішкі өнімі шамамен аймақтың 60%-ын құрайды.
6. Қазақстан экономикасы, атап айтқанда, қаржы секторы мұнай бағасының тұрақты төмендеуі мен COVID-19 індетінің өршуінің біріккен мәселесіне тап болды. 2022 жылдың қаңтар айының басында объектіге сапарынан кейін, жанармай бағасының өсуіне қарсы қоғамдық наразылық ретінде басталған оқиға әлеуметтік-экономикалық себептерден туындаған ұлттық демонстрацияларға айналды, бұл төтенше жағдай жариялауға және Үкіметтің отставкаға кетуіне әкелді⁶.

Сыбайлас жемқорлықты түйсіну және көрінісі

7. Сапар барысында билік сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес Қазақстанның мемлекеттік саясатының негізгі басымдықтарының бірі болып табылатынын және елдің экономикалық өсуді қамтамасыз ету жөніндегі стратегиясында негізгі рөл атқаратынын растады. Қазақстан 2008 жылдан бастап БҰҰ-ның Сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенциясының тарапы болып табылады және 2004 жылдан бастап Шығыс Еуропа және Орталық Азия елдері (ЭЫДҰ/СЖҚТ) үшін Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы желісіне қатысады. Соңғы жылдары Transparency International сыбайлас жемқорлықты түсіну индексында (CPI) Қазақстан көрсеткіші жақсарды: 2020 жылы ел 19 позицияға көтерілді (100-ден 38 балл); 2021 жылы ол бір тармаққа түсті (100-ден 37 балл) және қазіргі уақытта 180 елдің ішінде 102-ші орынға ие болып отыр.
8. Shapers Дүниежүзілік экономикалық форумының сауалнамасының деректері бойынша қазақстандық жас респонденттердің 80%-ы сыбайлас жемқорлықты елдегі ең өткір мәселе деп атады. Билік «2020 жылғы сыбайлас жемқорлыққа мониторинг» зерттеуіне (Transparency International Kazakhstan жүргізген) сілтеме жасады, бұл сыбайлас жемқорлықтың көптеген жағдайлары полицияда, мемлекеттік ауруханалар мен емханаларда, жер ресурстарын басқару органдарында, мемлекеттік балабақшаларда және жоғары оқу орындарында болғанын көрсетеді. Бұл зерттеу, сондай-ақ, мемлекеттік лауазымды тұлғамен кем дегенде бір

⁶ Билік қазіргі уақытта қаңтардағы оқиғалардың мән-жайлары мен болжалды террористік әрекеттері Қазақстан Президентінің тапсырмасы бойынша тергеліп жатқанын атап өтті. Осы оқиғалардың нәтижелері бойынша тиісті құқықтық баға берілетін болады. 2022 жылғы 8 ақпанда Премьер-Министрдің орынбасары – ҚР Сыртқы істер министрінің Хьюман Райтс Вотч (HRW) атқарушы директорымен «қайғылы қаңтар» оқиғалары контекстінде адам құқықтары саласындағы халықаралық нормалар мен стандарттарды сақтау мәселелерін талқылау үшін кездесуі өткізді. Содан кейін HRW мәлімдеме жасады, онда [«қазақстандық биліктің диалог пен ынтымақтастыққа ашықтығын және адам құқықтары саласындағы халықаралық стандарттарды сақтауды ұстанатындығын растауды құптады»](#). Қазақстанның Сыртқы істер министрлігі де, Хьюман Райтс Вотч та қаңтардағы оқиғаларды объективті тергеуге мүдделі. 2022 жылғы 20 қаңтарда Еуропалық парламент басқаларымен қатар тиісті халықаралық тергеу жүргізуді талап ететін [Қазақстандағы жағдай туралы қарар](#) қабылдады. Ол сондай-ақ сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес және өсіп келе жатқан теңсіздікті азайту үшін шұғыл реформалар жүргізу қажеттілігіне шақырды

байланыста болған және мемлекеттік лауазымды тұлғаға пара берген немесе осы мемлекеттік лауазымды тұлғалардан пара алған адамдардың үлесі алдыңғы 12 ай ішінде 13,4%-дан 11,3%-ға дейін төмендегенін көрсетеді.

9. 2019 жылғы Transparency International жүргізген тағы бір зерттеуі азаматтар мен кәсіпкерлер жақсартуларға көз жеткізгенін көрсетті. Дегенмен, сыбайлас жемқорлыққа қарсы базаның жетілмегендігі, саясатты әзірлеу кезінде реакцияның болмауы және БАҚ-ты мемлекеттік бақылау сияқты елеулі проблемалар қалып отыр. Билік сыбайлас жемқорлық, әсіресе жоғары деңгейдегі әлі де алаңдаушылық тудыратынын мойындады және елдің ГРЕКО-ға мүшелігін іскерлік климатты жақсартуға және экономиканың одан әрі дамуына ықпал ететін Еуропа Кеңесіне мүше мемлекеттермен ортақ құқықтық кеңістік құру мүмкіндігі ретінде қарастырады. Билік сонымен бірге сыбайлас жемқорлық пен ұйымдасқан қылмыс арасындағы байланысты мойындады, өйткені олар сыбайлас жемқорлықсыз ұйымдасқан қылмыс аз болады деп санайды. Сондықтан билік жүйелі сыбайлас жемқорлық фактілерін анықтауды және бүкіл қылмыстық тізбектерді анықтауды өздерінің басымдықтарының бірі деп жариялады.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы негізгі бастамалар

10. «Қазақстанның 2050 жылға дейінгі Стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» 2012 жылдың желтоқсан айында ұсынылды. Бұл экономикалық, әлеуметтік және саяси реформалардың бұл бағдарламасы орталықсыздандыруды, жергілікті өзін-өзі басқаруды нығайтуды, мемлекеттік аппаратты жаңғыртуды, сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес пен құқық қорғау органдарын реформалауды қоса алғанда, Қазақстандағы мемлекеттілікті нығайту мен демократияны дамыту туралы тарауды қамтиды. 2015 жылдың көктемінде Қазақстан өз экономикасын жаңғырту мен әртараптандыру және өзінің институттарын жетілдіру жөніндегі реформалар бағдарламасын жүзеге асыруға кірісті. 2015 жылғы қарашада Қазақстан Дүниежүзілік сауда ұйымының мүшесі болды.
11. 2014 жылы Мемлекеттік қызмет істері және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігі құрылды. 2019 жылы ол қазіргі сыбайлас жемқорлыққа қарсы агенттік болып қайта құрылды. Билік бұл органға өз қызметінде дербестік беру үшін ол тікелей Қазақстан Президентіне бағынады деп атап өтті. Агенттік сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатты әзірлеуге және іске асыруға және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы үйлестіруге, сондай-ақ сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарды анықтауға, жолын кесуге, ашуға және тергеп-тексеруге жауап береді. Агенттіктің жеке бөлімшесі орталық мемлекеттік органдардың жоғары басшылығы арасында қылмыстарды анықтаумен ғана айналысады.
12. 2015 жылғы 18 қарашада Қазақстан Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы Заңды қабылдады, онда сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл қағидаттары баяндалған, сыбайлас жемқорлыққа қарсы шаралар баяндалған, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл үшін жауапты органдар мен олардың өкілеттіктерінің, аражігі айқындалды, сондай-ақ сыбайлас жемқорлықтың салдарларын жою жөніндегі, атап айтқанда сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар нәтижесінде алынған заңсыз мүлікті және

өзге де пайданы өндіріп алу туралы шаралар көзделген. Соңғы жылдары сыбайлас жемқорлыққа қарсы элементтерді қамтитын бірқатар басқа заңдар мен нормативтік актілер қабылданды, мысалға, Мемлекеттік қызмет туралы Заң. Басқа заңнамалық актілердің ережелері сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті ұйымдастыруға да қатысты. Мысалы, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы Заңның 22-бабы сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылды өз құзыреті шегінде барлық мемлекеттік органдар, ұйымдар, квазимемлекеттік құрылымдар⁷ және лауазымды адамдар жүргізуге міндетті екенін көздейді. Сонымен қатар, кейбір заңға тәуелді актілер сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті реттейді, атап айтқанда, Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мониторинг бойынша 2016 жылғы нұсқаулық, Сыбайлас жемқорлық тәуекелдеріне ішкі талдау бойынша 2016 жылғы үлгілік нұсқаулық, сыбайлас жемқорлық тәуекелдеріне сыртқы талдау жүргізу бойынша 2017 жылғы нұсқаулық және т. б.

13. Сонымен қатар, 2015 жылы билік бес институционалдық реформаны жүзеге асыру жөніндегі 100 нақты қадамның жоспарын жариялады. Ол бес негізгі бағыт бойынша жұмыс істейді: (1) экономикалық бағдарламалар мен қоғамдық қызметтерді тиімді жүзеге асыруға қабілетті қазіргі заманғы, кәсіби, өзін-өзі қамтамасыз ететін және дербес мемлекеттік аппарат құру; (2) құқық қорғау органдарының ашықтығын арттыруды, полиция қызметкерлерін іріктеудің жаңа жүйесін және судьяларға қойылатын кәсіби талаптарды арттыруды қоса алғанда, құқық үстемдігін нығайту; (3) әртараптандыру негізінде индустрияландыруға және экономикалық өсуге қол жеткізу; (4) болашақта біртұтас ұлтқа бірігу; және (5) ашық, либералды және есеп беретін үкімет ретінде жұмыс істеу.
14. Бұдан бөлек, 2017 жылдан бастап Қазақстанда терең цифрландыру және жаңғырту процесі жүріп жатыр: мемлекеттік қызметтердің 80-90%-ы онлайн және мобильді құрылғылар арқылы қол жетімді болды, олар адаммен немесе адамсыз ең аз байланыспен, бұл биліктің пікірінше тұрмыстық сыбайлас жемқорлық мүмкіндіктерін азайтады. Сондай-ақ, цифрландыру ашықтықты және осы қызметтерге қол жетімділікті арттырады деп айтылды (www.e.gov.kz). Мысалға мектептер, балабақшалар, денсаулық сақтау және жол құрылысы мекемелері үшін ашық бюджеттердің интерактивті картасы(<https://publicbudget.kz/>), құқық қорғау органдары мен прокуратура қолданатын электрондық басқару жүйесі, сондай-ақ полицияға шағымдануға, мемлекеттік тексерулердің дұрыстығын тексеруге, әкімшілік жазаларға ақы төлеуге немесе шағымдануға арналған (www.qamqor.gov.kz/) сайттар жатады.
15. 2018 жылғы ақпанда Үкімет Қазақстанның 2025 жылға дейінгі Стратегиялық даму жоспарын⁸ жариялады. Оның басымдықтарының бірі құқыққа қарсы

⁷ Қазақстан Республикасы Бюджет кодексінің 3-бабының 31-тармағына сәйкес (2008 жылғы 4 желтоқсандағы №95-IV) квазимемлекеттік сектор субъектілері – мемлекеттік кәсіпорындар, жауапкершілігі шектеулі серіктестіктер, акционерлік қоғамдар, оның ішінде мемлекет құрылтайшысы, қатысушысы немесе акционері болып табылатын ұлттық басқарушы холдингтер, ұлттық холдингтер, ұлттық компаниялар, сондай-ақ еншілес, тәуелді және Қазақстан Республикасының заңнамалық актілеріне сәйкес олармен үлестес болып табылатын өзге де заңды тұлғалар.

⁸ 2022 жылдың ақпанында он ұлттық басымдықты іске асыру үшін «Қазақстанның 2025 жылға дейінгі ұлттық даму жоспары» деп аталатын қайта өңделген нұсқа бекітілді. Онда премьер-Министр жанындағы пәнаралық жұмыс

сыбайлас жемқорлық әрекеттерге сұранысты да, оларды жасау мүмкіндігін де төмендету есебінен алдын алу шараларын едәуір жақсарту болып табылады. ГБТ билік өздерін азаматтардың көзқарасын өзгерту бойынша күрестің қатысушылары деп санайды және сыбайлас жемқорлық өмір фактісі болып саналатын мәдениетті нөлдік төзімділікпен сыбайлас жемқорлыққа қатысты мәдениетке өзгертуге тырысады деп мәлімдеді.

16. Билік сонымен бірге 2019 жылы Президент жариялаған *«Тыңдаушы мемлекет»* деп аталатын тұжырымдама туралы хабарлады, бұл халықпен кең өзара әрекеттесуді және олардың шағымдары бойынша шаралар қабылдауды қамтиды. Осы хабарландырудан кейін сыбайлас жемқорлыққа қарсы агенттік жедел желі ұйымдастырды, интернетте және әлеуметтік желілерде халықпен белсенді өзара іс-қимыл жасады, сондай-ақ Қазақстанның барлық 17 облыс орталықтарында сервис-орталықтар құрды. Биліктің пікірінше, бұл сыбайлас жемқорлыққа қарсы агенттікке деген сенім деңгейінің артуына әкелді, өйткені оған жүгінулер саны 2017 жылмен салыстырғанда 2020 жылы 30%-ға артты.
17. Соңында, 2015-2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы арнайы стратегия бар. Ол мемлекеттің сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатының тиімділігін арттыруға, сыбайлас жемқорлықтың кез келген көрінісіне «мүлдем төзбеушілік» ахуалын жасау арқылы қоғамды сыбайлас жемқорлыққа қарсы қозғалыстарға тартуға және Қазақстандағы сыбайлас жемқорлық деңгейін төмендетуге бағытталған. Ол оны қабылдаудың негізгі себептерін сипаттайтын тараулардан тұрады; ахуалды талдау; сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы оң үрдістер; алдағы міндеттер; сыбайлас жемқорлыққа ықпал ететін негізгі факторлар; нысаналы индикаторларды қоса алғанда, Стратегияның мақсаттары мен міндеттері; бейінді ведомстволардың міндеттері және т.б. Стратегияның түйінді бағыттары тәсілдер мен басым іс-қимылдарды; мемлекеттік қызметтегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті; қоғамдық бақылау институтын енгізуді; мемлекеттік және жеке сектордағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті; сот және құқық қорғау органдарындағы сыбайлас жемқорлықтың алдын алуды; сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыруды; сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жөніндегі халықаралық ынтымақтастықты дамытуды қамтиды. Стратегия сондай-ақ оның іске асырылуын мониторингтеуді және бағалауды көздейді. Биліктің мәліметінше, Президенттің №802 Жарлығымен 2022 жылғы 2 ақпанда Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің 2022-2026 жылдарға арналған жаңа тұжырымдамасы қабылданды.
18. Халықтың сыбайлас жемқорлық тәуекелдері туралы хабардар болуын арттыру үшін сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес агенттігінде 2022 жылғы ақпанда аяқталған «Республикалық ақпараттық-ағарту штабы» жобасы іске асырылды. Барлық бағыттар бойынша қызметті жандандыру мақсатында жалпы саны 400 адамнан тұратын Аймақтық ақпараттық-ағартушылық штаб құрылды. Осылайша, 2020 жылдың басында Агенттік «Адал көмек», «AntikorNews» және «AntikorLive» онлайн-білім беру және ағарту жобаларын іске қосты. Жалпы 9,7 млн астам адамды қамтыған 18 000-ға жуық онлайн-

тобының бақылауына жататын нақты өлшенетін, қол жетімді, өзекті және уақытпен шектелген (SMART) мақсаттар бар екендігі айтылған.

іс-шара өткізілді. «Антикор Жаңалықтар» жаңалықтарының видеодайджестері әлеуметтік желілерде орналастырылды, ал AdalduqAlaһy бағдарламалары өңірлік телеарналарда көрсетілді. Сонымен қатар, жарнама тақтасы, баннерлер, бейне және аудиороликтер орналастырылды, түрлі тарату материалдары (парақшалар, брошюралар) таратылды.

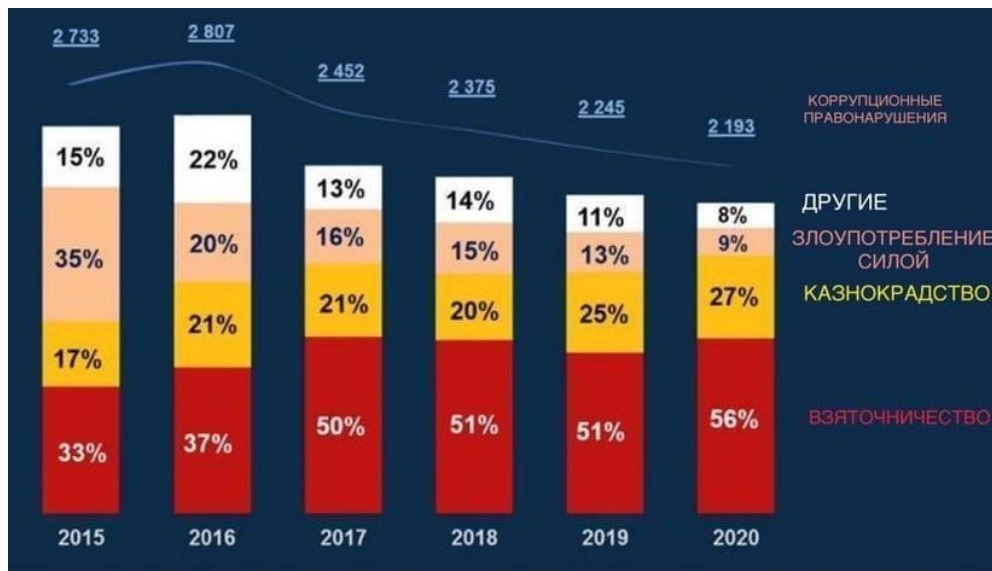
Қылмыстық заңнама

19. Қылмыстық кодекс (ҚК) сыбайлас жемқорлыққа байланысты мынадай қылмыстарды қамтиды:

- Сеніп тапсырылған бөтен мүлікті иемденіп алу немесе талан-таражға салу (ҚК 189-бабы, 2-бөлігінің 3-тармағы)
- Алаяқтық (ҚК 190-бап)
- Параға коммерциялық сатып алу (ҚК 253-бабы)
- Лауазымдық өкілеттіктерді теріс пайдалану (ҚК 361-бабы)
- Билікті немесе лауазымдық өкілеттіктерді асыра пайдалану (ҚК 362-бабы)
- Лауазымды адамның өкілеттіктерін иемденіп алу (ҚК 363-бабы)
- Кәсіпкерлік қызметте заңсыз қатысу (ҚК 364-бабы)
- Заңды кәсіпкерлік қызметпен айналысуға кедергі жасау (ҚК 365-бабы)
- Пара алу (ҚК 366-бабы)
- Пара беру (ҚК 367-бабы)
- Парақорлыққа делдал болу (ҚК 368-бабы)
- Қызметтік жалғандық жасау (ҚК 369-бабы)
- Қызметтегі әрекетсіздік (ҚК 370-бабы)
- Салғырттық (ҚК 371-бабы)

20. Жоғарыда аталған әртүрлі ережелер әртүрлі санкцияларға алып келеді. Мысалға, мемлекеттік сектордағы парақорлық кем дегенде айыппұлмен немесе бес жылға дейін бас бостандығынан айырылады, коммерциялық параға айыппұл салынады немесе бес жылға дейін бас бостандығынан айырылады, парақорлыққа делдал болу екі жылға дейін айыппұл немесе бас бостандығынан айырылады және т.б. Жаза ауырлататын мән-жайлар: елеулі мөлшерде пара алу, қорқытып алу, сөз байласу, ірі мөлшерде, қайталап құқық бұзушылық жасау кезінде ұлғаяды (мысалы, мемлекеттік сектордағы парақорлық үшін ең жоғары жаза он бес жылға бас бостандығынан айыруға жетуі мүмкін). Тәркілеуге және кәсіби дисквалификацияға тыйым салу да қолданылады. Сыбайлас жемқорлыққа байланысты қылмыстардың көпшілігі бойынша ескіру мерзімі қылмыстың ауырлығына байланысты он жылдан жиырма жылға дейін құрайды (ҚК 71-бабы).

Сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар статистикасы (2015-2020 жж.)

21. Сыбайлас жемқорлық қылмыстарына қатысты юрисдикцияға келетін болсақ, ҚК-нің 7-бабы Қазақстанда жасалған қылмыстарды реттейді, ал ҚК-нің 8-бабы Қазақстаннан тыс жерлерде жасалған қылмыстарға қатысты. Қазақстан Республикасының шегінен тысқары жерде қылмыстық құқық бұзушылық жасаған Қазақстан Республикасының азаматтары, егер олар жасаған іс-әрекет аумағында сол іс-әрекет жасалған мемлекетте қылмыстық жазаланады деп танылса, сондай-ақ егер осы адамдар басқа мемлекетте сотталмаған болса, қылмыстық кодекс бойынша қылмыстық жауаптылыққа жатады. Қазақстан Республикасының шегінен тысқары жерде қылмыс жасаған, сондай-ақ Қазақстан Республикасының аумағында тұрақты тұрмайтын шетелдіктер, азаматтығы жоқ адамдар, егер осы іс-әрекет Қазақстан Республикасының мүдделеріне қарсы бағытталған жағдайларда және Қазақстан Республикасының халықаралық шартында көзделген жағдайларда, егер олар басқа мемлекетте сотталмаған болса және Қазақстан Республикасының аумағында қылмыстық жауаптылыққа тартылатын болса, осы Кодекс бойынша қылмыстық жауаптылыққа жатады.
22. Сыбайлас жемқорлыққа байланысты мінез-құлық әкімшілік жауапкершілікке әкелуі мүмкін; осыған байланысты әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодекстің 34-тарауы өзекті. Бұдан басқа, мемлекеттік және квазимемлекеттік сектордың барлық лауазымды адамдарының сыбайлас жемқорлыққа қарсы күреске тартылуын арттыру үшін Қазақстанда мемлекеттік органдардың, ұйымдардың және квазимемлекеттік құрылымдардың басшылары бағынысты қызметкерлердің сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар жасауының алдын алу жөніндегі лауазымдық міндеттерін орындамағаны немесе тиісінше орындамағаны үшін тәртіптік жауаптылық енгізілдіонда барлық саяси тағайындаушылар, егер олардың тікелей бағыныстылары сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық жасаса, отставкаға кетуге міндетті (ол қабылдануы немесе қабылданбауы мүмкін) (Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы заңның 22-бабы, 1-1-тармағы). Осындай жағдайларда А немесе Б⁹ корпустарының қалған барлық мемлекеттік әкімшілік қызметшілері тәртіптік жауапкершілікке тартылады.

⁹ «А» корпусы мен «В» корпусындағы мемлекеттік әкімшілік лауазым арасындағы айырмашылықтар туралы толығырақ ақпаратты осы есептің «мемлекеттік басқару» бөлімінен қараңыз.

23. Тиісті халықаралық келісімдерге келетін болсақ, 2008 жылдың 18 маусымында Қазақстан Біріккен Ұлттар Ұйымының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенциясына (БҰҰ СЖҚК) қосылды. Қазақстан Еуропа Кеңесінің сыбайлас жемқорлық үшін қылмыстық жауапкершілік туралы Конвенцияға да (ETS 173), оған Қосымша хаттамаға да (ETS 191), сыбайлас жемқорлық үшін азаматтық-құқықтық жауапкершілік туралы конвенцияға да (ETS 174) қол қойған жоқ.

b. Талдау

24. ГБТ Қазақстанның жаңғыруы жылдам жүріп жатқанын, бірақ демократиялық реформалар мен құқық үстемдігі тұрғысынан әлі де жұмыс күтіп тұрғанын атап өтті. Плюралистік демократия, адам құқығын қорғау және заңның үстемдігі Еуропа Кеңесінің негізі болып табылатындығын және ГРЕКО Еуропа Кеңесінің тетігі ретінде осы іргелі Еуропалық құндылықтар аясында өз бағалары мен талдауларын жүргізетінін еске салу керек.

25. Демек, Еуропа Кеңесі заң үстемдігіне және адам құқықтарын сақтауға негізделген демократиялық басқаруды трансформациялау жолында Қазақстанды көтермелеуге және көмектесуге әзір екенін растады¹⁰. ГБТ Қазақстан қарқынды экономикалық дамуға күш-жігер мен ресурстарды одан әрі инвестициялауға ұмтылып отырғанын және сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес осы мақсатқа қол жеткізудің негізгі саясаты ретінде қарастырылатынын бірнеше рет мәлімдеді. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы саналы саясат экономикалық өсу мен дамудың ықпалды құралы болғанымен, ең бастысы, демократияның еуропалық құндылықтары, адам құқықтары және заңның үстемдігі тұрғысынан негізгі кепілдік болып табылады. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес және адам құқықтары туралы Еуропалық Конвенцияда бекітілген негізгі азаматтық және саяси құқықтарды қорғау бір медалдің¹¹ екі жағы болып табылады. Екі мақсат та билікті және қызметтік мәртебені теріс пайдаланудан қорғау және мемлекеттік функцияларды сеніп тапсырғандардың бейтараптығын, әділдігін және белгіленген ережелерді сақтауын қамтамасыз ету төңірегінде өрбиді.

26. Соңғы жылдары Қазақстанда демократиялық басқаруды нығайтуға және халықаралық стандарттарға жақсырақ сәйкестікке бағытталған бірнеше заңнамалық реформалар қабылданды және оларды іске асыру сатысында

¹⁰ мысалы, [Еуропа Кеңесінің Қазақстанмен қарым-қатынасы туралы баяндама](#). Еуропа Кеңесінің Парламенттік Ассамблеясы, №14436 10.11.2017 құжат.

[2019-2022 жылдар кезеңінде Қазақстан үшін тату көршілік ынтымақтастықтың басымдықтары](#) Еуропа Кеңесінің Министрлер комитеті, 2019 жылдың 5 наурызыдағы GR-EXT(2019)2.

[2019-2022 жылдары атқарылған жұмыс туралы есеп](#) Еуропа Кеңесінің Министрлер комитеті, 2021 жылдың 7 сәуіріндегі GR-EXT(2021)6

Қазақстан Құқық арқылы демократия үшін Еуропалық комиссияның (Венеция комиссиясы) мүшесі болып табылады. Ол еуропалық судьялардың консультативтік кеңесінде (КСЕС), Еуропалық прокурорлардың консультативтік кеңесінде (КСПЕ) және Сот төрелігінің тиімділігі жөніндегі Еуропалық комиссияда (ЕКЭП) байқаушы мәртебесіне ие.

¹¹ Адам құқықтары мен заңның үстемдігі үшін сыбайлас жемқорлық тудыратын қауіптердің қосымша суретін 19 жылдың 2021 қаңтарында Еуропа Кеңесінің адам құқықтары жөніндегі комиссары жариялаған [«Сыбайлас жемқорлық адам құқықтары мен заңның үстемдігіне нұқсан келтіреді» басылымнан қараңыз](#).

тұр (мысалы, өлім жазасын жою, саяси партияларды тіркеу және жиналыстар бостандығы туралы заңнамадағы өзгерістер, диффамацияны қылмыссыздандыру туралы заң, әкімшілік және қылмыстық реформалар және т.б.). Қазіргі реформалар процесі алға қадам болса да, оны тиімді іске асырумен үйлестіру керек және уақыт пен практикада дұрыс қолдау керек.

27. ГБТ-ның пікірінше, онда осы есепте сипатталған сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес саласындағы техникалық жетістіктер үміт күттіретін болса да, институционалдық реформаның неғұрлым кең мәнмәтінінде ресімделуге тиіс. Осыған байланысты, 2022 жылдың қаңтарында көшеге шыққан қоғамдық наразылық Қазақстандағы кейбір қағидатты проблемаларды, атап айтқанда, биліктің билік тармақтары арасында біркелкі бөлінбеуін (атқарушы биліктің басымдығымен және Президент өкілеттігінің кеңдігімен), сыбайлас жемқорлықты, шектелген элиталық топтардың ықпалының күшеюін, әлсіз азаматтық қоғамды және Үкіметтің есеп берушілігінің қажеттілігін атап көрсетті. Осы қиындықтардың көпшілігі Президенттің 2022 жылдың 11 қаңтарында Мәжіліс (Парламенттің төменгі палатасы) алдында сөйлеген сөзінде танылды. ГБТ осы есепке енгізілген ұсынымдар бұдан әрі сыбайлас жемқорлыққа қарсы доменге қосымша дамуды талап ететін салаларды анықтауға ықпал етеді деп үміттенеді. Алайда, ең бастысы, осыған қатысты қабылданып жатқан шаралар мемлекетті басқару жүйесінің одан әрі ауқымды реформаларымен және осы процеске азаматтық қоғамды енгізумен жақсы келісілуге тиіс.
28. Көптеген елдерде сыбайлас жемқорлықтың нақты ауқымын өлшеу қиын, және Қазақстан да ерекшелік емес; дегенмен, ГБТ Қазақстанда осы проблеманың нақты көрінісін жасау ерекше қиын деп тапты, өйткені жергілікті жерде кездескен әңгімелесушілерден алынған ақпарат Сыбайлас жемқорлықтың нақты түрлері мен салаларымен шектеліп, жеткілікті түрде жан-жақты зерттеулер мен талдауға негізделмеген. Сонымен қатар, ГБТ сыбайлас жемқорлық туралы хабардарлықты арттыру, өз қорытындыларын қалың жұртшылыққа ашу, сондай-ақ олардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатты әзірлеуге қосқан үлесінің болмауы бойынша белсенді жұмыс істейтін азаматтық қоғамның тәуелсіз ұйымдарының жоқтығын атап өтті. Сонымен қатар, ГБТ ресми (мемлекеттік) БАҚ өкілдерінен олар негізінен сыбайлас жемқорлық жағдайлары анықталғаны туралы немесе тиісті мемлекеттік органдар сұраған кезде сыбайлас жемқорлық туралы хабардарлықты арттыруға байланысты іс-шаралар туралы хабарлайтынын естіді.
29. Қазақстанның сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясаты Қазақстанның 2050 жылға дейінгі ұлттық Стратегиясында, 2025 жылға дейінгі ұлттық даму жоспарында және 2022 жылдың ақпанында бекітілген 2022-2026 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы жаңа стратегияда (2022-2026 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясат тұжырымдамасы және іс-қимыл жоспары) баяндалған ұзақ мерзімді мақсаттарды басшылыққа алады. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегияны іске асыру белгілі бір рөл атқару және ол үшін жеке жауапкершілікті алу тапсырылған әртүрлі субъектілер арасында бөлінді. Бүгінгі таңда түрлі салаларда сыбайлас жемқорлыққа қарсы көптеген бастамалар қолға алынды. Біріншіден, 2019 жылы сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес агенттігі Президентке тікелей есеп беретін жеке Мемлекеттік орган болып қайта

құрылды, оның міндеті – сыбайлас жемқорлыққа қарсы реформаларды үш бағыт бойынша басқару: халықты ескерту, тергеу және ақпараттандыру. Билік неғұрлым репрессивті тәсілден алдын-алу мен ағартуға жалпы көшуді сыбайлас жемқорлық қылмыстарын төмендетудің негізгі факторы ретінде қарастырады. 2020 жылғы Ұлттық баяндамада көрсетілгендей, жүйелі профилактикалық жұмыстың арқасында құқық қорғау және бейінді мемлекеттік органдар тіркеген сыбайлас жемқорлық туралы істер саны 2019 жылмен салыстырғанда 2,4%-ға және 2017 жылмен салыстырғанда 10,6%-ға төмендеді.

30. Сыбайлас жемқорлықтың алдын алу жөніндегі шаралардың кең спектріне сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін зерделеу және жою, нормативтік құқықтық актілер жобаларының сыбайлас жемқорлыққа қарсы сараптамасы, өз күштерімен сыбайлас жемқорлық тәуекелдерімен күресу үшін құқық қорғау және мемлекеттік органдарда ішкі бақылау бөлімшелерін құру кіреді. Сонымен қатар, құқық қорғау органдарының лауазымды тұлғалары, прокурорлар мен судьялар жасаған сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтары үшін неғұрлым қатаң санкциялар, сондай-ақ сыбайлас жемқорлық үшін сотталған азаматтық қызметшілердің мемлекеттік қызметке қайта оралуына өмір бойына тыйым салу, сондай-ақ барлық мемлекеттік қызметшілердің сыбайлас жемқорлық туралы хабарлау міндеті енгізілді.
31. Жоғары мемлекеттік қызметшілер мен саяси тағайындаушылардың бағыныштылары жасаған сыбайлас жемқорлық үшін тәртіптік жауапкершілігіне келетін болсақ, жергілікті жерлердегі әңгімелесушілер бұл бастама мемлекеттік және квазимемлекеттік органдардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы ішкі комплаенс-шараларды енгізуге, нормативтік актілерді енгізуге белсенді көзқарасын тудырды деп мәлімдеді. сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін жою және сыбайлас жемқорлыққа қарсы оқытуды ұйымдастыруда консультациялар мен көмек алу үшін сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес агенттігіне жүгіну. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте әртүрлі мемлекеттік және мемлекеттік емес субъектілердің кеңінен қатысуының маңыздылығын ескере отырып, ГБТ бұл шара иерархияның әртүрлі деңгейлері арасындағы сенімге нұқсан келтіруі мүмкін, бұл микро басқаруды тудырады және заңсыз әрекеттер туралы хабарлау үшін кек алу қорқынышын тудырады деп алаңдайды, өйткені бұл билік үшін қиындық тудыруы мүмкін. ГБТ бұл аспект әсіресе бұзушылықтар туралы хабарлаған адамдарды қорғаудың кең шараларын енгізу жөніндегі жақында басталған бастама мен оларды қолдану тетіктері аясында өте маңызды деп санайды, сондықтан мұқият зерделеуге лайық.
32. ГБТ тобы мемлекеттен тәуелсіз азаматтық қоғам субъектілері, сирек жағдайларды қоспағанда, сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатты әзірлеуге белсенді қатыспайды, ал үкіметтік емес ұйымдарға қоғамдық сенім өте төмен болғанын атап өтті (2020 Transparency Kazakhstan ¹²сауалнамасына сәйкес субъектілердің 35,3%-ы «сенбейді», ал тек 32,6%-ы ғана ҮЕҰ-ға «сенеді»). Сапар барысында кейбір ҮЕҰ өкілдері Қазақстандағы азаматтық

¹² Transparency Kazakhstan зерттеуінің «2020 жылы Қазақстандағы сыбайлас жемқорлықтың жай-күйін бақылау» атты түпкі түйіні келесі сілтеме бойынша қолжетімді: <http://tikazakhstan.org/wp-content/uploads/2021/01/Summary.pdf>

қоғам Үкіметке қатысы жоқ көздерден қаржыландыру алуда, сондай-ақ сыбайлас жемқорлықтың алдын алу және оған қарсы күрестегі тәуелсіз азаматтық қоғамның рөлі туралы жұртшылықтың жеткіліксіз хабардар болуында проблемаларға тап болады деген пікір білдірді.

33. ГБТ пікірі бойынша, қазақстандық билік қолданған сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес шаралары мақтауға лайық болса да, барынша пәрменді нәтижелерге әкелуі тиіс. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігіне жүктелген функциялардың кең спектрі, оның ішінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатқа және көптеген органдар арасындағы үйлестіруге қатысты жетекші рөлі басымдықтардың нақты және құрылымдалған анықтамасынан пайда көреді. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатқа келетін болсақ, сыбайлас жемқорлыққа неғұрлым бейім секторларға қатысты тәуелсіз және тұрақты сауалнамалар мен зерттеулерге, сондай-ақ эмпирикалық деректерді жинауға басымдық берілуі мүмкін (және, демек, мемлекет пен қоғам үшін үлкен шығындарға әкелуі мүмкін). жалпы алғанда), осы секторларда сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін төмендету бойынша нақты шаралар қабылдауға және осы іс-қимылдардың әсерін бағалауға басымдық берілуі мүмкін.
34. Сонымен бірге ГБТ шынымен тәуелсіз қызығушылық топтары бар дамыған азаматтық қоғамның болмауы, сондай-ақ БАҚ-тың (әсіресе «мемлекеттік») елдегі сыбайлас жемқорлық туралы нақты ақпаратты іздеуге және таратуға шектеулі бағытталуы оның нақты ауқымы туралы жеткілікті білімге ие болуын қиындатады деп санайды - ол қаншалықты жүйелі, мемлекеттік және жеке секторлардың қандай бөліктері мен деңгейлері әсер етеді және т.б. Бұл жағдай сыбайлас жемқорлық ауқымын зерттеуге, оның көріністері туралы хабардарлықты арттыруға және саясатты дамытуға тәуелсіз факторларды белсенді түрде тартуды талап етеді.
35. Біріншіден, жоғарыда айтылғандай, сыбайлас жемқорлықтың ауқымын және сыбайлас жемқорлық тәуекелдерінің қай секторларда жиі кездесетінін дәл анықтау үшін одан әрі күш салу қажет. ГБТ Қазақстанда осы проблеманың айқын көрінісін жасау кезінде ерекше қиындықтарға тап болды, өйткені ақпарат шектеулі болды және жан-жақты зерттеулер мен талдауға негізделмеген. Азаматтық қоғамның тәуелсіз ұйымдары мен бұқаралық ақпарат құралдарының болмауы мәселенің бір бөлігі екені анық. Содан кейін, осындай ауқымды зерттеу негізінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясат пен стратегияларды бейімдеу және қабылданған шаралардың іске асырылуын, сондай-ақ мемлекеттік емес субъектілерді білдіретін тетіктерді бақылау қажет. Демек, **ГРЕКО (i) мемлекеттік сектордың әртүрлі деңгейлерінде, жеке секторда және қарапайым азаматтарға қатысты сыбайлас жемқорлықтың жүйелі тәуекелдерінің болуы туралы неғұрлым кең түсінік алу үшін кешенді зерттеулер, оның ішінде мемлекеттен тәуелсіз зерттеулер жүргізуді ұсынады, сондай-ақ (ii) анықталған тәуекел салаларына қатысты сыбайлас жемқорлыққа қарсы шараларға ерекше назар аудара отырып және басымдық бере отырып, сондай-ақ олардың әсерін жүйелі түрде қадағалай және өлшей отырып, сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясат пен стратегияларды тиісті бейімдеу және ұтымды ету. Мұндай мониторингке мемлекеттік және мемлекеттік емес өкілдер (мысалы, халықаралық ұйымдар, ҰЕҰ және т.б.) кіргені жөн.**

36. Бұдан әрі, елдің жоғары мемлекеттік мекемесінің тікелей жауапкершілігіндегі, оның орталықтандырылған құрылымы бар Сыбайлас жемқорлыққа қарсы жетекші тетіктің – Сыбайлас жемқорлыққа қарсы агенттіктің институционалдық құрылымы бастапқы құқық қорғау бейініне ие. Дегенмен бұл жүйе сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің Қазақстанда жоғары басымдылыққа ие екендігін көрсетеді, бұл саясатты айқындайтын және сыбайлас жемқорлықтың алдын алатын орган рөлінде, атап айтқанда, мемлекеттік, сондай-ақ жеке және неғұрлым кең азаматтық қоғамның түрлі секторларының жеткілікті түрде кең өкілдігімен тиісті негізді міндетті түрде қамтамасыз ете алмайды. Қазақстанда, бір жағынан, сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жөніндегі ұзақ мерзімді алдын алу саясаты мен екінші жағынан, таза құқық қорғау функциялары арасындағы аражікті неғұрлым нақты ажырату қажет, бұл сол уақытта осы функциялар арасындағы тиімді өзара іс-қимылды қамтамасыз етеді. Билік мұны іс жүзінде қалай жүзеге асыруға болатынын, жаңа алдын-алу механизмін құру арқылы немесе басқаша түрде, екі функция бір-бірінен түбегейлі ерекшеленеді, бұл институционалды ортада көрініс табуы керек. Сондықтан **ГРЕКО құқық қорғау органдарынан ерекшеленетін және шеңберден шығатын қызмет ретінде сыбайлас жемқорлықтың алдын алу жөніндегі саясат пен іс-қимылдарды одан әрі ретке келтіруді, сондай-ақ сыбайлас жемқорлыққа қарсы жетекші тетіктер мен саяси тетіктердің (қазіргі немесе жаңа) және/немесе оған тәуелді органдардың, соның ішінде әртүрлі секторлар мен деңгейлердегі тиісті мемлекеттік мекемелердің құрамы мен өкілдігін кеңейтуді, сондай-ақ сыбайлас жемқорлықтың алдын алу сондай-ақ мемлекеттік емес субъектілердің (Мысалы, тәуелсіз үкіметтік емес ұйымдар, бизнес-сектор, өзін-өзі басқаратын кәсіптік одақтар, мемлекеттік емес БАҚ және т. б.).**
37. Соңында, Қазақстан Еуропа Кеңесінің сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенцияларының бірде-біріне қол қоймағаны және ратификацияламағаны атап өтілді. Қазақстанның қылмыстық заңнамасының сыбайлас жемқорлық үшін қылмыстық жауапкершілік туралы конвенцияға сәйкестігі ГРЕКО-ны бағалаудың үшінші кезеңі үшін ерекше мәселе болып табылатынына қарамастан, Қазақстан бұл құжатқа тиісті уақытта қол қояды және ратификациялайды деп күтілуде. Осыған байланысты ГБТ Қазақстанның сыбайлас жемқорлық үшін қылмыстық жауапкершілік туралы конвенцияға (СЕД 173) қатысушы болуға ниетті екенін білгені жағымды болды. Мұндай процесс ұлттық заңнаманы осы құралдың талаптарына сәйкес келтіруге бағытталуы тиіс.

II. ТӘУЕЛСІЗДІК, МАМАНДАНДЫРУ ЖӘНЕ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚТЫҢ АЛДЫНАЛУМЕН ЖӘНЕ ОҒАН ҚАРСЫ КҮРЕСПЕН АЙНАЛЫСАТЫН ҰЛТТЫҚ ОРГАНДАРҒА ҚОЛЖЕТІМДІ ҚҰРАЛДАР

a. Жағдайдың сипаттамасы

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жөніндегі құқық қорғау органдары

38. Бірнеше құқық қорғау органдары Қазақстандағы сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарға қылмыстық сот төрелігі жүйесінің әрекет етуін қамтамасыз

етуге қатысады. Оларға прокуратура, Ішкі істер министрлігі, Ұлттық қауіпсіздік комитеті, Қаржы мониторингі агенттігі және Әскери полиция кіреді. Осы органдардың ұйымдастырылуы мен қызметін реттейтін заңнама, атап айтқанда, Конституцияны, «Сот құрылысы және судьялардың мәртебесі туралы» Конституциялық Заңды, «Прокуратура туралы» Заңды, «Құқық қорғау қызметі туралы» Заңды, «Ішкі істер органдары туралы» Заңды, Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы Заңды және т.б. қамтиды.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес агенттігі

39. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігі, сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатты әзірлеу және іске асыру және үйлестіру саласындағы жетекші мемлекеттік орган, сондай-ақ өз мандатында айтарлықтай құқық қорғау міндеттері бар. Агенттік туралы Ережеге сәйкес, оның функцияларына қылмыстық құқық бұзушылықтар туралы өтініштерді, есептерді және өзге де ақпаратты қабылдау, тіркеу және қарау; тергеу әрекеттерін ұйымдастыру және жүргізу; жасырын тергеу әрекеттерін, жалпы және арнайы тергеу іс-шараларын жүргізу кезінде арнайы және өзге де техникалық құралдарды қолдану; және сотқа дейінгі тергеп-тексерулерді жүргізу кіреді. Агенттіктің (Нұр-Сұлтан, Алматы, Шымкент) қалаларда және барлық облыстарда 17 аумақтық құрылымдары бар.

Ішкі істер министрлігі және басқа да ішкі істер органдары

40. Ішкі істер министрлігі ішкі істер жүйесіне басшылықты жүзеге асыратын атқарушы биліктің орталық органы болып табылады. Ішкі істер органдары адам мен азаматтың өмірін, денсаулығын, құқықтары мен бостандықтарын, қоғам мен мемлекеттің мүдделерін құқыққа қарсы қол сұғушылықтан қорғауға жауапты болады. Оның негізгі міндеттеріне қылмыстық қылмыстардың алдын алу; қоғамдық тәртіп пен қауіпсіздікті қорғау; қылмысқа қарсы күрес; қылмыстық жазаларды және қылмыстық-құқықтық Ықпал етудің өзге де шараларын, сондай-ақ әкімшілік жазаларды қолдану кіреді. Министрлікті Қазақстан Республикасының Президенті тағайындайтын Министр басқарады (Ішкі істер органдары туралы Заңның 9-бабы). Ішкі істер органдарын полиция, қылмыстық-атқару жүйесі, әскери-тергеу органдары және Ұлттық ұлан құрады (Ішкі істер органдары туралы Заңның 7-бабы).
41. Полиция қылмыстық полициядан, әкімшілік полициядан, тергеу, танымдық және басқа бөлімшелерден тұрады. Криминалдық полиция құрамына ұйымдасқан қылмысқа, экстремизмге, есірткі құралдарының, психотроптық заттар мен прекурсорлардың заңсыз айналымына қарсы күрес жөніндегі бөлімшелер және жедел-іздістіру қызметін жүзеге асыратын басқа да бөлімшелер кіреді. Әкімшілік полицияның құрамына жергілікті полиция қызметі, азаматтық және қызметтік қаруды бақылау бөлімшелері, көші-қон полициясы, айдауыл қызметі, арнайы органдар және қоғамдық тәртіпті сақтауды жүзеге асыратын басқа да бөлімшелер кіреді. Полиция Қазақстанның аумақтық-әкімшілік бөлінісін қайталайтын аумақтық бөлімдерге, бөлімдерге және отрядтарға ұйымдастырылды.¹³

¹³ «Ішкі істер органдары туралы» Заңның 7-бабының 3-тармағында облыстардың, республикалық маңызы бар қалалардың, астананың, көліктегі полиция департаменттері (ішкі істер департаменттері), қалалық, аудандық,

42. 1995 жылдың 18 сәуірінде Үкіметтің қаулысымен Министрліктің құрылымында тәуелсіз ішкі қауіпсіздік бөлімшесі құрылды. 2004 жылы тікелей бағыныстағы аумақтық бөлімшелермен (бөлімдермен) дербес жедел-іздігіру бөлімшесі ретінде ІҚ Д туралы жаңа Ереже бекітілді. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жөніндегі арнайы бөлімшелер қызметкерлерінің саны құпия болып табылады. Бұл бөлімшелердің негізгі мақсаттары:
- жеке және заңды тұлғалардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын қорғау;
 - қызметкерлер мен олардың отбасы мүшелерінің құқықтарын қорғау;
 - полиция бөлімшесінде өз қауіпсіздігін қамтамасыз ету, қылмыспен және басқа да құқық бұзушылықтармен күрес;
 - полиция қызметкерлері жасайтын қылмыстар мен құқық бұзушылықтардың алдын алу, анықтау, жолын кесу және ашу;
 - полиция қызметкерлеріне қатысты сотқа дейінгі тергеу;
 - полиция қызметкерлерінің құқық бұзушылықтар мен тәртіпті бұзуының алдын алу.
43. Жұмысқа қабылдау және барлық құқық қорғау органдарының ¹⁴жұмыс істеуі құқық қорғау қызметі туралы Заңға сәйкес жүзеге асырылады, сонымен қатар Еңбек Кодексі мен мемлекеттік қызмет туралы Заңның кейбір ережелері қолданылады. Құқық қорғау қызметі туралы Заңның 6-бабына сәйкес Құқық қорғау органдарына қызметке жасы он сегізге толған, өзінің жеке, моральдық, іскерлік, кәсіби қасиеттері, денсаулығы мен дене бітімінің даму жағдайы, білім деңгейі жөнінен өзіне жүктелген лауазымдық міндеттерді атқаруға қабілетті азаматтар ерікті негізде қабылданады. 29-баптың 3-тармағында құқық қорғау органдары лауазымдарының санаттарына қойылатын біліктілік талаптарын құқық қорғау органдары лауазымдарының санаттарына қойылатын үлгілік біліктілік талаптары негізінде мемлекеттік қызмет істері жөніндегі уәкілетті органмен келісу бойынша тиісті құқық қорғау органының басшысы бекітеді деп көзделген. Құқық қорғау органдары басшыларының орынбасарларын тағайындау тәртібі Президенттің «Мемлекеттік билік органдары жүйесіндегі кадр саясатының кейбір мәселелері туралы» 2002 жылғы 29 наурыздағы № 828 Жарлығымен реттеледі. Мұндай тағайындауларды Президент жанындағы Құқық қорғау органдарындағы кадр саясаты жөніндегі комиссияның келісімі бойынша Президент жүзеге асырады. Құқық қорғау органдары басшыларының өкілеттіктері «Құқық қорғау қызметі туралы» Заңмен және осы органдар туралы тиісті нормативтік актілермен реттеледі.
44. Құқық қорғау қызметі туралы Заңның 14-бабына сәйкес құқық қорғау органдарының қызметкерлері тиісті құқық қорғау органының басшыларына және олардың тікелей және уәкілетті басшыларына ғана бағынады (4-тармақ). Лауазымды адамдар сондай-ақ оларға қатысты қабылданған шешімдер мен әрекеттерге жоғары тұрған лауазымды адамдарға және

қалалардағы аудандық, желілік полиция органдары (ішкі істер органдары), әскери-тергеу органдары аумақтық полиция органдары болып табылады деп белгіленген.

¹⁴ Құқық қорғау қызметі туралы Заңның 3-бабында құқық қорғау органдарына өз қызметін Қазақстан Республикасының заңнамалық актілеріне сәйкес жүзеге асыратын прокуратура, ішкі істер, мемлекеттік өртке қарсы қызмет органдары, сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет және экономикалық тергеу органдары жататыны белгіленген.

(немесе) сотқа шағым жасай алады (7-тармақ). Бұл заң сондай-ақ құқық қорғау органдарының кіші және орта шендеріне бірінші рет қабылданушыларды алғашқы кәсіптік даярлауды көздейді (11-бап). Бұдан басқа, ол сондай-ақ құқық қорғау қызметімен үйлеспешілікті және шектеулерді көздейді (17-бап).

45. Құқық қорғау органдарының өкілдері Қазақстандағы полиция қызметкерлерінің арақатынасы 100 000 тұрғынға шаққанда 366-ны құрайтынын және бұл жүйе қазірдің өзінде әзірленіп, Нұр-Сұлтан қаласында іске асырылып жатқан пилоттық модельге негізделген қызметтерге бағдарланған жүйе бағытында реформалау процесінде екенін ГБТ-ға хабарлады. Есепті жасау кезінде Министрлікте министрлік жұмысын талдау негізінде штаттарды қысқарту есебінен оңтайландыру жүргізілді.¹⁵
46. Ұлттық қауіпсіздік комитетіне келетін болсақ, оның құзыреті Президенттің 1996 жылғы 1 сәуірдегі Жарлығымен бекітілген Ұлттық қауіпсіздік комитеті туралы Ережемен айқындалады. Оның міндеттеріне сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызметтің немесе арнайы мемлекеттік органдардың қызметкерлері жасаған сыбайлас жемқорлық қылмыстарды анықтау, жолын кесу, ашу және тергеу кіреді. Қылмыстық іс жүргізу кодексінің 193-бабы Прокурордың тапсырмасы бойынша Ұлттық қауіпсіздік органдарының тергеу жүргізуіне жол береді. Ішкі қауіпсіздік департаменті ішкі сыбайлас жемқорлықтың алдын алу және тергеу үшін жауап береді.
47. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес агенттігінің жедел-тергеу бөлімшелерінің қызметкерлерін мамандандырылған даярлау Құқық қорғау органдары академиясында (ҚҚОА) жүргізіледі. Курстардың тақырыптары сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтардың алдын алуды, анықтауды және тергеуді қамтиды. Оқу сабақтарының нәтижесі білім алушының білімі мен үлгерімі, оқу курстарын ұйымдастыру сапасы, олардың практикалық бағыттылығы, пайдаланылатын материалдың өзектілігі және оқытушылардың құзыреттілігі, тікелей басшысының (оқытудан кейін екі айдан кейін) оқытудан кейін бағыныштының жұмысының сапасын, уақтылығы мен толықтығын арттыру үшін сараптамалық бағалауы негізінде бағаланады.

Айыптау

48. Қазақстан прокуратурасы төмен тұрған прокурорлар жоғары тұрған прокурорларға, ал сайып келгенде, Бас Прокурорға бағынатын бірыңғай орталықтандырылған жүйені құрайды. Ол өз өкілеттігін басқа мемлекеттік органдар мен лауазымды тұлғалардан тәуелсіз жүзеге асыруға құқылы және ҚР Президентіне ғана есеп береді. Прокуратура ҚР аумағында заңдылықтың сақталуын қадағалауды жүзеге асырады, сотта мемлекеттің мүддесін білдіреді, мемлекет атынан қылмыстық қудалауды жүзеге асырады (Конституцияның 83-бабы). Бұдан басқа, 2017 жылғы Прокуратура туралы Заң (бұдан әрі: «Прокуратура туралы Заң») оның мәртебесін, құзыретін, ұйымдастырылуы мен қызметін белгілейді. Прокуратура заңдылық, басқа

¹⁵ Оңтайландыру бойынша қосымша ақпаратты (орыс тілінде) келесі сілтеме бойынша алуға болады: https://www.inform.kz/ru/analiz-deyatel-nosti-mvd-provodyat-v-kazahstane_a3859138

мемлекеттік органдар мен лауазымды адамдардан тәуелсіздік және тек Президент алдында есеп беру қағидаттарында әрекет етеді. Заң прокуратура мен оның органдарының қызметіне кез келген араласуға тыйым салады. Прокуратура және оның органдары мән-жайларға қарай адамның құқықтары мен бостандықтарын қорғау туралы, Мемлекеттік құпияны және заңмен қорғалатын өзге де құпияны қорғау туралы тиісті заңнаманы сақтай отырып, ашық әрекет етуге тиіс.

49. Бас прокуратурадан басқа, прокуратура органдарының құрылымына Бас әскери прокуратура, Бас көлік прокуратурасы, Нұр-Сұлтан, Алматы және Шымкент қалаларының қалалық прокуратуралары, сондай-ақ Ақмола, Ақтөбе облыстық прокуратуралары кіреді. Алматы, Атырау, Шығыс Қазақстан, Жамбыл, Батыс Қазақстан, Қарағанды, Қостанай, Қызылорда, Маңғыстау, Павлодар, Солтүстік Қазақстан және Түркістан облыстарының, аудандық және оларға теңестірілген қалалық, ауданаралық, сондай-ақ мамандандырылған прокуратуралар (әскери, табиғат қорғау, көлік, арнайы объектілердің прокуратуралары), Құқық қорғау органдарының академиясы да кіреді.
50. Прокуратура туралы Заңның 36-бабына сәйкес Бас прокурорды Сенаттың келісуімен Қазақстан Республикасының Президенті бес жыл мерзімге тағайындайды. Оны Қазақстан Республикасының Президенті қызметтен босатады және оған есеп береді. Бас Прокурордың бірінші орынбасарын және Бас прокурордың орынбасарларын Қазақстан Республикасының Президенті қызметке тағайындайды/қызметтен босатады. Прокуратура туралы Заңның 41-бабында төменгі прокурорлар жоғары тұрған прокурорларға бағынады, олардың нұсқауларын орындауға және өз міндеттерін орындау кезінде оларға есеп беруге тиіс деп белгіленген. Жоғары прокурорлар қажет болған жағдайда төмен тұрған прокурорлардың міндеттерін орындай алады, төмен тұрған прокурорлар шығарған актілердің күшін жоя алады, кері қайтарып алады, тоқтата тұрады немесе өзгерте алады және төмен тұрған прокурорлардың әрекеттеріне/әрекетсіздігіне шағымдарды шеше алады.
51. Прокуратура органдарында ішкі қауіпсіздік бөлімшелері өз құзыреті шегінде сыбайлас жемқорлықтың алдын алумен айналысады. Дайындалып жатқан, жасалып жатқан немесе жасалған сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық туралы ақпаратқа ие кез келген адам бұл туралы жоғары тұрған және/немесе прокуратураның немесе сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес агенттігінің басшылығына хабарлауға міндетті. Осындай ішкі қауіпсіздік бөлімшелерінің жалпы саны туралы ақпарат құпия болып табылады.

Прокурорларды/тергеушілерді қабылдау және оқыту

52. Прокуратураға қабылдау құқық қорғау қызметі туралы Заңның тиісті ережелеріне сәйкес жүзеге асырылады (жоғарыдан қараңыз). Заңнамаға сәйкес прокуратура органдарына қызметке кандидаттарға қойылатын талаптарды, прокуратура органдарының құрылымы мен жалпы штат санын Бас Прокурордың ұсынуы бойынша Қазақстан Республикасының Президенті бекітеді. Соңғысы Президенттің келісімімен облыстардың прокурорлары мен оларға теңестірілген прокурорларды тағайындайды. Бас прокурор сондай-ақ мекемелердің басшыларын, басқармалар, мекемелер

мен білім беру ұйымдары бастықтарының орынбасарларын, облыс прокурорларының орынбасарларын және оларға теңестірілген прокурорларды, сондай-ақ аудандық және оларға теңестірілген прокурорларды лауазымға тағайындайды және лауазымнан босатады (Прокуратура туралы Заң, 37-бап). Бұл лауазымға тағайындау кезінде Бас прокурордың қалауы бойынша үш айға дейін сынақ мерзімі белгілеуі мүмкін.

53. Қызметке алғаш рет кіретін прокурорларды оқытуды Прокуратура туралы Заңның 22-бабына сәйкес прокуратураның білім беру ұйымы жүзеге асырады. ГБТ прокурорлар бастапқы даярлықтан басқа әрбір үш жыл сайын қызметке жарамдылығы тексерілетінін, оның нәтижесі біліктілік талаптарына сәйкес келуі, осындай талаптарға сәйкес келмеуі және қайта даярлауға жіберілуі немесе үздік талаптарға сәйкестігі болуы мүмкін екенін, бұл тиісті прокурордың қызмет бабында ілгерілету үшін ұсынылуына әкеп соғатынын хабарлады.

Судьялар мен соттар

Ұйымдастыру

54. Қазақстанда сот билігін ұйымдастыру мен оның қызметі Конституциямен, «Сот жүйесі мен судьялардың мәртебесі туралы» Конституциялық Заңмен (бұдан әрі – «Сот билігі туралы Заң»), Жоғары Сот Кеңесі туралы Заңмен (бұдан әрі – «Жоғарғы Сот Кеңесі Заңы») және басқа да құқықтық актілермен реттеледі. Сот құрылысы туралы Заңның 1-бабы Қазақстандағы соттардың өкілеттіктері туралы негізгі ережелерді белгілейді және атап айтқанда, тек соттар ғана сот төрелігін жүзеге асыруға құқылы екенін және сот актілері барлық мемлекеттік органдардың, олардың лауазымды тұлғаларының, жеке және заңды тұлғалардың орындауы үшін міндетті екенін көздейді. Сот билігінің негізгі міндеті – қоғамдық және мемлекеттік өмірде туындайтын жанжалдар мен дауларды шешу, бұзылған құқықтарды қалпына келтіру, заң мен тәртіпті бұзған адамдарды жазалау. Қазақстанда сот билігі тұрақты судьялар, сондай-ақ заңда белгіленген жағдайларда және тәртіппен қылмыстық сот ісін жүргізуге қатысатын алқабилер арқылы соттарға ғана тиесілі. Ешқандай басқа органдар мен тұлғалардың судья өкілеттігін немесе сот билігі функцияларын иеленуге құқығы жоқ.
55. Сот төрелігін іске асыру кезінде судьялардың тәуелсіздігіне Конституцияның 77-бабында және сот билігі туралы Заңның 1-бабының 3-тармағында кепілдік беріледі. Сол ережелерге сәйкес судьялар тек Конституция мен заңға бағынады. Сот төрелігін іске асыруға кез келген араласуды сот заң бойынша қудалайды.
56. Сот жүйесі туралы Заңның 3-бабына сәйкес сот жүйесі ¹⁶мынадай үш сатыдан тұрады: аудандық соттар¹⁷, облыстық соттар ¹⁸және Жоғарғы Сот. Мамандандырылған соттарды Қазақстан Президенті әкімшілік актілерге

¹⁶ Қазақстанның сот жүйесінің, соттарды, судьяларды, юрисдикцияларды, бюджеттерді және т.б. қоса алғанда, толық сипаттамасын Еуропалық сот төрелігінің тиімділігі жөніндегі комиссияның (СЕPEJ) парақшасында табуға болады. Сот жүйелерін бағалау (2018-2020 жж.) келесі сілтеме бойынша қол жетімді: <https://rm.coe.int/en-kazakhstan-2018/16809fe312>

¹⁷ Аудандық соттарға және оларға теңестірілген соттарға қалалық соттар мен ауданаралық соттар да жатады.

¹⁸ Облыстық соттарға және оларға теңестірілген соттарға сондай-ақ Нұр-сұлтан қалалық соты, Республикалық маңызы бар қалалардың соттары жатады.

апелляцияларды қарауға арналған Әкімшілік соттар жүйесі сияқты істердің белгілі бір түрлері үшін де құра алады. Қазақстанда барлығы 411 сот бар: 392 аудандық сот, 18 облыстық сот және Жоғарғы Сот. Бұл соттардың үш деңгейлі юрисдикциясы келесідей жүзеге асырылады: аудандық және оған теңестірілген соттар (әскери, экономикалық, әкімшілік, кәмелетке толмағандардың істері, тергеу, мамандандырылған қылмыстық соттар сияқты мамандандырылған соттарды қоса алғанда) қылмыстық істер бойынша бірінші сатыдағы юрисдикцияны жүзеге асырады; аймақтық соттардың апелляциялық юрисдикциясы бар (екінші инстанция), ал Жоғарғы соттың юрисдикциясы бар соңғы инстанцияның (кассациялық/үшінші инстанция).

57. Сот билігін ұйымдастыру, судьяларды жұмысқа қабылдау, жұмыстан шығару және тәртіптік қадағалау Жоғары Сот Кеңесіне¹⁹ (бұдан әрі – Жоғары Сот Кеңесі) жүктелді. ЖСК Қазақстан Республикасы Президентінің соттарды қалыптастыру жөніндегі конституциялық өкілеттіктерін қамтамасыз ету мақсатында құрылған автономиялы мемлекеттік мекеме болып табылады (Жоғары Сот Кеңесі туралы Заңның 1-бабы). Жоғары Сот Кеңесінің аппараты туралы ережені және оның аппаратының штат санын Қазақстан Республикасының Президенті бекітеді, ол сондай-ақ Жоғары Сот Кеңесі аппаратының басшысын (лауазымы бойынша хатшыны) тағайындайды. ЖСК-нің барлық мүшелерін Қазақстан Республикасының Президенті тағайындайды (ЖСК туралы Заңның 4-бабы 1-тармағы) және оның құрамына Жоғарғы Соттың Төрағасы, Бас прокурор, Әділет министрі, Мемлекеттік қызметтің уәкілетті органының басшысы, Сенат пен Мәжілістің тиісінше тұрақты комиссияларының төрағалары (барлығы лауазымы бойынша мүшелер болып табылады), сондай-ақ басқа да адамдарды да, оның ішінде ғалымдар, заңгерлер, шетелдік сарапшылар және Президент тағайындайтын заң қауымдастығының өкілдері.²⁰ ЖСК-ға тағайындау үшін судьялар қатарындағы кандидатураларды Жоғарғы Соттың кеңейтілген жалпы отырысы жалпы отырыстар ұсынған тиісті төмен тұрған соттардың арасынан Қазақстан Республикасының Президентіне енгізеді. Жоғары Сот Кеңесі туралы Заңның 4-бабының 2-тармағына сәйкес алқа мүшелерінің кемінде жартысы судья болуға тиіс.

Жоғарғы сот

¹⁹ ЖСК өкілеттіктеріне конкурстық негізде бос лауазымдарға кандидаттарды Қазақстан Президенті етіп тағайындау үшін аудандық және оған теңестірілген сот төрағасын, судьясын, сот алқасының төрағасын, облыстық және оған теңестірілген сот судьясын (бұдан әрі – облыстық сот) сайлау жатады; Жоғарғы Соттың судьясы, төрағасы және вице-төрағалары – Сенатқа тағайындауы үшін Президентке ұсыным жасайды. ЖСК сондай-ақ әртүрлі соттар төрағаларының, сот алқалары төрағаларының және судьяларының өкілеттіктерін отставкаға шығу немесе өкілеттіктерін тоқтату нысанында тоқтатуға не сот қайта ұйымдастырылған, таратылған, судьялардың, тиісті соттың саны қысқартылған жағдайларда жұмыстан шығаруға байланысты мәселелерді қарайды. ЖСК сонымен бірге жаңадан тағайындалған судьялардың жұмысын бағалауға аудандық соттың судьясы алғаш тағайындалған сәттен бастап бір жыл өткеннен кейін жауап береді.

²⁰ Билік 2021 жылғы 20 желтоқсанда қабылданған заңнамалық түзетулер ЖСК ех-оффи-о-ның екі мүшесін, Әділет министрін және Мемлекеттік қызмет істері жөніндегі уәкілетті органның басшысын, заң қауымдастығының екі өкілін ауыстыруды қарастыратынын атап өтті. Бұл түзетулер 2022 жылғы 1 маусымда күшіне енуі тиіс. ЖСК-нің ағымдағы толық құрамымен келесі сілтеме бойынша танысуға болады (орыс тілінде): <https://www.gov.kz/memleket/entities/vss/about/structure/100096/1?lang=en>

58. Қазақстан Республикасының Жоғарғы Соты азаматтық, қылмыстық және жергілікті және өзге де соттарға ведомстволық бағынысты өзге де істер бойынша жоғары сот органы болып табылады, оларға қатысты кассациялық функцияны жүзеге асырады және нормативтік қаулылар арқылы сот практикасы мәселелері бойынша түсініктемелер береді. Жоғарғы Сот төраға мен судьялардан тұрады. Жоғарғы Сот судьяларының жалпы санын Жоғарғы Сот Төрағасының ұсынуы бойынша Қазақстан Республикасының Президенті белгілейді. Жоғарғы Сотта Сот алқалары құрылады, мамандандырылған құрамдар құрылуы мүмкін. Жоғарғы Соттың органдары: 1) жалпы және кеңейтілген жалпы отырыстар; 2) азаматтық істер жөніндегі сот алқасы; 3) қылмыстық істер жөніндегі сот алқасы; 4) әкімшілік істер жөніндегі сот алқасы болып табылады.
59. Жоғарғы Сот жанындағы Соттардың қызметін қамтамасыз ету басқармасының (Жоғарғы Сот аппаратының) құрамында ішкі қауіпсіздік бөлімі (ІҚБ) бар. БАЖ-ға келесі міндеттер жүктеледі:
- 1) судьялардың тәуелсіздігін және олардың қауіпсіздігін, сондай-ақ сот жүйесі, сот ғимараттары қызметкерлерінің және сот процестерінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету;
 - 2) Қазақстан Республикасының сот жүйесінде сыбайлас жемқорлықты анықтау және алдын алу болып табылады;
 - 3) сот жүйесінің ақпараттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету болып табылады.
60. ІҚБ сот әкімшілерінің құрылымына кіретін, ІҚБ-ға тікелей бағынатын аумақтық бөлімшелерінен құрайды. Мемлекеттік қызмет туралы Заңның 10(13) бабына сәйкес сот қызметкерлері жоғары тұрған басшыны және (немесе) өздері жұмыс істейтін мемлекеттік органның және (немесе) уәкілетті мемлекеттік органдардың басшылығын сыбайлас жемқорлық жағдайлары туралы дереу хабардар етуге міндетті.

Судьяларды іріктеу және оқыту

61. Судья лауазымына үміткерлерге қойылатын талаптар (Сот билігі туралы Заңның 29-бабы) Қазақстан Республикасы азаматтығының болуын, жасы кемінде отыз жасты; жоғары заң білімін, жоғары моральдық-этикалық қасиеттерін, мінсіз беделі мен заң мамандығы бойынша кемінде бес жыл жұмыс тәжірибесін; біліктілік емтиханын тапсыру ²¹; медициналық куәландырудан өтуді және сырқаттарының болмауын Растауды қамтиды судьяның кәсіби міндеттерін орындауға кедергі келтіретін; ақылы тағылымдамадан өту ²² сотта және тағылымдамадан өту нәтижелері бойынша оң қорытынды алу және т.б. кейбір жағдайларда кандидаттардан полиграфта тексеруден өту қажет болуы мүмкін, оның нәтижелері ұсынымдық сипатта болады. Көрсетілген талаптардан басқа, облыстық соттардың судьяларын тағайындауға кандидаттардың заң мамандығы бойынша кемінде он бес жыл жұмыс стажы немесе кемінде бес жыл судьялық жұмыс стажы, сондай-ақ тиісті облыстық соттың жалпы

²¹ Жоғарғы Сот жанындағы Әділет академиясында оқудан өткен және біліктілік емтиханын тапсырған адам оқуды аяқтаған күннен бастап төрт жыл мерзімге осы емтиханды тапсырудан босатылады.

²² Жоғарғы Сот жанындағы Әділет академиясында оқудан өткен және біліктілік емтиханын тапсырған адам оқуын бітірген күннен бастап төрт жыл мерзімге тағылымдамадан босатылады.

отырысының қорытындысы болуға тиіс. Жоғарғы Сот судьяларына кандидаттарға келетін болсақ, олардың заң мамандығы бойынша кемінде жиырма жыл жұмыс өтілі, оның ішінде кемінде он жыл судья, оның ішінде бес жыл облыстық соттың судьясы, Жоғарғы Соттың жалпы отырысының оң қорытындысымен²³ қатар болуы керек.

62. 2018 жылғы маусымнан бастап судьяларды конкурстық іріктеудің жаңа жүйесі енгізілді, ол бұрынғы төрт кезеңді іріктеу рәсімін сегіз кезеңді іріктеу рәсімімен алмастырады, оған өтініштер қабылдау; кандидаттардың заңнама²⁴ талаптарына сәйкестігін тексеру; кандидаттар критерийлерін цифрлық бағалау²⁵; iv) Жоғарғы Сот судьялары²⁶ лауазымдарына кандидаттарды қосымша бағалау; кандидаттардың коммуникативтік және кәсіби дағдыларын анықтау үшін оларды қабылдау комиссиясымен әңгімелесу; кандидаттарды алдын ала қарау және судьялардың Үйлестіру Кеңесіне ұсыну үшін конкурстық комиссияның кандидатураларын; үйлестіру кеңесінің отырысында тағайындауға ұсынылған судьяның кандидатурасын қарау. Жекелеген лауазымдарға конкурс жарамсыз деп танылған жағдайда Үйлестіру кеңесі Конкурстық комиссия айқындайтын бос жұмыс орындарының тізімін және өтінімдерді беру мерзімін көрсете отырып, екінші кезеңнің конкурсын жариялауы мүмкін. Алынған өтінімдер негізінде Конкурстық комиссия іріктелген кандидаттарды ЖСК қарауына ұсынады. 2022 жылғы қаңтардан бастап құқықтың бейінді салаларында білімі бар кандидаттар үшін облыстық соттардың судьялары лауазымдарына конкурстың арнайы тәртібі енгізілді. Құқықтың осындай салаларының тізбесі Жоғарғы Соттың ұсынуы бойынша ЖСК отырысында бекітіледі. Бұл мамандар үшін бес кезеңнің орнына екі кезеңнен тұратын оңтайландырылған процедура қарастырылған, атап айтқанда психологиялық тестілеу және кейс-проблемаларды шешу.
63. Жоғарғы Соттың судьяларын, оның ішінде төрағаны Қазақстан Республикасы Президентінің ұсынуы бойынша ЖСК ұсынымы негізінде Сенат сайлайды (сот билігі туралы Заңның 31-бабы). Жоғарғы Соттың Төрағасы бес жыл мерзімге сайланады. Жоғарғы Соттың сот алқаларының төрағалары белгісіз мерзімге тағайындалады.
64. Жоғарғы Сот жанындағы Әділет академиясы дипломнан кейінгі білім беру бағдарламаларын іске асырады, судья кадрларын қайта даярлауды, олардың біліктілігін арттыруды және ғылыми қызметті жүзеге асырады. Жоғарғы Сот Академияға жалпы басшылықты жүзеге асыратын уәкілетті орган болып табылады. Академияны құруды, оның мәртебесін және жұмысын ұйымдастыруды Қазақстан Республикасының Президенті айқындайды. Биліктің мәліметінше, Әділет академиясы жыл сайын

²³ Тиісті жалпы отырыстардың қорытындылары ұсынымдық сипатта болады.

²⁴ Біліктілік талаптарына өзгерістер енгізіліп, судьялық лауазымға орналасуға қосымша шектеулер қойылды. Мәселен, аудандық судьялар қызметіне корпоративтік сектордан жас білікті кадрларды тарту мақсатында міндетті арнайы өтіл талабы (прокурор, адвокат, сот хатшысы ретінде) жойылды және жалпы заңда еңбек өтілі 10 жылдан 5 жылға дейін қысқартылды.

²⁵ Заңда және сотта еңбек өтілі, біліктілік емтиханының нәтижесі, дипломның орташа балы, ғылыми дәрежесі немесе ғылыми атағы, соттардың Үйлестіру кеңесінің қорытындысы және қабылдау комиссиясының бағасы секілді.

²⁶ Оның ішінде үміткерлерге қатысты қоғамдық пікірді зерделеу, үміткерлерге қатысты жағымсыз ескертулер тұрғысынан әлеуметтік желілер мен БАҚ мониторингі.

мамандануын ескере отырып, үш жылға дейін жұмыс өтілі бар судьялардың біліктілігін арттыру курстарын өткізеді. Бұдан басқа, 2021 жылдың екінші жартыжылдығында әкімшілік соттардың жаңадан тағайындалған судьялары үшін біліктілікті арттырудың екі курсы өткізілді. Судьялар мен сот жүйесі қызметкерлерін қайта даярлауды және олардың біліктілігін арттыруды ұйымдастыру мен өткізу қағидаларына сәйкес Әділет академиясында судьяларды оқыту әрбір үш жыл сайын жүргізіледі.

65. Сот этикасы кодексі 2016 жылғы 21 қарашада судьялардың Жетінші съезімен бекітілді. Кодексте судьялық функцияларды орындау кезінде ұстануға тиісті қағидаттар баяндалған, судьялардың қызметтік міндеттерін орындау кезіндегі және жеке өміріндегі мінез-құлық қағидалары баяндалған, құқық білімін дамыту міндеттемесін белгілейтін, судья лауазымына сәйкес келмейтін лауазымдарды және басқа да қолданылатын шектеулерді баяндайтын тоғыз бап бар. Кодексте бұл лауазымға қарамастан, барлық судьялар үшін, оның ішінде өз атағын сақтап қалған және судьялар қауымдастығының бөлігі болып табылатын отставкадағы судьялар үшін міндетті болып табылады.

Басқа тиісті органдар

Ұлттық банк

66. Ұлттық Банктің тәуекелдер департаментінің құрамында 2019 жылғы 15 наурызда Комплаенс-кеңсе құрылды. Ұлттық Банктің тәуекелдер департаменті туралы Ережеге сәйкес Комплаенс-кеңсесінің қызметі келесі бағыттарды қамтиды:
- сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл (оның ішінде Ұлттық банк қызметкерлерінің сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнаманы және ішкі құжаттарды, оның ішінде Ұлттық банк қызметкерлерінің корпоративтік мәдениет кодексін сақтауын қамтамасыз ету бөлігінде);
 - Ұлттық банктегі сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін ішкі талдау;
 - Ұлттық банкте Қылмыстық жолмен алынған кірістерді заңдастыруға (жылыстатуға) және терроризмді қаржыландыруға қарсы іс-қимылға бағытталған қызмет;
 - Ұлттық банк жүйесі қызметкерлерінің (оның ішінде филиалдар мен ұйымдардың), оның ішінде сервистер арқылы келіп түскен әрекеттеріне шағымдарды қарау anticorp@nationalbank.kz және «жедел желі»;
 - мүдделер қақтығысының алдын алу және шешу, сондай-ақ Ұлттық банк жүйесінде сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар туралы келіп түскен хабарламалар бойынша шаралар қабылдау.

Қаржы мониторингі агенттігі

67. Қаржы мониторингі агенттігі (ҚМА) міндеті экономикалық және қаржылық құқық бұзушылықтардың алдын алу, анықтау, жолын кесу, ашу және тергеу болып табылатын мемлекеттік орган болып табылады. Оның функциялары мен міндеттері Президенттің 2021 жылғы 20 ақпандағы Жарлығымен бекітілген, сонымен қатар экономикалық және қаржылық құқық бұзушылықтарға қарсы күресті қамтиды. ҚМА тергеу өкілеттіктеріне ие және құқық қорғау туралы Заңға және сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңға

бағынады. Оның құрылымына ҚМА-де ішкі сыбайлас жемқорлық жағдайларының алдын алу және тергеу үшін жауап беретін ішкі қауіпсіздік департаменті кіреді.

Қылмыстық тергеулер

68. Қылмыстық сот ісін жүргізу қағидаттары қылмыстық-процестік кодексінің (бұдан әрі – ҚПК) 10-31-баптарында баяндалған және заңдылықты; сот төрелігін соттың ғана іске асыруын; құқықтар мен бостандықтарды соттың қорғауын; ар-намысы мен қадір-қасиетін құрметтеуді; жеке иммунитетті; сотта азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауды; хат жазысу, телефон арқылы сөйлесу, пошта, телеграф арқылы және өзге де хабарлардың құпиясын қамтиды; тұрғын үй мен мүлікке қол сұғылмаушылық; кінәсіздік презумпциясы; қайтадан соттауға және қылмыстық қудалауға жол бермеу; заң мен сот алдындағы теңдік негізінде сот төрелігін іске асыру; судьялардың тәуелсіздігі; тең құқықтылығы негізінде талқылау; істің мән-жайларын жан-жақты, толық және объективті зерттеу; дәлелдемелерді жеке сенімі бойынша бағалау (заң мен ар-ождан негізінде); куәға, күдіктіге, айыпталушыға қорғалу құқығын беру; кәсіптік заң консультациясына құқық; куә ретінде айғақ беру міндетінен босату; жариялылық; қылмыстық сот ісін жүргізу тілі; іс жүргізу әрекеттері мен шешімдеріне шағымдану бостандығы. ҚПК-нің 9-бабының 2-бөлігіне сәйкес қылмыстық іс жүргізу құқығы қағидаттарын бұзу іс жүргізу әрекетін немесе шешімін заңсыз деп тануға, осындай іс жүргізу барысында қабылданған шешімдерді жарамсыз деп тануға, жиналған материалдар мен дәлелдемелерді тануға немесе іс бойынша жарамсыз деп танылған іс жүргізуге әкеп соғуы мүмкін.
69. ҚПК-нің 32(6)-бабына сәйкес сыбайлас жемқорлыққа байланысты қылмыстық қылмыстар ҚК-нің 361-371-баптары бойынша жария қудалауға жатады, яғни, қандай да бір шағым түскеніне қарамастан, мұндай құқық бұзушылықтар туралы істер бойынша қылмыстық қудалау атқаратын лауазымына байланысты қозғалуы тиіс. Биліктің мәліметінше, 2016 жылы 2 807 сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық тергеуі тіркелген, 2017 жылы — 2 452, 2018 жылы — 2 375, 2019 жылы — 2 245, 2020 жылы — 2 193 және 2021 жылы — 1 557. 2021 жылда анықталған қылмыстардың көбісі: пара беру (568) немесе пара алу (449), содан кейін алаяқтық (160), билікті асыра пайдалану (123) және жымқыру (116). Билік сонымен бірге сыбайлас жемқорлық қылмысы үшін 1021 адам сотталғанын айтады.
70. Ұйымдасқан қылмысқа қарсы күреске жауапты жеке құқық қорғау органы жоқ сияқты. ҚК-нің 262, 263, 264, 265, 266-баптарында көзделген қылмыстық құқық бұзушылық туралы істер бойынша ҚПК-нің 187-бабының 6-тармағына сәйкес (ұйымдасқан қылмыстық топты немесе ұйымдасқан қылмыстық қоғамдастықты, оның ішінде Трансұлттық қоғамдастықты құру, оған қатысу, оған басшылық ету) алдын ала тергеуді ішкі істер, Ұлттық қауіпсіздік органдары, сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет немесе қылмыстық сотқа дейінгі тергеуді бастаған экономикалық тергеу (қазіргі қаржы мониторингі агенттігі). Сонымен қатар, ІІМ мүдделі мемлекеттік органдармен, атап айтқанда Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігімен өзара іс-қимылда тұрақты негізде трансшекаралық қылмысқа қарсы іс-қимыл және қауіпсіздікке қатер төндіретін сыртқы факторларды бейтараптандыру бойынша ұйымдастырушылық-практикалық шаралар қабылдайды.

Құқық қорғау органдарының құрамындағы мамандандырылған сыбайлас жемқорлыққа қарсы органдар

71. Әрбір құқық қорғау органында осы органдардағы сыбайлас жемқорлықтың алдын алуға және оған қарсы күреске жауапты ішкі қауіпсіздік бөлімшелері бар. Басқа мемлекеттік органдарда сыбайлас жемқорлыққа қарсы шараларды болдырмау және бақылау үшін жауапкершілік негізінен лауазымды адамдары әдеттегі талаптардан басқа, аудит және қаржы саласында сараптамалық білімі болуы тиіс кадр қызметтері мен ішкі аудит бөлімшелерінің басшыларына жүктелген. Сыбайлас жемқорлықтың даусыз фактілері болған жағдайда материалдар сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жөніндегі Агенттікке одан әрі тергеу және сот талқылауы үшін беріледі.

Тергеудің арнайы әдістері

72. Жасырын тергеу әрекеттерін жүргізу тәртібін Бас прокурормен келісім бойынша тиісті құқық қорғау органдары айқындайды. ҚПК-нің 30-тарауы арнайы тергеу әдістерінің түрлерін айқындайтын ережелерді, оларды қолдануды шешу ережелерін және осындай әдістерді қолдануды ақтайтын қылмыстық қылмыстарды қамтиды. Мәселен, ҚПК-нің 231-бабында тергеу судьясының санкциялауына жататын жасырын тергеу әрекеттерінің түрлері, оның ішінде: 1) адамды немесе орынды жасырын аудио-және (немесе) бейнебақылау санамаланған; 2) Электр (телекоммуникация) байланысының желілері арқылы берілетін ақпаратты жасырын бақылау, ұстап алу және жою; 3) абоненттер және (немесе) абоненттік құрылғылар арасындағы қосылулар туралы ақпаратты жасырын алу; 4) ақпаратты жинау, өңдеу, жинақтау және сақтау үшін компьютерлерден, серверлерден және басқа құрылғылардан ақпаратты заңсыз жинау; 5) ақпаратты жасырын бақылау және өзге де жөнелтілімдерді жасырын байқау; 6) жергілікті жерге жасырын кіру және (немесе) оны қарап-тексеру; 7) адамды немесе орынды жасырын байқау; 9) жасырын бақыланатын сатып алу болып табылады.

73. ҚПК-нің 232-бабы жасырын тергеу әрекеттерін жүргізудің мерзімдері мен негіздерін айқындайды және мұндай әрекеттерді сотқа дейінгі тергеу органының тапсырмасы бойынша құқық қорғау органының уәкілетті бөлімшесі, Арнайы мемлекеттік орган жедел-ізвестіру іс-шараларының нысаны мен әдістерін пайдалана отырып жүргізуі мүмкін екенін белгілейді. Бұл әрекеттер ҚПК-нің 234-бабында белгіленген тәртіппен мамандандырылған тергеу сотының немесе мамандандырылған ауданаралық тергеу сотының тергеу судьясының санкциясымен жүргізілуі мүмкін. Атап айтқанда, ҚПК-нің 234-бабында жасырын тергеу әрекеттері сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүргізетін адамның немесе өзге де лауазымды адамдардың уәжді өтінішхаты негізінде мамандандырылған тергеу сотының, мамандандырылған ауданаралық тергеу сотының тергеу судьясының санкциясымен жүргізілуі мүмкін деп белгіленген. Жасырын тергеу әрекетін жүргізуге рұқсат сотқа тиісті өтінішхат келіп түскен кезден бастап он екі сағат ішінде беріледі. Сенімхат осы мерзім өткеннен кейін, бірақ жиырма төрт сағаттан асырылмай қаралуы мүмкін. Уәкілетті прокурорға жасырын тергеу нәтижелері туралы ол аяқталған күннен бастап екі күн мерзімде хабарланады. ҚПК-нің 235-бабы кейінге қалдыруға болмайтын жағдайларда, тергеу судьясын бір тәулік ішінде хабардар ете

отырып және санкцияны кейіннен ҚПК-нің 234-бабында көзделген тәртіппен ала отырып, жасырын тергеу әрекеттерін жүргізуге жол берілетінін белгілейді. Жасырын тергеу әрекеттерінің ұзақтығы, негізінен, 30 күнмен шектелуі керек.

74. Бұдан басқа, Жедел-ізвестіру қызметі туралы Заңның (1994 жылғы 15 қыркүйектегі № 154-ХІІІ Заңы) ережелері арнайы тергеу әдістерін қолданудың мақсаттары мен қағидаларын айқындау кезінде қолданылады. Осы Заңның 12-бабының 4-тармағында жекелеген қылмыстық құқық бұзушылықтарға, оның ішінде билікті немесе лауазымдық өкілеттіктерді асыра пайдалануға (ҚК 362-бабы), заңды кәсіпкерлік қызметке кедергі келтіруге (ҚК 365-бабы), пара алуға (ҚК 366-бабы) және пара беруге (ҚК 367-бабы) қатысты арнайы жедел-ізвестіру іс-шаралары прокурордың санкциясымен ғана жүргізілуі мүмкін екені белгіленген. Осы тармақтың ережелерінде мұндай іс-шаралар заңға сәйкес санкцияланған және тіркелген жағдайда, арнаулы жедел-ізвестіру іс-шаралары сотқа дейінгі тергеп-тексеру басталғанға дейін де жүргізілуі мүмкін екендігі көзделген. Арнайы тергеу әдістерін қолданудың одан арғы іс жүргізу ережелері Ішкі істер министрінің, Қаржы министрінің, Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес агенттігі Төрағасының, Мемлекеттік күзет қызметі бастығының және Ұлттық қауіпсіздік комитеті төрағасының Әділет министрлігінде 2014 жылғы 27 желтоқсанда тіркелген бірлескен бұйрығында көзделген.

Құпиялылық

75. Қылмыстық процестегі ақпаратты қорғау жөніндегі шаралар туралы ҚПК-нің 241-бабына сәйкес жасырын тергеу әрекеттерін жүргізу нәтижесінде алынған мәліметтер осы әрекеттер аяқталғанға дейін құпия болып қалады. Бұдан басқа, жасырын тергеу әрекеттерін жүргізу тәсілдері, оларды жүргізген адамдар туралы мәліметтер мемлекеттік құпияға теңестіріледі және жария етуге жатпайды.

Банк құпиясы

76. Банктер, әдетте, өз клиенттері мен операциялары туралы ақпараттың құпиялылығын сақтауға міндетті (банктік құпия). Банк құпиясына: банк шоттарының бар-жоғы, иелері мен нөмірлері туралы; банктің салымшылары, клиенттері мен корреспонденттері туралы; осы шоттардағы және Банктің өз шоттарындағы ақшаның қалдығы мен қозғалысына қатысты; банк операциялары (банк операцияларын жүргізудің жалпы шарттарын қоспағанда); сондай-ақ сейф ұяшықтарында сақталатын жылжымайтын мүліктің бар-жоғы, иелері, сипаты туралы мәліметтер жатады залдар мен үй-жайлар (Банк қызметі туралы Заңның 50-бабы). Таратылатын Банктер берген кредиттер туралы мәліметтер банк құпиясына жатпайды. Банк құпиясы, әдетте, тиісті адамдардың келісімімен немесе заңмен тікелей рұқсат етілген жағдайларда ғана ашылуы мүмкін (мысалы, олардың сұрау салуы бойынша құқық қорғау органдарына).
77. Қазақстандық банктер қаржылық қадағалауға жатады және сол сияқты қаржылық барлау қызметіне ақшаны жылыстатуға қарсы күрес туралы заңда белгіленген шекті мәннен асатын клиенттердің операциялары туралы немесе күдікті деп саналатын операциялар туралы хабарлауға тиіс (сондай-

ақ ақшаны жылыстатуға қарсы шаралар туралы төменде қараңыз). Операцияларды қылмыстық жолмен алынған кірістерді заңдастыруға қарсы іс-қимыл туралы заңда көзделген тәртіппен немесе Құқық қорғау органдарының нұсқауы бойынша тексеру мүмкін болмаған жағдайда, қазақстандық банктер күдікті операцияны оқшаулауға құқылы. Сондай-ақ, банктерге сәйкестендіру рәсімдерін жүргізу және заңнама талаптарына сәйкес өз клиенттеріне қатысты «өз клиентіңді біл» ұсынылады.

Үйлестіру және халықаралық ынтымақтастық

78. Бас прокурордың жанындағы Үйлестіру кеңесі құқық қорғау органдарының түрлі қылмыстарға, оның ішінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестегі қызметін үйлестіруге жауап береді. Оның құрамына құқық қорғау органдарының басшылары, Әділет министрі және республикалық бюджеттің атқарылуын бақылау жөніндегі есеп комитетінің төрағасы кіреді. Үйлестіру кеңесінің міндеттеріне құқық қорғау қызметінің тиімділігін арттыруға, оның құқықтық реттелуін жетілдіруге бағытталған келісілген ұсыныстар мен іс-қимылдарды әзірлеу де кіреді; қылмыстың жай-күйін, оның құрылымы мен серпінін талдау мен талқылау, сондай-ақ қылмыстың және өзге де құқық бұзушылықтардың даму үрдістерін болжау негізінде қылмысқа қарсы күрестің негізгі бағыттарын айқындау.
79. Бұдан басқа, Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл мәселелері жөніндегі комиссиясы, негізінен лауазымы бойынша мүшелерден тұратын консультативтік-кеңесші орган, сыбайлас жемқорлыққа және мемлекеттік қызметшілердің қызметтік әдеп қағидаларын бұзуына қарсы іс-қимылды күшейтуге, мемлекеттік қызметшілердің жауапкершілік деңгейін арттыруға бағытталған келісілген шараларды әзірлеуге және қабылдауға жауап береді.
80. Трансұлттық ұйымдасқан қылмысқа, оның ішінде есірткі қылмысына, заңсыз көші-қонға, адам саудасына қарсы іс-қимылда Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы (ТМД), ҰҚШҰ, ШЫҰ, ОАӨАҰО және Ішкі істер министрлігінің «Интерпол» ҰОБ шеңберінде көпжақты форматта құрылған тетіктер ҰҚТ көшбасшылары мен мүшелерінің, жақын шетелдің қылмыстық ортасының «беделділерінің» қозғалысы; көлік құралдарын айдап әкетумен, есірткінің заңсыз айналымымен, заңсыз көші-қонмен және адам саудасымен айналысатын қылмыстық топтардың жолын кесу мәніне ақпарат алмасу; ТМД-ға қатысушы-мемлекеттердің ТҚО бірыңғай деректер банкін қалыптастыру және пайдалану; ТМД ІІМ қаулысымен бекітілген трансұлттық қылмыстылыққа және қылмыстың өзге де қауіпті түрлеріне қарсы іс-қимыл саласындағы Мамандандырылған деректер банкін қалыптастыру және пайдалану ТМД шекарасындағы қылмыскерлердің қозғалысын бақылау туралы ақпарат алмасуды жүзеге асыратын ішкі істер органдары кеңінен пайдаланылады.

Әкімшілік әділет

81. 2020 жылғы 29 маусымда Қазақстан Президенті Қазақстанның жаңа әкімшілік рәсімдік-процестік кодексін (әкімшілік рәсімдік-процестік кодексі) жариялады. 2021 жылғы 1 шілдеде күшіне енгеннен кейін 2000 жылғы Әкімшілік рәсімдер туралы Заңның және 2007 жылғы Жеке және заңды

тұлғалардың өтініштерін қарау тәртібі туралы Заңның күші жойылды. Жаңа әкімшілік рәсімдік-процестік кодексі әкімшілік органдар жүзеге асыратын әкімшілік шағымдануды, соттар жүзеге асыратын әкімшілік сот ісін жүргізуді реттейді, сонымен қатар әртүрлі соттардың құзыретін, соның ішінде аумақтық белгілері, әкімшілік даулардың түрлері, Өтініш берушілер және т.б. белгілейді. егер осы Кодексте өзгеше белгіленбесе, іс жүргізу кодексі. Осы Кодекске Қазақстан Республикасының Әкімшілік сот ісін жүргізуді реттейтін басқа да заңдарының ережелері енгізілген. Қазақстанның халықаралық-шарттық және өзге де міндеттемелері, сондай-ақ Конституциялық Кеңес пен Жоғарғы Соттың нормативтік шешімдері әкімшілік және Әкімшілік рәсімдік-процестік құқықтың ажырамас бөлігі болып табылады.

82. Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексінің 102-бабында (1) әкімшілік рәсімдік-процестік мамандандырылған аудандық және оларға теңестірілген әкімшілік соттар жүзеге асыруы керек делінген. Республикалық маңызы бар қалалардың және астананың немесе облыс орталықтарының шегінде орналасқан мамандандырылған аудандық және оған теңестірілген әкімшілік сотқа ведомстволық бағынысты істерді қоспағанда, талап қоюшының өтініші бойынша аудандық мамандандырылған және оған теңестірілген әкімшілік сотқа ведомстволық бағынысты істерді талап қоюшының тұрғылықты жері бойынша сот қарауы мүмкін. Әкімшілік сот ісін жүргізуде осы Кодексте көзделген жария-құқықтық қатынастардан туындайтын даулар соттардың ведомстволығына жатады.
83. Жаңа Кодексте енгізілген жаңалықтардың бірі – талап қоюшыларға олардың шағымдарының талап қою талаптарының тұжырымдамасымен нақты айқындауда немесе өзгертуде жәрдемдесуде соттардың күшеюі және белсенді рөлі (116-бап), істің мән-жайларын анықтауда, сондай-ақ дәлелдемелерді соттың өзінде жинауда екі тарапқа да жәрдем көрсету арқылы осы мән-жайларды толық айқындау мен объективті бағалау (130-бап), сондай-ақ әкімшілік істерді қарау және шешу мерзімдерін белгілеуге (күрделі істер бойынша тағы үш айға ұзартылуы мүмкін үш ай) құқылы. Биліктің мәліметінше, сыбайлас жемқорлыққа байланысты әкімшілік құқық бұзушылықтарды тиісті соттар Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодекске сәйкес қарайды. Мәселен, 2021 жылғы 1 шілдеден бастап Сыбайлас жемқорлыққа қарсы агенттік сыбайлас жемқорлыққа байланысты 47 әкімшілік құқық бұзушылық бойынша тергеу жүргізді. Жеңілдетілген рәсім 37 іс бойынша қолданылды (нәтижесінде айыппұлдар салынды), 10 іс сотқа қарау үшін жіберілді (айыппұлдар тоғыз іс бойынша салынды, біреуі қаралуда). Көп жағдайда айыппұлдар 300 еуроға дейін (50 АЕК) құрады.

Ынтымақтастықты ынталандыру бойынша арнайы шаралар; әріптестер мен күйгерлерді қорғау

Әріптестер мен күйгерлерді қорғау

84. Биліктің пікірінше, қылмыстық процеске қатысатын адамдарды мемлекеттік қорғау туралы Заң қылмыстық процеске қатысатын адамдардың өмірін, денсаулығын, мүлкін, заңды құқықтары мен мүдделерін²⁷ мемлекеттік

²⁷Атап айтқанда, мемлекеттік қорғау берілуі мүмкін адамдарға мыналар жатады:

1) судьялар;

қорғау шараларының жүйесін белгілейді. Мемлекеттік қорғауды қамтамасыз етуге жауапты органдарға ұлттық қауіпсіздік, ішкі істер, әскери әкімшілік, сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет және экономикалық тергеу қызметі жатады. Мемлекеттік қорғауды қамтамасыз етуге жауапты органдарға ұлттық қауіпсіздік, ішкі істер, әскери әкімшілік, сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет және экономикалық тергеу қызметі жатады. Мемлекеттік күзет түрлеріне күзетілетін адамдардың өмірі мен денсаулығын қорғау, сондай-ақ олардың мүлкін сақтау үшін қауіпсіздік шараларын қолдану; құқықтық қорғау құралдарын қолдану, оның ішінде олардың өміріне, денсаулығы мен мүлкіне қол сұғушылық үшін қылмыстық жауаптылық белгілеу жатады; әлеуметтік қорғау шаралары, оның ішінде дене жарақаттары немесе өзге де жарақаттар келтірілген, қайтыс болған, олардың мүлкі жойылған немесе бүлінген жағдайда ақшалай өтемақы. Мемлекеттің қорғауындағы адамдардың жеке басы мен дербес деректері құпия сақталады.

85. Билік ұсынған статистикалық ақпаратқа сәйкес, жеке қорғану, тұрғын үйді және басқа да мүлікті қорғау құралдары жиі пайдаланылады (2017 ж. – 139, 2018 ж. – 114, 2019 ж. – 62, 2020 ж. – 79 және 2021 ж. – 63), одан кейін қауіпсіз жерге уақытша орналастыру (2017 ж. – 40, 2018 ж. - 114, 2019 ж. - 62, 2020 ж. - 79 және 2021 ж. - 63). 2018 ж. – 36, 2019 ж. – 23, 2020 ж. – 24 және 2021 ж. – 25) және зорлық-зомбылық қаупі деп саналатын адамға ресми ескерту (2017 ж. - 18, 2018 ж. - 25, 2019 ж. - 6, 2020 ж. - 17 және 2021-10).
86. Қазақстанда жәбірленушілерді және/немесе куәгерлерді қорғау жөніндегі жеке орган жоқ. Ұлттық қауіпсіздік, ішкі істер, әскери әкімшілік, сыбайлас жемқорлыққа қарсы және экономикалық тергеу органдары тиісті қауіпсіздік шараларын іске асыруға жауапты болады. Тиісті мемлекеттік органдардың құрылымында қылмыстық процеске қатысатын адамдарды мемлекеттік қорғауды жүзеге асыруға жауапты бөлімшелері бар.

-
- 2) қазылар алқасының мүшелері;
 - 3) прокурорлар;
 - 4) тергеушілер;
 - 5) анықтаушылар;
 - 6) жедел-іздістіру және қарсы барлау қызметін жүзеге асыратын адамдар;
 - 6-1) жедел-іздістіру және қарсы барлау қызметін жүзеге асыратын органдарға жәрдемдесетін азаматтар;
 - 6-2) жеке айыптаушылар;
 - 7) қорғаушылар;
 - 8) сарапшылар;
 - 9) мамандар;
 - 10) сот отырыстарының хатшылары, сот приставтары, сот орындаушылары;
 - 11) жәбірленушілер;
 - 12) куәлар;
 - 13) болжамды қылмыскерлер;
 - 14) айыпталушы, сотталған адам және өзіне қатысты қылмыстық қудалау тоқтатылған немесе сот ақтау үкімін шығарған адам;
 - 15) аудармашылар;
 - 16) куәгерлер;
 - 17) заңды өкілдер, өкілдер;
 - 18) азаматтық талапкерлер, азаматтық жауапкерлер;
 - 19) осы баптың 1) - 18) тармақшаларында аталған адамдардың отбасы мүшелері, жақын туыстары

в. Талдау

87. Қазақстанда сыбайлас жемқорлықтың алдын алуға да, оған қарсы күреске де жауапты мекемелердің кең ауқымы бар. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы Заңның 18-бабына сәйкес сыбайлас жемқорлыққа қарсы күреске жауапты субъектілерге Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес агенттігі, басқа да құқық қорғау органдары және барлық өзге де мемлекеттік органдар, квазимемлекеттік білім беру, қоғамдық бірлестіктер, жеке және заңды тұлғалар жатады.
88. ГБТ сыбайлас жемқорлыққа қарсы жиырма басшылық қағидатының 3-ін еске салады, ол мемлекеттерден сыбайлас жемқорлық туралы істерді тергеу, қудалау және сот ісін жүргізуге жауапты адамдардың өз функцияларына сәйкес келетін тәуелсіздік пен дербестікке ие болуын және заңсыз ықпал етпеуін қамтамасыз етуді талап етеді.
89. Қазақстанда Президент сот органдарында, прокуратура органдарында және сыбайлас жемқорлыққа қарсы мамандандырылған органдарда, сондай-ақ жалпы құқық қорғау органдарында барлық басшы лауазымдарға тағайындайды немесе тағайындауда шешуші рөл атқарады. Президенттің айрықша құзыретіне сондай-ақ ұйымдық құрылымды, штат санын және осы органдардың жұмыс істеуі туралы Ережелерді бекіту жатады. ГБТ сот жүйесінде, прокуратурада және құқық қорғау органдарында сыбайлас жемқорлықтың алдын алуды ГРЕКО тиісінше бағалаудың төртінші және бесінші кезеңдерінде қарастыратынын еске алады. Алайда, Қазақстан билігінің назарын тиісті тежемелік әрі тепе-теңдік жүйесі шеңберінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы күреспен айналысатын органдардың тәуелсіздігін күшейту қажеттігіне аудару қажеттігіне нық сенімдімін, бұл мемлекеттің жоғары саяси/атқарушы органдары жүзеге асыратын тұтастай қамтитын бақылауды шектейді. Бұл әсіресе прокуратура мен құқық қорғау органдарына қатысты, олар қатаң белгіленген иерархияға ие, заңмен белгіленген тікелей бағыныштылыққа ие және олардың жоғары лауазымды тұлғалары Президентке есеп береді. Қазақстандағы сот билігінің тәуелсіздігіне келетін болсақ, ГБТ Венеция комиссиясының тиісті қорытындыларында²⁸ жасаған ұсыныстарына сілтеме жасайды, олар өзекті болып қала береді. Осылайша, қазіргі механизмдер Мұқият институционалдық шолуға лайық. Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, **ГРЕКО сот билігінің тәуелсіздігін арттыру үшін қажетті заңнамалық және практикалық шаралар қабылдауды және сыбайлас жемқорлыққа қарсы күреске жауапты прокуратура органдары мен құқық қорғау органдарына барабар функционалды автономия беруді, сондай-ақ бұл органдарды кез келген заңсыз әсерден, оның ішінде мемлекеттің жоғары саяси/атқарушы билігі тарапынан қорғауды ұсынады.**

²⁸ Атап айтқанда, ГБТ Сот жүйесі мен судьялардың мәртебесі туралы Конституциялық заң бойынша Венеция комиссиясы мен Демократиялық институттар және адам құқықтары жөніндегі бюроның (ДИАҚБ)/қауіпсіздік және ынтымақтастық ұйымының (ЕҚЫҰ) бірлескен қорытындысына сілтеме жасайды (келесі сілтеме бойынша қол жетімді 2011 жылғы 17-18 маусымдағы № 629/2011 қорытынды): [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)012-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)012-e), сондай-ақ, Жоғары Сот Кеңесін реформалау туралы тұжырымдамалық құжат бойынша қорытынды (2018 жылғы 17 желтоқсандағы № 938/2018 қорытынды), келесі сілтеме бойынша қол жетімді: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2018\)032-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2018)032-e).

90. Бұрын мемлекеттік қызмет істері және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігінің құрамына кірген мамандандырылған Ұлттық сыбайлас жемқорлыққа қарсы бюро Президенттің 2019 жылғы 22 шілдедегі № 74 Жарлығымен Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігі – құқық қорғау органы болып қайта құрылды. Президентке тікелей есеп береді, бүкіл елді қамтитын 17 аумақтық басқарма бар. Transparency International Қазақстан²⁹ Біріккен Ұлттар Ұйымының Даму Бағдарламасымен (БҰҰДБ) бірлесіп жүргізген зерттеуге сәйкес сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігіне деген сенім деңгейі 2020 жыл ішінде 63%-ды құрады және президенттен кейінгі көлемі бойынша екінші орында (70%), БАҚ-ты (51%) басып озды. Адам құқықтары жөніндегі уәкіл (44%), соттар (41%) және ҰЕҰ (33%). Сол сияқты, сыбайлас жемқорлыққа қарсы агенттік пен Президентті қалың жұртшылық көреді. сыбайлас жемқорлық деңгейін төмендетудегі неғұрлым табысты ретінде (тиісінше 45,3% және 41,8%)³⁰. Жоғарыда айтылғандай, сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарды (оның ішінде жоғары деңгейдегі сыбайлас жемқорлықты) анықтаумен және тергеумен қатар сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес агенттігі сыбайлас жемқорлықтың алдын алумен және ағартушылық қызметпен айналысады. және сыбайлас жемқорлыққа қарсы ұлттық саясатты әзірлеуге және оның іске асырылуына мониторинг жүргізуге жалпы жауапты болады.
91. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігінің штаты 1688 бәсекеге қабілетті жалақы деңгейіне ие (мысалы, құқық қорғау органдарының штаттық қызметкерлерімен салыстырғанда³¹) және арнайы тергеу әдістерінің кең спектрін қолдануға өкілеттілер³² тергеу судьясынан алынған санкциялармен мамандандырылған тергеу соты.
92. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігі туралы Ереженің 3 (18) тарауына сәйкес оның төрағасы мен үш орынбасарын (төрағаның ұсынысы бойынша) Президент тағайындайды және қызметінен босатады³³.

Ережеде де, құқық қорғау туралы заңда да өкілеттік мерзімі, тағайындауға қойылатын талаптар немесе жоғары басшылықтың жұмыстан шығарылу себептері көрсетілмеген. Құқық тәртібін қорғау туралы Заңның 33 – бабының 1-тармағында құқық қорғау органдары басшыларының президенттік резерві және осы тізімді қалыптастыру тәртібі, сондай-ақ лауазымдарды Президент айқындайды делінген. ГБТ Президенттің құқық қорғау органдарының жоғары лауазымды тұлғаларын тағайындау туралы 2002 жылғы 29 наурыздағы №828³⁴ Жарлығына сілтеме жасайды, бірақ осы тізімді жасау тәртібін

²⁹Transparency International Kazakhstan және БҰҰДБ-ның Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жөніндегі жаһандық коалициясы, 2020 жылы Қазақстандағы сыбайлас жемқорлықтың жай-күйіне Мониторингі, <http://tikazakhstan.org/wp-content/uploads/2021/01/PREZENTATSIYA-REZULTATOV.pdf>

³⁰Сонда.

³¹Құқық қорғау органдары туралы заңда Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес агенттігі мен Экономикалық тергеу қызметі (қазіргі уақытта Қаржы мониторингі агенттігі) үшін біліктілік сыныптарына қатысты жеке 22-1-бап бар. Біліктілік сыныптары жекелеген қызметкерлерге олардың біліктілігі, білімі, атқаратын лауазымы және жұмыс өтілі ескеріле отырып беріледі.

³² Қылмыстық-процестік кодексі, 231-бап.

³³ Олардың ішінде ішкі қауіпсіздік бөлімі 2019 жылы 173 және 2020 жылы 155 анықтады.

³⁴№828 Жарлықтың мәтінімен (орыс тілінде) келесі сілтеме бойынша танысуға болады: <https://law.apa.kz/sozdanie-akademii/%D1%83%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D1%8B-%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0->

айқындайтын ережелерді таппайды. Оның басшылығынан айырмашылығы, Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігінің барлық басқа қызметкерлерін жұмысқа қабылдау құқық қорғау органдары туралы Заңның 3-5-тарауларында көзделген қызметке тағайындау, жоғарылату және жұмыстан босату ережелеріне сәйкес жүзеге асырылады. Жоғарыда, **ГРЕКО құқық қорғау органдарының басшылары мен олардың орынбасарларын олардың өкілеттік мерзімі мен жұмыстан босатылу себептерін көрсете отырып, тағайындаудың нақты және ашық (саяси көзқарастардан айырмашылығы) рәсімін белгілеуді ұсынады**

93. Қазақстандағы құқық қорғау органдарына прокуратура, ішкі істер органдары, өрт күзеті, сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес агенттігі және экономикалық тергеу қызметі (қазіргі қаржы мониторингі агенттігі) кіреді³⁵. Барлық құқық қорғау органдарының, сондай-ақ Қазақстанның қауіпсіздік органдарының жеке құрам арасындағы құқық бұзушылықтарды анықтауға жауапты ішкі қауіпсіздік бөлімшелері болуы керек³⁶. Мұндай ішкі қауіпсіздік бөлімшесі сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігінің құрамына кіреді. Биліктің хабарлауынша (қараңыз (төмендегі 1-кесте), соңғы екі жылда Агенттік сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтардың көпшілігін тергеді. Биліктің мәліметінше, 2021 жылы Агенттік қызметкерлері жасаған екі қылмыстық құқық бұзушылықты оның ішкі қауіпсіздік қызметі анықтап, 257 адам тәртіптік жауапкершілікке тартылды.

1-кесте³⁷. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл субъектілерінің сыбайлас жемқорлық қылмыстары

Субъект	2019	2020	Динамикасы
Сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет	1 717	1 632	-5%
Ішкі істер министрлігі	269 ³⁸	342	+27%
Ұлттық қауіпсіздік комитеті	128	89	-30%
Прокуратура органдары	65	78	+20%
Қаржы мониторингі агенттігі (бұрынғы Экономикалық тергеу қызметі)	21	21	0%

94. МТТ қылмыстық құқық бұзушылық анықталғаннан кейін ол ҚПК-нің 179-бабына сәйкес сотқа дейінгі тергеп-тексерудің бірыңғай тізілімінде (СДТБТ) тіркелетінін хабарлады. Прокурор қылмыстық құқық бұзушылық тіркелген кезден бастап 24 сағат ішінде сотқа дейінгі тергеп-тексерудің басталуының және бұзушылықтарды жою жөнінде қабылданған шаралардың заңдылығын тексереді. СДТБТ-де құқық бұзушылықты тіркеу кезінде заң бұзушылықтар анықталған, сотқа дейінгі тергеп-тексеру қозғалған немесе қылмыстық құқық бұзушылық жасау үшін жеткілікті негіздер болмаған жағдайда прокурор

[%D1%81/%D1%83%D0%BA%D0%B0%D0%B7-%E2%84%96828-%D0%BE%D1%82-29-%D0%BC%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B0-2002%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B0](#)

³⁵ Құқық қорғау қызметі туралы 2011 жылғы 6 қаңтардағы № 380-IV Заңы, 2021 жылғы 11 шілдедегі соңғы түзетулерімен, 3-бап.

³⁶ Жедел-іздікестіру қызметі туралы Заң, 6-бап: тергеудің арнайы әдістерін пайдалануды қоса алғанда, тергеулер жүргізу жөніндегі өкілеттіктер берілген органдарға ішкі істер органдары, Ұлттық қауіпсіздік органдары, Сыртқы барлау қызметтері, Қорғаныс министрлігінің әскери барлау органдары, Мемлекеттік күзет қызметі, Экономикалық тергеу агенттігі және сыбайлас жемқорлыққа қарсы агенттік жатады

³⁷ 2020 жылға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы Ұлттық баяндама.

³⁸ Оның ішінде ішкі қауіпсіздік бөлімі 2019 жылы 173 және 2020 жылы 155 анықтады.

қылмыстық істі тоқтатады. Прокурор сондай-ақ қылмыстық процестің барлық сатыларында (ҚПК-нің 58 және 193-баптарына сәйкес) жедел-ізвестіру іс-шараларының, анықтаудың, тергеудің және сот шешімдерінің заңдылығын қадағалауды жүзеге асырады. Жедел іс-шараларды жүргізу тәртібі мен мерзімдері құқық қорғау органдарының құпия сипаттағы нормативтік актілерімен белгіленеді (Мемлекеттік құпия туралы Заңның 14-бабына сәйкес). Алайда, бұл әрекеттер Бас прокурордың және төменгі прокурорлардың мақұлдауына жатады, олар сонымен бірге олардың заңның сақталуын, соның ішінде олардың тергеу ұзақтығын бақылайды, прокуратура және сот органдары арасындағы жауапкершілік салаларын нақты ажырататын сот процестері. Алайда, бұл әрекеттерді Бас прокурор мен төменгі прокурорлар мақұлдауы керек, олар сонымен бірге олардың заңның сақталуын, соның ішінде олардың ұзақтығын бақылайды. Бұдан басқа, ГБТ жақында Қазақстан Қылмыстық сот өндірісінің жаңа моделін қолдана бастағанын, тергеу органдары, прокуратура және сот арасындағы жауапкершілік салаларын нақты ажыратқанын хабарлады. Осы модель аясында сотқа дейінгі тергеу органдары қылмыстық құқық бұзушылықты анықтауға, жолын кесуге, оған қатысы бар адамдарды анықтауға, дәлелдемелерді жинауға және қорытындылауға жауап береді; прокуратура жиналған дәлелдемелерді құқықтық бағалауға, негізгі іс жүргізу шешімдерін қабылдауға, сотта айып тағуға және қолдауға жауап береді; сот үкім шығаруға, тергеу әрекеттеріне санкция беруге және сотқа дейінгі тергеу органдары мен прокуратураның әрекеттері мен шешімдеріне шағымдарды қарауға жауапты болады. Бұдан басқа, билік «Прокуратура органдарында сотқа дейінгі тергеп-тексеруді ұйымдастыру туралы» Нұсқаулықтың 9-тармағына сілтеме жасап ³⁹, арнайы прокурорлар үшін басым құқық бұзушылықтар санатына жатқызылған қылмыстық құқық бұзушылық санатын анықтады. Оларға прокуратура органдарының, ведомстволарының, мекемелерінің және білім беру ұйымдарының қызметкерлеріне қатысты құқық бұзушылықтар жатады. Осылайша, прокуратура органдарының қызметкерлері жасаған сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарды арнайы прокурорлар тергейтін болады. Бұл ретте Бас прокурор ерекше жағдайларда өз бастамасы бойынша сотқа дейінгі тергеп-тексеруді белгіленген соттылығына қарамастан прокурорға тапсыруға құқылы. Осылайша, прокуратура өз қызметкерлері жасаған сыбайлас жемқорлыққа байланысты қылмыстарды тергеуі мүмкін.

95. Баяндамада көрсетілгендей, «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы» Заңның 24-бабында әрбір тұлға сыбайлас жемқорлық фактілері туралы мемлекеттік органның немесе басқа жұмыс берушінің басшылығына немесе сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі уәкілетті органға хабарлауға міндеттейді, ал соңғысы хабарланған сыбайлас жемқорлық фактісі бойынша шара қолдану. Мемлекеттік қызметшілерге қатысты ⁴⁰ мемлекеттік органның басшылары осындай өтініштер келіп түскен күннен бастап бір ай ішінде шаралар қабылдауға міндетті. Алайда, ұсынылған ақпаратты ескере отырып, жасалған сыбайлас жемқорлық қылмыстар туралы жоғары тұрған органдарға барлық жазбаша өтініштердің тіркелетіні және шешім қабылданғанға дейін немесе оларды СДТБТ-ға енгізуден бас тартылғанға дейін өтініштердің жалпы қалай

³⁹ Бас прокурормен 2018 жылғы 18 маусымда бекітілген.

⁴⁰ Мемлекеттік қызмет туралы Заңы, 52-бап(3)

қаралатыны белгісіз болып қалады. Мемлекеттік органның басшылары әрекет етуі тиіс бір ай мерзім жасалған құқық бұзушылыққа немесе қылмысқа байланысты ұзақ болуы мүмкін. Осыны ескере отырып, **ГРЕКО** ақпарат беретін адамдардың өтініштерін тіркеу процедурасының, олардың жұмыс берушілері (i) сыбайлас жемқорлық туралы хабарлайтындарды, соның ішінде адал ниетпен хабарлайтын адамдарға берілетін жазаға қарсы кепілдіктерді қолдайды және (ii) көмек пен оқыту өздерінің қол астындағылар хабарлаған өтініштерге қатысты шаралар қабылдау тапсырылған жұмыс берушілерге беруді қамтамасыз етуді ұсынады.

Құқық қорғау органдары арасындағы үйлестіру және ынтымақтастық

96. Жоғарыда айтылғандай, Қазақстан сыбайлас жемқорлыққа қарсы күреске бірқатар түрлі субъектілерді тартты. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатты үйлестіруге жауапты негізгі орган сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес агенттігі болып табылады. Тиісті салаларда сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жөніндегі міндеттер жүктелген барлық құқық қорғау органдарының күш-жігерін үйлестіру мақсатында тергеудің арнайы әдістерін қолдануы мүмкін, Бас прокурор үйлестіру кеңесін құрды, оның құрамына құқық қорғау органдарының басшылары мен Әділет министрі кірді. Алайда оның міндеттері Құқық қорғау қызметінің тиімділігін арттыру, қылмысқа қарсы күрестің негізгі бағыттарын айқындау және оны реттеуді жетілдіру бөлігінде басым түрде стратегиялық сипатта болады.
97. ГБТ пікірінше, түрлі әрекет етуші тұлғалар арасындағы жедел үйлестіруді күшейту қажет. Мысалы, ішкі қауіпсіздік бөлімшелері анықтаған қылмыстардың қай кезеңде сыбайлас жемқорлыққа қарсы агенттікке берілуі және прокуратура бұл шешімді қандай негізде қабылдауы керектігі белгісіз болып қалады. Прокуратура тергеу жүргізіп жатқан қылмыстарды қай орган қадағалайтыны да белгісіз (жоғарыдағы 1-кестені қараңыз). Сол сияқты, 2019 жылы реформаланған және президентке есеп бере бастаған сыбайлас жемқорлыққа қарсы агенттік пен экономикалық тергеу қызметі (қаржы мониторингі агенттігі деп аталады) арасындағы ынтымақтастық реттеуден пайда көреді, ал олардың арасындағы ақпарат алмасу күшейе түседі. неғұрлым күрделі қаржылық тергеулерді тездетіп, тиімді ескертуге әкеледі. сыбайлас жемқорлыққа және ақшаны жылыстатуға байланысты қылмыстарды анықтау және тергеу. Бұдан басқа, қылмыстық кірістерді неғұрлым тиімді анықтау және қадағалау үшін салық органына тиесілі банк шоттарының деректер базасы құқық қорғау органдары үшін, атап айтқанда сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес агенттігі мен қаржы мониторингі агенттігі үшін неғұрлым оңай қол жеткізуге тиіс. Жоғарыда баяндалғанды назарға ала отырып, **ГРЕКО (i) сыбайлас жемқорлықпен күресетін барлық құқық қорғау органдары арасындағы, атап айтқанда, тиімді қаржылық тергеулерді қамтамасыз ету үшін үйлестіруді ретке келтіруді және күшейтуді ұсынады; (ii) салық органына тиесілі банк шоттарының дерекқоры қылмыстық кірістерді неғұрлым тиімді анықтау және қадағалау мақсатында құқық қорғау органдарына, атап айтқанда сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес агенттігі мен қаржы мониторингі агенттігіне тікелей қолжетімді болуға тиіс.**

98. ГБТ ҚПК-нің 187-бабының 3-тармағына сәйкес сыбайлас жемқорлыққа байланысты құқық бұзушылықтар туралы істер бойынша соттылық сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес агенттігіне тиесілі екенін атап өтеді⁴¹. Сонымен қатар, ҚПК-нің 187-бабының 1-тармағы Ұлттық қауіпсіздік комитетіне әскери қызметшілер, сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызметтің немесе арнаулы мемлекеттік органдардың қызметкерлері жасаған сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарға сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүргізуге мүмкіндік береді. ҚПК-нің 187-бабының 3-4-тармақтарында ҚК-нің 18-тарауында («әскери қылмыстық құқық бұзушылықтар») көзделген жекелеген құқық бұзушылықтарды тергеп-тексеруді сотқа дейінгі тергеп-тексеруді қозғаған органдар, яғни қауіпсіздік органдары жүзеге асыруы тиіс деп көзделген. Ақырында, ҚПК-нің 193-бабының 12-тармағында прокурор ерекше жағдайларда алдын ала тергеу органының жазбаша өтінішхаты бойынша немесе өз бастамасы бойынша алдын ала тергеу жүргізуді бір алдын ала тергеу органынан екіншісіне беруге Не ҚПК белгілеген юрисдикцияға қарамастан, оны тергеу туралы шешімді дербес қабылдауға құқылы екендігі көзделген. Сапар барысында ГБТ құқық қорғау органдарының түрлі қызметкерлері жасаған ықтимал сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарды тергеуге міндетті орган туралы даулы ақпарат алды. Бір жағынан, ішкі істер министрлігінің өкілі оның қызметкерлері жасаған құқық бұзушылықтарды Министрліктің тиісті бөлімі тергеуі мүмкін деп мәлімдеді. Алайда, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігінің өкілдері мұндай істер олардың құзыретіне кіретінін және сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарды қай орган тергеуі керек деген мәселені қадағалаушы прокурор шешетінін айтты. ГБТ сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарға қатысты тергеу өкілеттіктерін анықтау кезінде қолданылатын нормалар туралы Құқық қорғау органдарының хабардарлығын арттыру және оларды практикада дәйекті қолдануды қамтамасыз ету қажеттілігіне нық сенімді. Сондықтан **ГРЕКО сыбайлас жемқорлыққа қарсы күреске мамандандандарды артық көретін түрлі құқық қорғау органдары арасындағы сыбайлас жемқорлық туралы істердің ведомстволығына қатысты қолданыстағы құқықтық ережелерді практикада жүйелі қолдануды қамтамасыз етуді ұсынады.**

Мамандандыру және оқыту

99. Биліктің хабарлауынша, құқық қорғау органдарының академиясында Сыбайлас жемқорлыққа қарсы Агенттіктің және басқа да құқық қорғау органдарының барлық қызметкерлері, сондай-ақ прокурорлар үшін біліктілікті арттыру курстары өткізіледі. Жалпы дайындық сыбайлас жемқорлықтың әртүрлі түрлерінің алдын-алу, анықтау және тергеуді қамтитын тақырыптарды қамтиды, ал жетілдірілген курстар сыбайлас жемқорлық қылмыстарын ашуға практикалық оқытуды қарастырады.

⁴¹ҚПК-нің 187-бабының 3-бөлігінде былай делінген: «3. [189](#) (үшінші бөлігінің 2) тармағында), [190](#) (үшінші бөлігінің 2) тармағында), [216](#) (екінші бөлігінің 4) тармағында), [217](#) (үшінші бөлігінің 3) тармағында), [218](#) (үшінші бөлігінің 1) тармағында), [234](#) (үшінші бөлігінің 1) тармағында), [249](#) (үшінші бөлігінің 2) тармағында), [307](#) (үшінші бөлігінің 3) тармағында), [361](#), [362](#) (төртінші бөлігінің 3) және 4) тармақтарында), [364-370-баптарында](#) көзделген қылмыстық құқық бұзушылықтар туралы істер бойынша алдын ала тергеуді сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет тергеушілері жүргізеді».

100. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес агенттігінің лауазымды адамдары сыбайлас жемқорлық қылмыстарына маманданса да, прокурорларда да, тергеу судьяларында да мұндай мамандану жоқ (олардың міндетіне тінту мен алуға, ұстауға, ұйқамаққа алуға, тыйым салу шараларына қатысты санкциялар шығару, қолдануға рұқсат беру кіреді) арнайы тергеу құралдары және осы бапта көзделген өзге де функциялар 55 ҚПК) және судьялар (яғни, істі «мәні бойынша» шешетіндер). ГБТ сыбайлас жемқорлық қылмыстарды тергеудің әртүрлі аспектілері бойынша мамандандырылған дайындық осы қылмыстарға қылмыстық сот төрелігі жүйесінің тиімді әрекет етуін қамтамасыз етуде рөл атқаратын барлық тиісті субъектілер үшін қажет деп санайды. **ГРЕКО прокурорлар мен судьялардың сыбайлас жемқорлыққа, қылмыстарға, қаржылық тергеулерге және олардың ақшаны жылыстату және ұйымдасқан қылмыс сияқты басқа қылмыстармен байланысына дайындықты және мамандандыруды күшейтуді ұсынады.**

III. ҚУДАЛАУДАН ИММУНИТЕТТІҢ ДӘРЕЖЕСІ МЕН КӨЛЕМІ

а. Жағдайдың сипаттамасы

101. Конституцияға сәйкес лауазымды тұлғалардың келесі санаттары оларды қамауға алуға/тергеуге/қудалауға қатысты ерекше рәсімдерге жатады:

- Қазақстан Республикасының Президенті
- Парламенттің екі палатасының мүшелері: Мәжіліс және Сенат.
- Конституциялық Кеңестің мүшелері
- Бас прокурор
- Судьялар

102. Қазақстан Республикасының Президентіне, оның абыройы мен қадір-қасиетіне ешкімнің тиісуіне болмайды (Конституцияның 46 (1)-бабы); бұл ережелер Республиканың бұрынғы Президенттеріне қолданылады (Конституцияның 46 (3)-бабы). Республика Президенті өзінің міндеттерін атқару кезінде жасаған әрекеттері үшін тек қана мемлекетке опасыздық⁴² жасаған жағдайда Парламент оны қызметінен шеттетуі мүмкін. Айып тағу және оған тергеу жүргізу туралы шешім *Мәжіліс* депутаттарының жалпы санының кемінде үштен бірінің бастамасы бойынша депутаттардың көпшілігімен қабылдануы мүмкін. Айыптауды тергеп-тексеруді Сенат ұйымдастырады, ал оның нәтижелері Парламент Палаталарының бірлескен отырысында Сенат депутаттары жалпы санының көпшілік даусымен қарауға беріледі. Бұл мәселе бойынша түпкілікті шешім Жоғарғы Сот айыптаудың негізділігі және белгіленген конституциялық рәсімдердің сақталғаны туралы Конституциялық Кеңес шығарған деген қорытындыға келген жағдайда, әр Палата депутаттары жалпы санының кемінде төрттен үшінің көпшілік даусымен Парламент Палаталарының бірлескен отырысында қабылданады. Айып тағылған кезден бастап екі ай мерзімде

⁴² Қазақстан Республикасының Президенті туралы Конституциялық заңның 26 (2) - бабына сәйкес Президент өзінің міндеттерін атқару кезінде жасаған іс-әрекеттері үшін тек қана мемлекетке опасыздық жасаған жағдайда, яғни соғыс кезінде Қазақстан Республикасының сыртқы қауіпсіздігі мен егемендігіне нұқсан келтіру немесе әлсірету мақсатында жасалған, жау жағына шығып кетуден көрінген қасақана іс-әрекет үшін жауапты болады немесе қарулы қақтығысты тоқтату, шет мемлекетке Қазақстан Республикасына қарсы дұшпандық қызметті жүзеге асыруға жәрдем көрсету, бұл үшін парламент конституцияда белгіленген тәртіппен қызметінен босата алады.

түпкілікті шешімнің енгізілмеуі Республика Президентінің атына тағылған айыптың күші жойылған деп тануға әкеп соғады. Республика Президентінің мемлекетке опасыздық жасады деп айыптауын кез келген сатыда қабылдамау осы мәселені қарауға бастамашылық жасаған Мәжіліс депутаттарының өкілеттігін мерзімінен бұрын тоқтатуға әкеп соғады.

103. Қылмыс үстінде ұсталған немесе ауыр қылмыс жасаған жағдайларды қоспағанда, Парламент депутаттарын өздерінің өкілеттік мерзімі ішінде қамауға алуға, ұстауға, сот тәртібімен қолданылатын әкімшілік жазалау шараларын қолдануға, сондай-ақ қылмыстық жауаптылыққа тартуға болмайды (Конституцияның 52-бабы). Бұл иммунитетті алып тастау үшін тиісті Палатаның келісімі қажет, оны Қазақстан Республикасының Бас прокуроры алуға тиіс, ол Парламентке өтініш беруге тиіс (ҚПК-нің 547(4)-бабы). Депутатқа ешкімнің тиіспеуі жөніндегі құқығынан айыру Мәжіліс Регламентімен (95-96-тармақтар) және Сенат Регламентімен (86-89-тармақтар) де реттеледі.
104. Депутаттарға қатысты сотқа дейінгі тергеп-тексеру Бас Прокурордың келісімімен ғана жалғастырылуы мүмкін. Депутат қылмыс үстінде ұсталған не ауыр немесе аса ауыр қылмыс жасауға дайындалу немесе оқталу фактісі анықталған не депутат ауыр немесе аса ауыр қылмыс жасаған жағдайларда, оған қатысты сотқа дейінгі тергеу Бас Прокурордың келісімін алғанға дейін оны 24 сағат ішінде міндетті түрде хабардар ете отырып, жалғастырылуы мүмкін. Депутатқа қатысты істер бойынша алдын ала тергеу міндетті болып табылады(ҚПК-нің 547 (1)-бабы).
105. Бас прокурор депутатты қылмыстық жауаптылыққа тартуға, қамауға алуға немесе ұстап алуға келісім алу үшін Сенатқа немесе Мәжіліске ұсыныс енгізеді. Ұсыну депутатқа айып тағылғанға, тұтқындауға санкция шығарылғанға немесе депутатты қылмыстық қудалау органына мәжбүрлеп жеткізу қажеттігі туралы мәселе шешілгенге дейін жүргізіледі. Қылмыс жасады деп күдік келтірілген депутатты күзетпен ұстау немесе ұйқамақ түріндегі бұлтартпау шарасын санкциялауға сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адамның бас прокурор қолдаған қаулысының (ҚПК-нің 547 (5)-бабы) негізінде Нұр-Сұлтан қаласының тергеу судьясы рұқсат береді.
106. Конституцияда депутаттардың сөз бостандығы туралы нақты ережелер жоқ. Оның орнына осы қағидатқа қатысты билік «Қазақстан Республикасының Парламенті және оның депутаттарының мәртебесі туралы» Конституциялық заңға сілтеме жасайды, соның ішінде жалпы отырыстарда және комитеттердің отырыстарында қаралатын барлық мәселелер бойынша депутаттардың шешуші дауыс құқығы бекітіліп, пікір білдіріліп, ұсыныстар енгізіліп, түрлі көзқарастар айтылды (Қазақстан Республикасының Парламенті және оның депутаттарының мәртебесі туралы Конституциялық заңның 25 және 26-баптары).
107. Қылмыс үстінде ұсталған немесе ауыр қылмыстарға қатысы бар жағдайларды қоспағанда, Конституциялық Кеңестің мүшелерін өздерінің өкілеттік мерзімі ішінде тұтқынға алуға, ұстауға, сот тәртібімен әкімшілік жауаптылыққа тартуға немесе Парламенттің келісімінсіз қылмыстық жауаптылыққа тартуға болмайды (Конституцияның 71-бабы). Бұл

иммунитетті алып тастау үшін Бас Прокурор оның келісімін алу үшін Парламентке өтініш беруі керек (ҚПК-нің 549(4) бабы).

108. Бас прокурорды өз өкілеттігі мерзімі ішінде тұтқынға алуға, сотқа беруге, сот тәртібімен қолданылған әкімшілік жазаға тартуға немесе қылмыс болған жерде немесе ауыр қылмыстарға байланысты ұсталып қалу жағдайларын қоспағанда, Сенаттың келісімінсіз қылмыстық жауапқа тартуға болмайды (Конституцияның 83-бабы). Бұл иммунитетті алып тастау үшін Бас Прокурордың бірінші орынбасары Сенатқа ұсыныс енгізуі қажет (ҚПК-нің 551-бабының бірінші бөлігі). Бас прокурорға қатысты сотқа дейінгі тергеп-тексеру Бас Прокурордың бірінші орынбасарының келісімімен ғана жалғастырылуы мүмкін (ҚПК-нің 551(4) - бабы).
109. Қылмыс үстінде ұсталған немесе ауыр қылмыс жасаған жағдайларды қоспағанда, судьяларды тұтқындауға, қылмыстық жауаптылыққа тартуға, сотта әкімшілік жауаптылыққа тартуға немесе Жоғары Сот Кеңесінің қорытындысы негізінде Қазақстан Республикасы Президентінің келісімінсіз қылмыстық жауаптылыққа тартуға болмайды (Конституцияның 79-бабы). Бұл иммунитетті алып тастау үшін Бас прокурор Қазақстан Республикасының Президентіне өтініш беруі қажет. Конституцияның 55-бабында көзделген нақты жағдайда, яғни Бас прокурордан, Жоғарғы сот төрағасынан және Жоғарғы Сот судьяларынан ешкімнің тиіспеуі құқығынан айыру туралы ұсынысты Парламент Сенатына енгізу қажет (ҚПК-нің 550(4) бабы). Судьяларға қатысты сотқа дейінгі тергеп-тексеру Бас Прокурордың келісімімен ғана жалғастырылуы мүмкін. (ҚПК 550 (1) - бабы). Бас прокурордан, Жоғарғы сот төрағасынан және Жоғарғы Сот судьяларынан иммунитетті алып тастау Сенат Регламентінің 74-76-тармақтарымен реттеледі.
110. Президенттікке кандидаттар мен Парламентке сайлауға кандидаттар Бас прокурордың келісімімен ғана сотқа дейінгі тергеп-тексеруге тартылуы мүмкін. Осы санаттағы адамдарға қатысты сотқа дейінгі тергеп-тексеру депутаттарға қатысты қағидалар бойынша жүзеге асырылады (ҚПК-нің 548-бабының бірінші бөлігі). Иммунитетті алуға келісім Орталық сайлау комиссиясынан сұратылады (ҚПК-нің 548-бабының 2-тармағы).

b. Талдау

111. ГБТ қазіргі уақытта оларды қамауға алу/тергеу/қудалауға қатысты арнайы рәсімдер қолданылатын адамдардың, соның ішінде Президентті, Парламент депутаттарын, Конституциялық Кеңес мүшелерін, бас прокурорды, судьяларды және президенттікке және Парламентке кандидаттарды қамтитын өте ұзақ тізімі бар екенін айтады. Билік осылайша сипатталған жүйе иммунитеттер жүйесі ретінде емес, арнайы рәсім ретінде сипатталатынын атап өтті. Алайда, ГБТ бұл жүйе ГРЕКО-ның көптеген басқа юрисдикцияларда кездескен механизмдеріне өте ұқсас екенін және осы басқа юрисдикцияларға қатысты ол 6 жиырма Нұсқаулықтың нұсқау қағидасында қарастырылған иммунитеттер жүйесі ретінде қарастырылғанын айтады. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың

негізгі қағидаттары. Ол prima facie иммунитетіне (қол сұғылмаушылыққа)⁴³ тең, ол абсолютті емес (оны белгілі бір процедурамен алып тастауға болады), бірақ мөлдірлігі жоқ, өйткені иммунитеттің негізі де, оны алып тастауға қолданылатын өлшемдер де Конституцияда немесе қылмыстық кодексте тұжырымдалмаған.

112. Статистика көзқарасы тұрғысынан судьялар іс жүзінде рәсім қолданылған қорғалатын адамдардың жалғыз санаты болып табылады. ГБТ басқа санаттағы адамдар сыбайлас жемқорлыққа қатысы жоқ деп болжауға болады деп есептемейді. Судьялардың тек қана жемқор болуы екіталай. Осылайша, ГБТ талдауы белгілі бір дәрежеде басқа юрисдикцияларда болған жағдайға негізделген принцип негізінде жасалды, ұқсас ережелер әрекет етті. Басқа юрисдикцияларда болған жағдайды басқа ұлттық контекстке байланысты сақтықпен қарау керек болса да, тәжірибе мұндай жүйелер қаншалықты жақсы болса да, іс жүзінде олар проблемалар тудыруы мүмкін, әсіресе саяси органдар шешім қабылдаған жерде.
113. ГБТ келген орнында мәселені талқылау кезінде бұл жүйе, егер олар ауыр деп саналса, сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарға қолданылмайтынын және қылмыс орнында қылмыс жасалған жағдайда қолданылмайтынын хабарлады. ГБТ бұл пайымдауға сенімді емес. Ашық қылмысқа қатысты ерекше жағдайға байланысты, ГБТ сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар банкноттар салынған конвертті беруден гөрі әлдеқайда күрделі болуы мүмкін дейді. Олар елден тыс жерде делдалдарды тарта алады және бір немесе бірнеше жалған компаниялар арқылы мәмілелер жасай алады. Егер ұсынылған нәрсе ақша немесе ақша емес, заңсыз артықшылық болса, мәселе одан да күрделі болады. Сонымен қатар, ауыр қылмыстарға қатысты ерекшелік тиісті тексеруден өтпейді, өйткені ауырлататын жағдайларды (бопсалау, концерт, кең ауқымды немесе қайталанатын құқық бұзушылық) қоспағанда, барлық сыбайлас жемқорлық қылмыстар осы санатқа жатпайды⁴⁴.
114. ГБТ қолданыстағы жүйені заңсыз пайдаланудан сенімді кепілдіктермен қамтамасыз ету үшін мұқият қарау қажет деп санайды. Иммунитет тәуелсіздікті қорғау қажеттілігімен және адамдарға саяси негізделген құдалаудан қорықпай өз жұмыстарын орындауға мүмкіндік беру қажеттілігімен негізделуі мүмкін. Алайда, сонымен қатар, 6 ОКП-ге сәйкес қылмыстар сыбайлас жемқорлық ісі бойынша тергеуден, құдалаудан немесе сот талқылауынан иммунитет демократиялық қоғамда пропорционалды және қажет емес нәрселерден асып түсетін артықшылық емес екенін қамтамасыз ету маңызды. Иммунитеттің себебін түсіну оның

⁴³ ГРЕКО қызметі туралы бесінші жалпы есепті (2004 ж.), «Мемлекеттік лауазымды тұлғалардың иммунитеттері сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте мүмкін болатын кедергілер ретінде» тақырыптық мақаласын қараңыз (ГРЕКО (2005 ж.)1E Final).

⁴⁴ ҚК-нің 11-бабы қылмыстардың санаттары туралы ауыр қылмыстарды (ауыр және аса ауыр қылмыстар) бес жылдан он екі жылға дейінгі мерзімге немесе он екі жылдан астам мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланатын қылмыстар ретінде айқындайды. Бұл санатқа парақорлықпен байланысты барлық қылмыстар жатпайды, тек ауырлататын жағдайларда жасалған қылмыстар ғана жатады. Мемлекеттік сектордағы белсенді параға сатып алғаны үшін негізгі жаза бес жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруды (ҚК 366-бабы), ал пассивті параға сатып алғаны үшін үш жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруды (ҚК 367-бабы) қамтиды. Ауырлататын мән-жайлар (ірі мөлшерде пара алу, қорқытып алушылық, сөз байласу, ірі мөлшерде қылмыс жасау) болған кезде неғұрлым ұзақ мерзім көзделген.

осы стандартқа сәйкестігін анықтаудың бастапқы нүктесі болып табылады. Заңнамада иммунитет ерекше жағдай болып табылады және егер күдіктілер өз ережелерін теріс пайдаланса немесе олардың міндеттеріне байланысты емес әрекеттері үшін жазасыздықты қолданбаса, қолданылмауы керек. ГБТ қазіргі уақытта заңнама бұл туралы нақты түсінік бермейді немесе бермейді деп санайды.

115. ГБТ сонымен қатар президенттің қол сұғылмаушылығы туралы қолданыстағы ережелерге қатысты, салыстырмалы заң ғылымында ерекше емес, бірақ мұқият зерттеуді қажет ететін қағида. Конституцияға сәйкес, бұл президенттік лауазымнан тыс жерде қолданылатын сатқындықты қоспағанда, Жауапкершіліктен бас тартуды білдіруі мүмкін. Жоғарыда айтылғандай, GPC 6 иммунитетті демократиялық қоғамда қажет деңгейге дейін шектеуге тырысады. Демократиялық қоғамда ешкім заңнан жоғары болмауы керек. Әрине, қазіргі Мемлекет басшысының белгілі бір (функционалды) иммунитетке ие болу себептері болуы мүмкін, бірақ ГБТ мемлекет басшысының сыбайлас жемқорлықтың нақты сенімді және жеткілікті дәлелдері негізінде айыпталу мүмкіндігіне қарсы осы иммунитетті алып тастау үшін тиісті рәсім қажет деп санайды. Бұдан басқа, иммунитет (бірінші кезекте жалпы қылмыстарға қолданылмайтын өкілеттік мерзімі ішінде ресми функцияларды орындау кезінде жүзеге асырылатын қызметке қатысты функционалдық иммунитеттен басқа) лауазымда болу мерзімінің шегінен тыс таратыла алмайды.
116. Жоғарыда айтылғандар аясында, **ГРЕКО қылмыстық қудалаудан иммунитетті де-факто пайдаланатын белгілі бір лауазымды адамдарды қамауға алуды/тергеуді/соттық қудалауды шектейтін нақты рәсімдер туралы құқықтық ережелерді, оның ішінде (i) олардың негіздемесін, функционалдық көлемін және ұзақтығын нақтылау арқылы, олар мерзім ішінде қызметтік міндеттерін атқару кезінде жасалған іс-әрекеттермен шектелетіндей етіп, мұқият қайта қарауды ұсынады және сыбайлас жемқорлықты тиімді сот қудалауына кедергі келтірмеуі және кедергі келтірмеуі үшін; және (ii) қазіргі уақытта оларға қатысты осындай рәсімдер қолданылатын адамдардың санаттарын демократиялық қоғамда қажетті минимумға дейін қысқарту туралы мәселені қарау.**
117. ГБТ демократияланған қоғамдарда иммунитет мәселесі ерекше мәнге ие болатындығын түсінеді, өйткені ол адамдарға қажетті тәуелсіздік пен саяси себептермен қудалаудан қорықпай өз жұмысын орындауға мүмкіндік береді. Сөз бостандығы кез-келген демократиялық қоғамда, әсіресе парламентте үлкен маңызға ие. Алайда, мұндай қорқыныш, әдетте, тәуелсіз және бейтарап шешім қабылдаушыны тарту арқылы шешілуі мүмкін, мысалы, дәлелдемелерді қарастырып, одан әрі қадамдарға рұқсат бере алатын немесе оларды жасамауға бұйрық бере алатын судья. Алайда, заңнама (ҚПК-нің 57-тарауы) іс жүзінде барлық жағдайларда қол сұғылмаушылықты алып тастау туралы шешім қабылдауға саяси қатысуды көздейді және бұл қандай да бір өзге пікірлер бойынша емес, тиісті және белгіленген критерийлер негізінде істі қалай бағалау керектігі туралы неғұрлым егжей-тегжейлі нұсқауларды қатар әзірлеместен (бұл да қолданыстағы ережелерде жоқ). Осыған байланысты өзін-өзі дәлелдеген мәлімдемелеріне сәйкес, **ГРЕКО шешімдердің саяси көзқарастарға**

тәуелді болмауын және тек ұсынылған сұраудың мәніне негізделуін қамтамасыз ету үшін иммунитетті жою туралы өтініштер бойынша шешім қабылдау кезінде қолданылатын нақты, объективті және ашық критерийлермен нұсқаулар қабылдауды ұсынады.

IV. СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚТАН ТҮСКЕН КІРІСТЕР

а. Жағдайдың сипаттамасы

Қаруды және қылмыстан түскен кірістерді тәркілеу және олардан айырудың өзге де нысандары

118. Мүлікті тәркілеу қосымша санкция болып табылады; ол басқа санкциямен бірге қолданылады (ҚК-нің 40-бабы). Парақорлық қаражатын, бастапқы/қайталама кірістерді, яғни қайта құрылған немесе басқа кірістерге айналдырылған және парақорлықтан алынған пайданы тәркілеу мүмкін (ҚК-нің 48-бабы). Құқық бұзушыға және оның асырауындағы адамдарға қажетті заттар ғана тәркіленуге жатпайды (мұндай заттардың толық тізбесі Қылмыстық-атқару кодексіне қосымшада келтірілген)⁴⁵.
119. Бұдан басқа, құндық негізде тәркілеуге қатысты, егер белгілі бір затты тәркілеу күні оны пайдалануға, сатуға байланысты немесе өзге де себептер бойынша тәркілеу мүмкін болмаса, ақша мүліктің орнына тәркіленуі мүмкін. Тәркіленуге жататын ақша сомасы айқындалатын заттың құнына сәйкес келеді. Тәркілеу құнын айқындау мүмкін болмаған жағдайда сараптама тағайындалады (ҚК-нің 48-бабы).
120. Сот мүлікті тәркілеу түріндегі өндіріп алуды тағайындау кезінде шешімде қандай мүліктің тәркіленуге жататынын көрсетеді және (немесе) тәркіленуге жататын заттарды аударады. Құндық тәркілеу жағдайында сот тәркілеуге жататын ақша сомасын көрсетеді (АПК-нің 398-бабы).

⁴⁵ Сотталған және оның асырауындағы адамға қажетті, оған жеке меншік құқығымен тиесілі немесе бірлескен мүліктегі оның үлесінде тұрған мүліктің мынадай түрлері мен заттары тәркіленуге жатпайды: 1) тұрғын үй алаңы отбасының әрбір мүшесі үшін тұрғын үй заңнамасында белгіленген нормалардан аспайтын сотталған адамның және оның отбасының бірыңғай тұрғын үйі; 2) тәркілеуге жатпайтын тұрғын үй және шаруашылық құрылыстары орналасқан жер учаскелері, сондай-ақ өзіндік қосалқы шаруашылық жүргізу үшін қажетті жер учаскелері; 3) негізгі кәсібі Фермер шаруашылығы, шаруашылық құрылыстары және оның отбасының қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін қажетті мөлшердегі мал, сондай-ақ малға арналған жемшөп; 4) ауыл шаруашылығы өсімдіктерін ұдайы егу үшін қажетті тұқымдар; 5) үй тұрмысындағы заттар, заттар, киім; аяқ киім, пайдаланудағы іш киімдер, төсек-орын жабдықтары, ас үй және асхана ыдыстары. Өзге де мех бағалы киім, сервиз, бағалы металдардан жасалған, сондай-ақ көркемдік құндылығы бар заттар тәркіленуі мүмкін; жиһаз; балалардың барлық керек-жарақтары; 6) егер сотталған адамның негізгі кәсібі шаруа қожалығы болып табылса, сотталған адам мен оның отбасы үшін жаңа өнім жиналғанға дейін қажетті мөлшердегі Тамақ өнімдері, ал өзге жағдайларда-Қазақстан Республикасы Үкіметінің заңнамасында белгіленген мөлшерде жалпы сомаға Тамақ өнімдері мен ақша 7) отбасының тұрғын бірлігін жылытуға және тамақ дайындауға арналған отын; 8) сотталған адам сот үкімі бойынша тиісті қызметпен айналысу құқығынан айырылған немесе мүкәммалды ол қылмыс жасағаны үшін пайдаланған жағдайларды қоспағанда, сотталғандардың кәсіптік білімін жалғастыру үшін қажетті мүкәммал (оның ішінде құралдар мен кітаптар); 9) мүгедектердің жүріп-тұруына әдейілеп арналған көлік құралдары, мүгедектердің жүріп-тұруына арналған техникалық көмекші (орнын толтырушы) құралдар мен арнайы құралдар; 10) сотталған адамға берілетін халықаралық, Мемлекеттік және өзге де наградалар.

121. Дәлелдеу ауыртпалығын қайта бөлу де, бөлу де жоқ. Тәркілеу үшін мүліктің заңсыз жолмен алынғанын дәлелдеу қажет (ҚПК-нің 113-бабы). Үшінші тұлғаларға берілген мүлікті тәркілеу мүмкін (ҚК-нің 48-бабы; ҚПК-нің 60-бабы).
122. Қылмыстық іс жүргізу кодексі айыптау үкімін шығармай тәркілеуге жол береді (ҚПК-нің 71-тарауы). Атап айтқанда, егер мұндай адам халықаралық іздеуде болса немесе іс белгілі бір себептермен (егер қылмыстық іс рақымшылық жасау, ескіру мерзімінің өтуі нәтижесінде тоқтатылса) немесе қайтыс болған жағдайда) тоқтатылған болса, ол күдіктінің/айыпталушының (немесе үшінші тұлғаның) кірістерін тәркілеуге жол береді.
123. Мүлікті тәркілеу Қылмыстық кодексте мемлекеттік сектордағы пассивті және белсенді параға сатып алуды (ҚК 366 және 367-баптары), парақорлыққа делдал болуды (ҚК 368-бабы), лауазымдық жалғандықты (ҚК 369-бабы), кәсіпкерлік қызметке заңсыз қатысуды (ҚК 364-бабы), жылыстатуды қоса алғанда, бірқатар сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар үшін санкция ретінде тікелей көзделген. ақша (ҚК 218-бабы). Алайда аталған құқық бұзушылықтар үшін тәркілеуді қолдану міндетті сипатта болмайды, ол соттың қалауы бойынша жүзеге асырылады.

Уақытша шаралар: заттай дәлелдемелерге тыйым салу және мүлікке алдын ала тыйым салу

124. Мүлікке (құралдар мен қылмыстан түскен табыстарға) тыйым салу тәркілеуді мәжбүрлеп өткізуді немесе азаматтық талап қоюды қанағаттандыруды қамтамасыз етудің міндетті шарасы болып табылады (ҚПК-нің 161-бабы). Алу туралы шешімді сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адамның өтініші бойынша сот қабылдайды (ҚПК-нің 162-бабы).
125. Бірінші қажеттілік заттары болып табылатын мүлікке және заңдарда белгіленген өзге де заттарға тыйым салынбайды. Үшінші тұлғалардағы мүлікке ол күдіктінің, айыпталушының қылмыстық әрекеттері нәтижесінде алынған не қылмыстық қылмыс жасау қаруы немесе құралы ретінде не экстремизмді, терроризмді, ұйымдасқан топты, заңсыз әскери құралымды немесе өзге де қылмыстық ұйымды қаржыландыру үшін пайдаланылған немесе пайдалануға арналған деп пайымдауға жеткілікті негіздер болған кезде ғана тыйым салынуы мүмкін.
126. Тыйым салынуға жататын мүлік жасырылуы немесе жоғалуы мүмкін деп пайымдауға негіз болған жағдайларда, сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам соттың санкциясын алғанға дейін мүлікпен жасалатын мәмілелерді және өзге де операцияларды тоқтата тұруға не бір тәулік ішінде прокурорға және сотқа хабарлай отырып, оны алып қоюға құқылы.
127. Қылмыстық-процестік кодексі алып қойылған мүлікті қарап тексерудің және сақтаудың ерекше қағидаларын көздейді (ҚПК-нің 221-бабы). Атап айтқанда, алынған заттар тексерілуі керек. Сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам қарап-тексеруден кейін алып қойылған заттарды заттай дәлелдемелер деп тану туралы қаулы шығарады.

128. Ірі көлемді заттар (немесе өзге де себептер бойынша қылмыстық істе бола алмайтын өзге де мүлік) фото- немесе бейнетүсірілім құралдарымен мөрленуге, мүмкіндігінше мөрленуге және сотқа дейінгі іс жүргізуді жүзеге асыратын адам көрсеткен жерде сақталуға тиіс. сынақ тергеуі. Заттай дәлелдемелердің үлгілері іске қоса тіркелуі мүмкін. Істе заттай дәлелдемелердің орналасқан жері туралы тиісті анықтама болуға тиіс.
129. Жедел бүлінуге жататын заттай дәлелдемелер оларды меншік иесіне қайтару мүмкін болмаған жағдайда, жергілікті атқарушы орган айқындайтын тиісті ұйымдарға мақсаты бойынша пайдалану үшін немесе алынған сомаларды сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын органның кепіліне төлей отырып өткізу үшін беріледі. Сақталуы елеулі материалдық шығындарды талап ететін заттай дәлелдемелер, егер оларды меншік иесіне қайтару мүмкін болмаса немесе меншік иесі анықталмаса, өткізілуге жатады. Заттай дәлелдемелер түскен сомаларды сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын органның депозитіне енгізе отырып, заңнамада белгіленген тәртіппен өткізіледі. Негіздер болған кезде пайдаланылған немесе өткізілген заттай дәлелдемелер меншік иесіне нақ сондай түрдегі және сападағы заттармен өтеледі, ал егер бұл мүмкін болмаса, меншік иесіне соттың шешімі бойынша мемлекеттік бюджет қаражаты есебінен өтеледі.
130. Іс тапсырылған жағдайда заттай дәлелдемелер қажетті тізімдемемен бірге буып-түйілген және мөрленген түрде жауапты органға беріледі. Сондай-ақ, іс тоқтатылған жағдайда заттай дәлелдемелердің тағдыры туралы ережелер, яғни адал үшінші тұлғаларға қайтару, мемлекетке сатып алу, жою (құндылығы жоқ және пайдалануға жатпайтын заттар) және т.б. белгіленген (ҚПК-нің 118-бабының 3-бөлігі).
131. Бұл шараға қажеттілік болмаған кезде қамауға алудың күші жойылады; бұл үшін прокурордың келісімімен прокурордың дәлелді қаулысы негізінде сотқа дейінгі тергеу барысында тергеу судьясының шешімі қажет (ҚПК-нің 163-бабы).

Статистика

132. Биліктің мәліметінше, соңғы үш жылда тәркілеу туралы 597 іс қаралды, оның 53-і сыбайлас жемқорлық болды.

Өзара көмек: қамтамасыз ету шаралары және тәркілеу

133. Қазақстан Қылмыстық істер бойынша өзара құқықтық көмек туралы бірнеше көпжақты және екіжақты келісімдердің қатысушысы болып табылады. Ол, атап айтқанда, Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығына қатысушы мемлекеттердің қылмысқа қарсы күресте ақпарат алмасу саласындағы ынтымақтастығы туралы келісімнің, Біріккен Ұлттар Ұйымының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенциясының, Біріккен Ұлттар Ұйымының Трансұлттық ұйымдасқан қылмысқа қарсы конвенциясының, Азаматтық, отбасылық және қылмыстық істер бойынша құқықтық көмек пен құқықтық қатынастар туралы Минск конвенциясының және Қазақстан Республикасы Сыртқы істер министрлігінің Конвенциясының Уағдаласушы тарапы болып табылады. Еуропа қылмыстардан түскен кірістерді жылыстату, анықтау, алу және тәркілеу туралы (ETS 141). Қазақстан ратификациялаған халықаралық

шарттар әрқашан ұлттық заңнамаға қарағанда басым күшке ие және тікелей қолданылады.

134. ҚР ҚПК-нің 12-бабы қылмыстық істер бойынша өзара құқықтық көмек көрсету тәртібі туралы негізгі ережелерді қамтиды. Халықаралық шарт болмаған кезде өзара түсіністік негізінде заңдық немесе өзге де көмек көрсетілуі мүмкін (ҚПК-нің 558-бабы). Билік органдары сұрау салуларды орындау кезінде қылмыстық іс жүргізу кодексін немесе Қазақстан Республикасының тиісті халықаралық шарттарын (ҚПК-нің 560-бабы) қолданады.
135. Қазақстанның жауапты органдары Қылмыстық жолмен алынған мүлікті (мүлікті, ақшаны және құндылықтарды), сондай-ақ күдіктілердің, айыпталушылардың немесе сотталғандардың мүлкін алып қою және тінту мақсатында басқа мемлекеттерге өзара құқықтық көмек көрсетеді (ҚПК-нің 577(1)-бабы). Егер бұл сұрау салушы мемлекет сотының заңды күшіне енген шешімінде/үкімінде көзделсе, алып қойылған мүлік тәркіленуі мүмкін (ҚПК-нің 577(3)-бабы). Алып қойылған активтер не дәлелдемелер ретінде, не жәбірленушілер үшін өндіріп алу құралы ретінде сұрау салушы мемлекетке берілуі мүмкін (ҚПК-нің 577(1)-бабы).
136. Сұрау салушы Мемлекет Қазақстан болып табылған кезде қылмыстық қудалау органдарының сұрау салуы Бас прокуратура арқылы (ҚПК-нің 559(1)-бабы), ал соттың сұрау салуы – Жоғарғы сот арқылы (559(1)-бап) беріледі. 2), ҚКП). Сұрау салынатын Мемлекет Қазақстан болып табылған кезде жоғарыда аталған органдар сұрау салуды алушылар болып табылады.
137. Халықаралық шарт болмаған кезде, Егер сұрау салуды орындау мемлекетішілік заңнамаға қайшы келсе не елдің егемендігіне, қауіпсіздігіне, қоғамдық тәртібіне немесе өзге де мүдделеріне нұқсан келтіруі мүмкін болса, егер сұрау салу Қазақстанда қылмыстық қылмыс болып табылмайтын іс-әрекетке қатысты болса және сұрау салу осы салада өзара іс-қимылды қамтамасыз етпесе, Қазақстан көмек көрсетуден бас тартуға құқылы. сұрау салу адамды оның шығу тегі бойынша жауапқа тарту, соттау немесе жазалау мақсатында бағытталғанын, әлеуметтік, лауазымдық немесе мүліктік жағдайын, жынысын, нәсілін, ұлтын, тілін, дінін, нанымын, тұрғылықты жерін немесе өзге де мән-жайларды растайтын құжаттар (ҚПК-нің 569-бабы).

Ақшаны жылыстату

138. Ақшаны жылыстату ҚК-нің 218-бабында жеке қылмыс ретінде сараланады. Ол барлық қылмыстарға қатысты көзқарасты ұстанады; осылайша, кез-келген сыбайлас жемқорлық қылмыс Қазақстанда немесе шетелде жасалғанына қарамастан, ақшаны жылыстатуға қатысты болжалды қылмыс болуы мүмкін. Ақшаны жылыстату қылмысы предикаттық қылмыс жасаған адамдарға қолданылуы мүмкін (яғни өз кірістерін жылыстату). Санкциялардың кең спектрі бар.бас бостандығынан айыру (жеті жылға дейін), сол мөлшерде айыппұл салу немесе түзеу жұмыстары, қоғамдық жұмыстар, кәсіби біліктілігінен айыру және тәркілеу жататын ақшаны жылыстатқаны үшін.

139. Қазақстан 2011 жылдан бастап «Эгмонт» тобының мүшесі болып табылады. Қаржы мониторингі агенттігі Қазақстанда Қылмыстық жолмен алынған кірістерді заңдастыруға қарсы іс-қимыл жөніндегі орталық орган (ҚББ) болып табылады. 2021 жылғы қаңтарда Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығымен қаржы мониторингі агенттігі құрылды, ол Қылмыстық жолмен алынған кірістерді заңдастыруға, терроризмді қаржыландыруға және экономикалық қылмыстарды анықтау, жолын кесу және тергеу функциялары берілген жаппай қырып-жою қаруын таратуға қарсы іс-қимыл жөніндегі шараларды жүзеге асырады. Бұл ретте Агенттікке ӘҚБтК-нің 214-бабы бойынша әкімшілік жауаптылыққа тарту құқығымен (КЖ/ТҚҚІҚ талаптарын сақтамау) қаржы мониторингі субъектілеріне (бухгалтерлерге, заңгерлерге, риелторларға, қаржылық емес лизингі жүзеге асыратын бағалы металдармен жұмыс істейтін адамдарға) бақылау-қадағалау функцияларын жүзеге асыратын реттеушінің функциялары берілген.
140. Қылмыстық жолмен алынған кірістерді заңдастыруға және терроризмді қаржыландыруға қарсы іс-қимыл туралы заңда (2009 ж., түзетулермен), атап айтқанда, қаржы мекемелерін (мысалы, банктер, қор биржалары, сақтандыру компаниялары), қаржылық емес компанияларды (мысалы, алтын мен зергерлік бұйымдарды саудагерлер мен импорттаушылар, аукцион үйлері, сауда орталықтары, сауда орталықтары) қоса алғанда, қаржы мониторингі субъектілерінің тізбесі көзделген. көркем галереялар, антикварлар) және басқа да мамандар (бухгалтерлер, аудиторлар, нотариустар және заң консультанттары). ГТ күдікті транзакция туралы есептердің көпшілігі коммерциялық банктерден келетінін хабарлады. Атап айтқанда, ҚББ келесі сандарды ұсынды

Есеп беретін ұйым	2018	2019	2020
Банктер	908 719	688 944	661 084
Банк операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдар	107	198	497
Қор нарықтары	36	100	64
Сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымдары	502	824	935
Жинақтаушы зейнетақы қоры	305	192	178
Бағалы қағаздар нарығының кәсіби қатысушылары	6 986	1 484	3 254
Орталық депозитарий	11 306	11 052	6 259
Ақшамен және (немесе) өзге мүлікпен нотариаттық іс-әрекеттерді жүзеге асыратын нотариустар	21 146	9 323	6 319
Аудиторлық ұйымдар	122	176	180
Құмар ойындар мен лотереяларды ұйымдастырушылар	0	0	7
Ақша аударымдары қызметтерін ұсынатын пошта операторлары	631	650	1580
Микроқаржы ұйымдары	85	169	105

Есеп беретін ұйым	2018	2019	2020
Банктерден басқа, электрондық ақша жүйесінің операторлары	31	26	0
Жалға беруші ретінде лизингтік қызметті лицензиясыз жүзеге асыратын жеке кәсіпкерлер және заңды тұлғалар	124	20	5
Ломбардтар	4	8	7
Бағалы металдармен және асыл тастармен, олардан жасалған зергерлік бұйымдармен операцияларды жүзеге асыратын дара кәсіпкерлер және заңды тұлғалар	6	11	2
Төлемдерді қабылдауға арналған операторлар	672	166	0
Төлем агенттіктері	86	4 800	7 625
Бухгалтерлік есеп саласында кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыратын бухгалтерлік ұйымдар мен кәсіби бухгалтерлер	0	1	0

141. Тиісті тексеруді Клиентті сәйкестендіруді, шоттардың бенефициарлық иелерін сәйкестендіруді, іскерлік қатынастардың болжамды мақсаты мен сипатын белгілеуді қоса алғанда, қаржы мониторингі субъектілері (оның ішінде аудиторлар, бухгалтерлер және құқық және консультация беру саласындағы басқа да мамандар) жүзеге асырады. ағымдағы шолуды жүргізу, клиентті (оның өкілін), бенефициарлық меншік иесін сәйкестендіру үшін қажетті мәліметтердің анықтығын тексеру және Клиент (оның өкілі) және бенефициарлық меншік иесі туралы мәліметтерді өзектендіру (Қылмыстық жолмен алынған кірістерді заңдастыруға және терроризмді қаржыландыруға қарсы іс-қимыл туралы заңның 5-бабы). ҚББ СПО-ны ретке келтіру бойынша нұсқаулықтар шығарды (олар егжей-тегжейлі және дәл болуы үшін) және кез-келген қаржылық бақылау субъектісіне кеңес беру қызметін ұсынатын онлайн-платформа бар (мысалы, жиі қойылатын сұрақтар мен жазбалар, нұсқаулықтар, ұсыныстар, тәуекел критерийлері мен индикаторлары, күдікті транзакциялардың типологиясы, таксономиялар және т.б.⁴⁶). Сондай-ақ, мемлекеттік басқару үшін сынақ орталығы бар, онда комплаенс-офицерлердің біліктілігі беріледі.
142. Сондай-ақ, заң ҚББ-ның күдікті операциялар туралы хабарлау тетіктерін белгілейді (Қылмыстық жолмен алынған кірістерді заңдастыруға және терроризмді қаржыландыруға қарсы іс-қимыл туралы Заңның 10-бабы) және ҚББ-ға ақшаны жылыстатуға, ұйымдасқан қылмысқа немесе терроризмді қаржыландыруға байланысты қылмыстарды хабарлау туралы талапты белгілейді) құқық қорғау органдарына, сондай-ақ Есеп беретін адамдармен

⁴⁶ Билік ұсынған кейбір нақты құралдарға ЕҚЫҰ қолдауымен дайындалған және «Халықаралық стандарттардың талаптары, типология және қылмыстық кірістерді жылыстатуға байланысты күдікті операциялар» (2018) атты әдістемелік нұсқаулық (2016 ж.) және (2017 ж.) Жиі қойылатын сұрақтар бойынша үлестірме материалдар кіреді./ Еуразия аймағы мемлекеттерінің ТҚ (2020 ж.), Қылмыстық жолмен алынған кірістерді заңдастыру тәуекелінің өлшемдері мен көрсеткіштері бойынша қаржы мониторингі субъектілеріне арналған әдістемелік ұсынымдар (2021 ж.), Қаржы мониторингі қызметі үшін күдікті операцияларды анықтау жөніндегі жадынамалар (2021 ж.).

кері байланысты қамтамасыз ету үшін (Заңның 10-бабы 16 (5) Қылмыстық жолмен алынған кірістерді заңдастыруға және терроризмді қаржыландыруға қарсы іс-қимыл туралы Заң). ҚББ мен құқық қорғау органдары арасында күдікті транзакциялар туралы есепті (КТТБ) талдауды жақсарту мақсатында олардың жүйелерін жетілдіру үшін ынтымақтастық туралы келісім жасалды (есептерді салыстыру және ай сайынғы негізде кері байланыс беру); ҚББ алған күдікті транзакциялар туралы есепбінің шамамен 30-40%-ы құқық қорғау органдарына жіберіледі. Сондай-ақ, қадағалау органдарымен өзара түсіністік туралы меморандумдар жасалды. Билік сондай-ақ соңғы жылдары салық органдарымен ынтымақтастық күшейгенін атап өтті; «Көлеңкелі экономика туралы ереже» 2021 жылғы басылымы ҚББ мен салық органдарының осы саладағы бірлескен жұмысының нәтижесінде шығарылды. ҚББ салық органдарының, прокуратураның және басқа да құқық қорғау органдарының, арнайы органдардың⁴⁷, Ұлттық қауіпсіздік комитетінің дерекқорларына қол жеткізе алады.

143. 2017-2020 жылдар кезеңінде ақшаны жылыстату туралы 168 іс болды, оның ішінде 128 (76,2%) аяқталды. Сотқа барлығы 121 іс жолданды. 2019-2020 жылдардағы істер бойынша 17 қылмыстық іс сотталды, олардың 9-ы кінәлі деп танылды және толық көлемде сотталды, 7-і Қылмыстық кодекстің 218-бабына сәйкес, жылыстату (ақша) фактісі дәлелденбегендіктен іс-әрекет біліктілігінен шығарылды. Аяқталған қылмыстық істер бойынша залал сомасы 1 млрд теңгеден астам (шамамен 2 млн еуро) құрады, оның 348 млн теңгесі (шамамен 700 000 Еуро) өтелді. Жалпы сомасы 1,7 млрд теңге (шамамен 3,4 млн еуро) мүлік тәркіленді. Ақшаны жылыстатуға қатысты негізгі предикаттық қылмыстар, әдетте, алаяқтық, салық төлеуден жалтару, жалған шот-фактуралар беру және ақша мен бағалы қағаздарды қолдан жасау болып табылады. 2018-2021 жылдар кезеңінде алынған СПО-ның жалпы санының шамамен 1,7%-ы сыбайлас жемқорлыққа предикаттық қылмыс ретінде қатысты болды.

144. 2020 жылғы Базель КЖ/ТҚҚ индексінің жылдық есебінде Қазақстан 141 елдің арасында ақшаны заңсыз жылыстату және терроризмді қаржыландыру (КЖ/ТҚ) саласындағы тәуекел деңгейі бойынша 2019 жылға қарағанда 45 тармаққа жоғары 73-орынды иеленді⁴⁸.

b. Талдау

145. Қылмыстардан түскен кірістерді тәркілеу ұйымдасқан қылмысты оның жұмыс істеуі үшін қажетті ресурстардан айырудың және жеке тұлғаларды алған пайдасынан айыру арқылы қылмыс жасаудан, атап айтқанда сыбайлас жемқорлықтан аулақ болудың маңызды құралы болып табылады

⁴⁷ Атап айтқанда, Агенттік 10-нан астам мемлекеттік органдар мен ұйымдарға тиесілі 40-қа жуық ақпараттық қызметтердің ақпаратын қамтитын құқық қорғау, арнайы және өзге де органдардың ақпарат алмасу жүйесіне (ҚАО ААЖ) қол жеткізе алады. ҚАО ААЖ қылмыстық кірістерді жылыстатуға, терроризмді қаржыландыруға және жаппай қырып-жою қаруын таратуға қарсы алдын-алу шараларын өзірлеу үшін қаржылық ақпаратты өңдеу және талдау кезінде қолданылады.

⁴⁸ Қылмыстық кірістерді заңдастыруға және терроризмді қаржыландыруға қарсы іс-қимыл жөніндегі Еуразиялық Топ (ЕАТ) 2022 жылы жүргізуі тиіс ФАТФ-ның 4-ші кезеңін бағалаудың болмауына байланысты Қазақстан 2021 жылғы КЖ/ТҚҚ Базель индексіне енгізілмеген

және осылайша ынталандыруды алып тастайды⁴⁹. Бұл жұмыс істеуі үшін қылмыстардан түскен кірістерді қаржы жүйесі арқылы өтіп, қылмыспен байланысын дәлелдеу қажет. Қазақстанда екі әлсіздік, атап айтқанда, мұны қажет болғаннан гөрі қиындатады.

146. Біріншіден, заңды тұлғалардың бенефициарлық иелерін анықтау қиын. тікелей меншік иелері туралы ақпарат осындай заңды тұлғаны құру кезінде берілуі керек, бірақ бастапқы тіркеу бақылауы әлсіз және биліктің өзі тіркеу кезінде және одан кейін заңды тұлғалардың соңғы бенефициарлық иелерін анықтауда байланысты мәселелерді мойындады (сонымен қатар заңды тұлғаларды тіркеу бөлімін қараңыз). Бұл сыбайлас жемқорлықтан түскен кірістерді бақылау және тәркілеу үшін айқын кедергі болып табылады. Бенефициарлық меншік иелерінің тізілімін әзірлеу, осы есепте бұдан әрі ұсынылғандай, осыған байланысты негізгі актив болады.
147. Екіншіден, Қазақстанда меншік пен сыбайлас жемқорлық қылмысы арасындағы байланысты дәлелдеу туралы нақты ережелер жоқ сияқты. ГБТ дәлелдеу ауыртпалығы әрдайым айыптау жағында екенін түсінеді және бұл ережені сынамайды. ГБТ Қазақстанда дәлелдеудің қылмыстық стандарты жоғары екенін де түсінеді. Айыпталушыға «күмәннің қандай-да бір реңкі» беру керек деп айтылды. Осыған орай ГБТ Қазақстан қатысушысы болып табылатын Біріккен Ұлттар Ұйымының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенциясының 31(8)-бабында қатысушы мемлекеттер құқық бұзушының олардың ішкі заңнамасының негізгі принциптеріне сәйкес келетін шамада қылмыстан түсетін болжамды табыстардың заңды шығу тегін көрсетуді талап ету мүмкіндігін қарастыруын көздейді. ГРЕКО сонымен қатар өзінің бірнеше мүше мемлекеттеріне тергеуді жеңілдету және сыбайлас жемқорлық қылмыстарын сәтті сот ісін жүргізу үшін дәлелдеу жүктемесін белгілі бір бөлу туралы мәселені қарастыруды ұсынды.
148. ГБТ мемлекеттердің тәркілеу туралы іс бойынша қылмыстық іс жүргізу барысында, егер адам табыс әкелетін қылмыс үшін сотталған болса және оның мүлікке ие екендігі дәлелденсе, мүліктің қылмыстан түсетін табыс емес екенін дәлелдеу ауыртпалығы оған қатысты заңды түсіндірмемен осы адамға ауысатынын көздейтін заңнама жиі болатынын атап өтті. ГБТ қылмыскердің меншігі ретінде дәлелденген мүліктің сотталуы мен Анықталмайтын заңды түсіндірмесінің болмауы, олар бірге қабылданған кезде мүлік қылмыс кірісі деп тұжырым жасауға болатын жағдайлар екенін айтады. Мұндай жағдайда құқық бұзушының мүліктің заңды шығу тегін көрсету талабы негізсіз емес. Өйткені, оның мүлкінің шығу тегі – бұл құқық бұзушыға белгілі факт. Дәлелдеу ауыртпалығын мұндай бөлу құқық бұзушыға кез-келген нақты дәлелдеу стандартын қолдануды қажет етпейді.
149. ГБТ тұтастай алғанда тыйым салу және тәркілеу туралы заңнама халықаралық стандарттарға сәйкес келеді деп санайды. Алайда, жоғарыда анықталған және сипатталған екі кемшілікті дұрыс жою қажет, өйткені олар тиімді жүйенің кілті болып табылады. Тиісінше, **ГРЕКО (i) қылмыстық**

⁴⁹ Мысалы, [Еуропа Кеңесі Парламенттік Ассамблеясының жақында қабылдаған 2365 \(2021\) «Қаржылық барлау бөлімшелерін нығайтудың шұғыл қажеттілігі — заңсыз активтерді тәркілеуді жақсарту үшін нақты құралдар қажет»](#) қарарын қараңыз

кірістерді бақылау және түпкілікті бенефициарлық иелерін анықтау үшін бақылау жүйелері мен құралдарын күшейтуді; (ii) сыбайлас жемқорлық туралы істерде тәркілеуді тиімді пайдалану үшін ең жақсы мүмкіндіктерді қамтамасыз ету үшін айыптау үкімін шығаруға байланысты қажетті дәлелдеу ауыртпалығын қайта қарау мүмкіндігін қарастыруды ұсынады.

150. ГБТ ақшаны жылыстатуға қарсы күресте айтарлықтай прогреске назар аударды. Ақшаны жылыстатудан қорғаудың барлық негізгі құралдары әрекет ететіні анық, дегенмен ГБТ басқарушы құжаттарға және осы уақытқа дейін әзірленген дайындыққа қарамастан, әңгімелесушілер арасында ақшаны жылыстату типологияларын түсіну дәрежесі әр түрлі болды, өйткені ол Қазақстан ұсынған статистикамен расталады. Бұл қосымша оқытуды, басшылықты және жалпы алғанда, осы саладағы ақпараттық-ағартушылық шараларды қажет етеді.
151. Сонымен қатар, шұғыл назар аударуды қажет ететін бір маңызды кемшілік бар. Бұл заңды қызметтерге және олардың күдікті операциялар туралы есеп беру міндеттемелеріне қатысты, бұл статистика көрсеткендей, орындалмайды. ГБТ-ның ағымдағы жағдайын зерделеу кезінде заңнамада да, практикада да кемшіліктер бар екені белгілі болды. «Қылмыстық жолмен алынған кірістерді заңдастыруға және терроризмді қаржыландыруға қарсы іс-қимыл туралы» Заңда адвокаттар мен өзге де заң кеңесшілері басқа санаттағы мамандар клиенттің атынан немесе оның тапсырмасы бойынша ақшалай қаражатпен және (немесе) өзге мүлікпен операцияларға қатысқан жағдайда мынадай қызмет түрлеріне қатысты қаржы мониторингі субъектілері болып табылатыны белгіленген: жылжымайтын мүлікті сату; клиенттің ақша қаражатын, бағалы қағаздарын немесе өзге де мүлкін басқару; банк шоттарын немесе бағалы қағаздар шоттарын басқару; компанияны құру, қамтамасыз ету, оның жұмыс істеуі немесе оны басқару үшін қаражат жинақтау; заңды тұлғаны құру, сатып алу-сату, оның жұмыс істеуі және оны басқару (Қылмыстық жолмен алынған кірістерді заңдастыруға және терроризмді қаржыландыруға қарсы іс-қимыл туралы Заңның 3(1)(7) бабы). Бұл ақшаны жылыстату қаупін нақты жоятын ақылға қонымды жағдай. Клиенттің ақшасын және т.б. «басқаруға» сілтеме тым аз болуы мүмкін. ГБТ бұл саланы клиенттің ақшасына және тағы басқаға қатысты келісімдерге қатысу арқылы кеңейту керек екенін айтады.
152. Мәселе Қылмыстық жолмен алынған кірістерді заңдастыруға және терроризмді қаржыландыруға қарсы іс-қимыл туралы Заңның 10-бабына байланысты туындайды. Атап айтқанда, 10(2)-бап күдікті операциялар туралы хабарлау режимін көздейді және қаржы мониторингі субъектілерінен белгілі бір жағдайларда хабарлауды талап етеді. Алайда, 10(3)(1)-бап белгілі бір жағдайларда адвокаттар мен нотариустарды осы міндеттемеден босатады. Адвокаттар үшін босату адвокаттарға, заң консультанттарына және құқықтық мәселелер жөніндегі өзге де тәуелсіз мамандарға, егер бұл мәліметтер мен мәліметтер анықтау органдарында, алдын ала тергеуде, соттарда жеке және (немесе) заңды тұлғаларға өкілдік ету және қорғау жөнінде заң көмегін көрсетуге байланысты, сондай-ақ олардың консультациялар түрінде заң көмегін көрсетуі кезінде алынса, кәсіби білімді, талап арыздарды, шағымдарды және өзге де құқықтық құжаттарды жасауды

талап ететін мәселелер бойынша түсініктемелер, кеңестер және жазбаша қорытындылар береді. Бұл өте кең хабар беру міндетінен босатады.

153. Осы себепті ГБТ 10(3)(1)-баптың нәтижесі 3(1)(7)-бапты толық теріске шығару және заңгерлерді қаржы мониторингі саласынан толығымен алып тастау және күдікті операциялар туралы хабарлау болып табылады деп алаңдайды. ГБТ-мен кездескен адвокаттар дәл осылай істейтінін растады. 3-бап (1) (7), олардың айтуынша, «өлі жағдай». Бұл мамандардың осы санатынан СПО-ның жоқтығын түсіндіруі мүмкін. Бұдан басқа, ГБТ Қазақстанда заңгерлер «адвокаттың/клиенттің артықшылығына» сілтеме жасай отырып, өздерінің жарғылық міндеттерін жиі ескермейтінін хабарлады. Алайда, ПФР, оның пікірінше, заң сот процестеріне қатысты адвокат-клиенттің артықшылығын мойындаса да, СПО ҚББ-ға беру бұл артықшылықты бұзбайтынын атап өтті. Бұл тұрғыда заңгерлер мен ҚББ-ның күдікті транзакциялар туралы хабарламаға қатысты алғашқы міндеттемелерін түсінуі түбегейлі және сәйкес келмейтіні анық.
154. ГБТ хабарлағандай, Қазақстанда адвокаттың құпиялылықты сақтау бойынша міндеті «адвокаттық құпия» деп аталады. ГБТ Жоғарғы соттың шешімінде бұл ұғымды⁵⁰ нақтылауға және шектеуге әрекет жасалғанын хабарлады, дегенмен талқылау барысында Қазақстандағы адвокаттық құпия абсолютті және бәрін қамтитын құпия болып табылатыны немесе түсінілетіні белгілі болды. Бұл тұрғыда ГБТ басқа юрисдикцияларда неғұрлым нәзік тәсіл қолданылатынын айтады. Әдетте, заңгерлік кеңес алу үшін адвокат пен клиент арасындағы кез-келген қарым-қатынасқа қатысты құпиялылық бар, және бұл құпиялылық әсіресе қарым-қатынас сот ісін дайындау немесе жүргізу процесінің бөлігі болған кезде қатаң болады. Алайда, егер клиент адвокатты қылмыс жасау құралы ретінде пайдаланса немесе ақылға қонымды негізде күдіктенсе, құпиялылық жоқ. ГБТ ақшаны жылыстатуға қарсы күрес жүйесі қазіргі уақытта реформаланып жатқанын түсінеді, бірақ ГБТ ұсынған жоба жағдайды анықтауға көмектесетін жаңа ережелерді қамтымайды. Осыған байланысты **ГРЕКО (i) сыбайлас жемқорлыққа күдік туралы хабарламаларға және құзыретті органдарға ақшаны жылыстатуға қатысты жағдайды жақсарту үшін арнайы нұсқаулықтар шығару және бухгалтерлерді, аудиторларды, нотариустарды және әсіресе заңгерлерді оқыту арқылы мақсатты шаралар қабылдауды ұсынады; және (ii) ақшаны жылыстатуға қарсы күрес туралы заңнаманы ұтымды ету, атап айтқанда, ережелерді қайта қарау және өзгерту арқылы адвокаттың құпиялылықты сақтау міндеті мен күдікті операциялар туралы хабарлауды талап ету арасындағы байланысқа қатысты шатасулар пайда болады.**

V. МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУ ЖӘНЕ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ

а. Жағдайдың сипаттамасы

155. Қазақстан Конституциясы 1995 жылы 30 тамызда қабылданды, содан бері оған бірнеше рет түзетулер енгізілді. Конституцияның 2-бабында Қазақстан президенттік басқару нысанындағы біртұтас мемлекет болып табылады

⁵⁰ Жоғарғы Соттың соттардың қылмыстық құқық бұзушылық жасауға қатысқаны және қатысқаны үшін жауаптылық туралы заңнаманы қолдануының кейбір мәселелері туралы № 14/2016 нормативтік шешімі (2016 жылғы 22 желтоқсан).

делінген. Атап айтқанда, Президент Премьер-Министрдің кандидатурасын Мәжілістің (Парламенттің төменгі палатасының) бекітуіне енгізеді; Мәжілістің келісімімен Премьер-Министрді қызметке тағайындайды және қызметтен босатады, Премьер-Министрдің ұсынысы бойынша Үкімет құрамын айқындайды, Үкімет мүшелерін тағайындайды (Премьер-Министрдің ұсынуы бойынша) және қызметтен босатады; Үкімет мүшелерінің антын қабылдайды; аса маңызды мәселелер бойынша Үкімет отырыстарына төрағалық ете алады; облыстар, республикалық маңызы бар қалалар және астана әкімдері актілерінің толық немесе бір бөлігінің күшін жояды немесе қолданылуын тоқтата тұрады.

156. Қазақстандағы мемлекеттік басқару қоғамдық өмірдің түрлі салаларын басқаратын атқарушы және өкімші салалардың арнаулы мемлекеттік органдарынан тұрады. Мемлекеттік билік біртұтас, ол Конституция мен заңдар негізінде заң шығарушы, атқарушы және сот тармақтарына бөліну, олардың тежемелік әрі тепе-теңдік жүйесі негізінде, өзара іс-қимыл жасау принципіне сәйкес жүзеге асырылады. Атқарушы органдардың тәуелсіздігі Конституцияда бекітілген билікті бөлу принципінен туындайды. Мемлекет атқарушы билік органдары, мемлекетке ведомстволық бағынысты кәсіпорындар, мекемелер мен ұйымдар үшін материалдық ресурстардың болуын қамтамасыз етуге міндеттенеді.
157. Қазақстанның әкімшілік-аумақтық жүйесіне 14 облыс, республикалық маңызы бар 2 қала, 175 әкімшілік аудан, 84 қала, 35 кент және 7031 ауылдық елді мекен кіреді. Жергілікті деңгейде мемлекеттік билікті жергілікті сайланбалы және атқарушы органдар: облыстардың, аудандардың, қалалардың, ауылдардың, селолардың, кенттердің әкімдіктері жүзеге асырады. Облыстардың, қалалардың және астананың әкімдерін Премьер-Министрдің ұсынуы бойынша Қазақстан Республикасының Президенті қызметке тағайындайды және қызметтен босатады. Басқа әкімшілік-аумақтық бөліністердің әкімдерін жоғары тұрған әкімдер қызметке тағайындайды және қызметтен босатады. Әкімдер Президент пен Үкіметтің өкілдері болып табылады. Президент әкімдерді өз қалауы бойынша жұмыстан шығара алады. Облыстар, қалалар және астана әкімдерінің өкілеттігі жаңадан сайланған Президент қызметіне кірісуімен тоқтатылады.
158. Мәслихаттар облыстық деңгейде - облыс, Астана және Республикалық маңызы бар қалалар (Алматы және Шымкент) деңгейінде, сондай-ақ жергілікті деңгейде – облыстық маңызы бар қалалар мен аудандарда жұмыс істейтін өкілді органдар болып табылады. Облыстық мәслихаттар жергілікті бюджетті бекітеді және бақылайды, Президенттің ұсынуы бойынша облыс әкімін бекітеді, Өңірлерді дамыту бағдарламаларын, тексеру комиссияларының бюджеттердің жұмсалуды бақылау жөніндегі есептерін, даму мен құрылыстың бас жоспарларын және т.б. қарайды және бекітеді.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясат

159. Қазақстанның 2015-2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясының мақсаттарының бірі-мемлекеттік қызметте сыбайлас жемқорлықтың алдын алу, бұл сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігіне жүктелген міндеттердің бірі болып табылады. Стратегия сондай-ақ мемлекеттік қызметшілердің әлеуметтік көңіл-күйін жақсартуға және

олардың жалақысын біртіндеп және тұрақты түрде арттыру арқылы өз міндеттерін әділ және тең құқылы негізде орындауы үшін жағдай жасауға бағытталған. Стратегияның тағы бір мақсаты-барлық мемлекеттік қызметкерлерді өз кірістерін ғана емес, сонымен бірге шығындарын да декларациялауға міндеттеу.

Ашықтық

Ақпаратқа қол жеткізу

160. Ақпаратқа қол жеткізу туралы 2015 жылғы 16 қарашадағы Заң ашық қолжетімділікте ақпаратқа қол жеткізу шарттарын белгілейді. Бюджеттер, құқықтық актілердің жобалары, мемлекеттік органдардың тиімділігін бағалау құралдары және т.б. туралы ақпарат «Ашық үкіметтің» интернет-порталдарында орналастырылған. Ақпаратқа қол жеткізу туралы Заң сондай-ақ ақпараттық стендтерді және осыған ұқсас мақсаттағы басқа да техникалық құралдарды пайдалануды; БАҚ арқылы ақпарат беруді көздейді; жыл соңында интернет-ресурстарда өткізілген Мемлекеттік органдардың алқалы органдарының отырыстарына көпшілік қол жеткізе алады және Парламент палаталарының, жергілікті өкілді органдардың және мемлекеттік органдар алқаларының ашық отырыстарын онлайн-трансляциялайды; орталық атқарушы билік органдары басшыларының (Қорғаныс министрлігі мен сыртқы істер министрлігінен басқа), әкімдердің және ұлттық жоғары оқу орындары басшыларының есептерін талқылау қорытындылары бойынша. Заңның 13-бабының 16-тармағы барлық ақпарат иелерінен жаңа ақпаратты алған сәттен бастап үш жұмыс күнінен кешіктірмей интернеттегі және Интернеттегі басқа ақпарат көздеріндегі жаңалықтар арналарын күн сайын жаңартып отыруды талап етеді.
161. Заңның 11-бабына сәйкес ақпарат ауызша немесе жазбаша нысанда сұратылуы мүмкін. Осы баптың 4-тармағында ақпарат сұрауына жауап берілуі керек нақты мәселелер қарастырылған, оның ішінде тиісті органның жұмыс кестесі, пошталық мекен-жайы, Электрондық поштаның мекен-жайы және интернеттегі мекен-жайы, органның және оның құрылымдық бөлімшелерінің анықтамаларының телефон қызметтері, осы органға тұлғаларды қабылдау тәртібі, Мемлекеттік қызметтерді көрсету тәртібі және т.б. 7-бап сұрау салушы адам өзінің сұрау салуын негіздеуге міндетті емес деп белгілейді. 11-баптың 1-тармағына сәйкес сұрау салу бойынша ақпарат беру тегін жүзеге асырылады (тек басып шығару немесе көшіру шығыстарын сұрау салушы адам төлеуі тиіс, бұл ретте халықтың әлеуметтік қорғалмаған топтары осындай төлемдерден босатылады). 11-баптың 12-тармағында ақпаратты ауызша сұратуға сұрау салу тілінде ауызша жауап беру керек деп көзделген. Осы баптың 15-тармағына сәйкес, егер сұратылған ақпарат жалпыға бірдей қолжетімді болып табылса, ақпарат иесі мұндай ақпаратқа қол жеткізу орны мен тәсілдері туралы мәліметтерді көрсете отырып, бұл туралы өтініш берушіге үш жұмыс күнінен кешіктірмей хабарлауға тиіс. Бұдан өрі 11-баптың 10-тармағында жазбаша ақпараттық сұрау салуларға жауап беру мерзімдері белгіленген-жазбаша сұрау салу алынған күннен бастап күнтізбелік 15 күн (ол сол мерзімге бір рет ұзартылуы мүмкін, бұл туралы жауап басқа адамдардан ақпарат жинауды талап ететін жағдайларда бастапқы соңғы мерзімнен өткенге дейін үш күннен кешіктірмей тиісті түрде хабардар етіледі). ақпарат иелері). Ақпарат беруден

бас тарту жазбаша сұрау салу тіркелген кезден бастап бес жұмыс күні ішінде дәлелді және өтініш берушіге ұсынылуға тиіс. Егер өтініш беруші жауапқа қанағаттанбаса, ол шағымдана алады. Шағымдану рәсімі 2021 жылғы 1 шілдеде күшіне енген Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексінде жазылған және қаралатын адамның атына немесе оның иерархиялық жоғары тұрған органына (егер мұндай орган бар болса) бастапқы шағымды, содан кейін сотқа шағымды қамтиды.

162. Шектеулерге келетін болсақ, ақпаратқа қол жеткізу туралы Заңның 5-бабында ақпаратқа қол жеткізу тек заңдармен және конституциялық құрылысты, қоғамдық тәртіпті, адамның құқықтары мен бостандықтарын, қоғамдық денсаулық пен имандылықты қорғау үшін қажет шамада шектелуі мүмкін деп көзделген. Биліктің пікірінше, қол жетімділігі шектеулі ақпаратқа Мемлекеттік құпиялар, жеке, отбасылық, медициналық, банктік, коммерциялық және заңмен қорғалатын өзге де құпия, сондай-ақ «Қызмет бабында пайдалану үшін» деген белгісі бар қызметтік ақпарат (мемлекеттік органның қызметіне қатысты, оларды ашық жариялау әкімшілік рәсімдерді сақтау тәртібін бұзуы мүмкін) жатады. шешім қабылдау кезінде мемлекеттік органның тәуелсіздігін қамтамасыз ету қажеттілігінен туындайды). Бұл ретте, 6-бапта азаматтардың денсаулығы мен қауіпсіздігіне қатер төндіретін төтенше жағдайлар мен зілзалалар, оның ішінде дүлей зілзалалар және олардың салдары сияқты қол жеткізуге шектеу қойылмайтын ақпарат түрлері; денсаулық жағдайы, санитария, Демография, көші-қон, білім беру, мәдениет, әлеуметтік қамсыздандыру, экономика, ауыл шаруашылығы сондай-ақ криминогендік жағдай; террористік актілер жасау; экологияның, өрт қауіпсіздігінің жай-күйі, сондай-ақ санитариялық-эпидемиологиялық және радиациялық жағдай; мемлекет жеке және заңды тұлғаларға беретін жеңілдіктер, өтемақылар және жеңілдіктер; адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарының бұзылуы және т. б.
163. 2016 жылғы 29 қыркүйекте⁵¹ Ақпарат министрлігі Ақпаратқа қол жеткізу мәселелері жөніндегі комиссияны (бұдан әрі – «Ақпарат жөніндегі комиссия») құрды және оның құрамын бекітті, ол азаматтық қоғам өкілдерінің 70%-ынан және мемлекеттік мекемелердің 30%-ынан тұрады және оны Ақпарат және қоғамдық даму министрі басқарады. Комиссия туралы Ережеге⁵² сәйкес Комиссияның негізгі міндеттері: 1) ақпаратқа қол жеткізу мәселелері; 2) ақпаратқа қол жеткізу саласындағы заңнаманы жетілдіру бойынша ұсыныстар әзірлеу болып табылады; 3) ашық қолжетімділікте ақпаратты орналастыру есебінен артық құжат айналымын қысқарту мәселесі; 4) ақпарат иеленушілердің ақпараттық ашықтықты қамтамасыз етуі. Комиссия құрамы Ақпарат және қоғамдық даму министрінің бұйрығымен бекітіледі. Билік соңғы үш жылда комиссия құрамы азаматтық қоғам өкілдерін қосу есебінен кеңейтілгенін хабарлады (ЭЫДҰ ұсынымына сәйкес). Қазіргі уақытта Комиссия өкілеттік мерзімі шектелмеген⁵³ 26 мүшеден⁵⁴ тұрады. Билік комиссияның ашық отырыстары Министрліктің ресми интернет-ресурсында және (немесе) әлеуметтік желілерінде тікелей

⁵¹ Ақпарат және коммуникациялар министрінің «Ақпаратқа қол жеткізу жөніндегі комиссияның кейбір мәселелері туралы» № 180 бұйрығымен бекітілген.

⁵² Үкіметтің 2015 жылғы 31 желтоқсандағы № 1175 қаулысымен бекітілген.

⁵³ Комиссия мүшесі комиссия туралы Ереженің 10-тармағының негіздерінің бірі бойынша алып тасталуы мүмкін.

⁵⁴ Ақпараттық комиссияның толық құрамымен (орыс тілінде) келесі сілтеме бойынша танысуға болады: <https://www.gov.kz/memleket/entities/qogam/documents/details/251570?directionId=451&lang=ru>

эфирде көрсетілетінін атап өтті. Министр комиссияның отырыстары мен күн тәртібі туралы шешім қабылдайды. Негізінде Комиссия үш айда бір рет жиналады және оның шешімдері Интернетте жарияланады.

164. 2018 жылғы 23 ақпанда Ақпарат және бұқаралық коммуникациялар министрі бұқаралық ақпарат құралдарымен өзара іс-қимыл жөніндегі уәкілетті тұлға (бөлімше) туралы олардың функцияларын айқындайтын үлгілік ережені бекітті (мысалы, пайдаланушыларға мемлекеттік органның құзыретіне және қызметіне жататын мәселелер бойынша анық және қажетті ақпарат беру, БАҚ-та сұхбат, комментарийлер, Жарияланымдар дайындау, журналистерді аккредиттеу және аккредиттеу). басқа БАҚ өкілдері, баспасөз конференцияларын ұйымдастыру, интернет-ресурсқа техникалық қолдау көрсету, ақпарат пайдаланушылардың сұрау салуларына жауаптар дайындау және т. б.)

Шешім қабылдаудағы ашықтық

165. Шешімдер қабылдау кезінде қоғамдық консультацияларға қатысты нормативтік құқықтық актілердің жобаларын және бюджеттік бағдарламалардың жобаларын талқылау арқылы жұртшылықты шешімдер қабылдау процесіне тартуды көздейтін «мемлекеттік тыңдау» тұжырымдамасына сәйкес осы құжаттардың жобалары «Ашық Үкімет» («Заңнамалық актілердің ашық жобалары» және «Ашық бюджеттер») интернет-порталдарына орналастырылады. ескертулер мен ұсыныстар. Мұндай тәсілді Қазақстанда мемлекеттік басқаруды дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасы шеңберінде іске асыру көзделеді.
166. Бұдан басқа, Қазақстанда Орталық органдар, облыстардың, қалалар мен аудандардың әкімдіктері және т.б. жанынан 251 қоғамдық кеңес құрылды, олардың құрамына әртүрлі салаларда 4 000-ға жуық маман кіреді. Бұл қоғамдық кеңестер, оның ішінде бюджеттік бағдарламалардың жобаларын, стратегиялық жоспарлардың немесе аумақтарды дамыту бағдарламаларының жобаларын, мемлекеттік және үкіметтік бағдарламалардың жобаларын, нысаналы көрсеткіштерге қол жеткізу туралы есептерді және т.б. талқылайды. Қоғамдық кеңестер сондай-ақ қоғамдық бақылаудың нысандары болып табылады және мемлекеттік органдар қызметінің ашықтығына ықпал етуге арналған. Осыған байланысты, соңғы уақытта Нормативтік құқықтық актілердің жобаларын келісу міндетті болды, бұл жұртшылықтың шешім қабылдау процесіне әсерін күшейтті (биліктің мәліметінше, төрт жыл ішінде 20 000-нан астам нормативтік құқықтық актілердің жобалары қаралды). Бұдан басқа, 2000 жылдан бастап өңірлерде азаматтардың жергілікті бюджеттердің қаражатын бөлуге тікелей қатысуын көздейтін «Халықтық қатысу бюджеті» жобасы іске асырылуда. Сонымен, Қазіргі уақытта «Қоғамдық бақылау туралы ҚР кейбір заңнамалық актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Заң жобасы шеңберінде Қазақстанда онлайн-петицияларды ресімдеу үшін нормативтік база әзірленуде. Ақпарат және әлеуметтік даму министрлігі шешімдер қабылдау кезінде қалың жұртшылықтың пікірін білдіруге мүмкіндік беретін жергілікті атқарушы органдар іс-қимылдарының үлгілік алгоритмін әзірледі.

167. Сонымен қатар, нормативтік құқықтық актілердің жобалары сыбайлас жемқорлыққа қарсы сараптамаға жатады. Осы мақсатта мезгіл-мезгіл жаңартылып отыратын 125 сарапшының тізімі жасалды. Бүгінгі күні 4 000-ға жуық заң жобалары мен нормативтік құқықтық актілерге сараптама жүргізілді, олардың нәтижелері бойынша 3 116 қорытынды жасалды, онда сыбайлас жемқорлық тәуекелінің 9 164 факторы анықталды. Сараптама нәтижелері «Сараптама» (www.expertize.kz) сыбайлас жемқорлыққа қарсы сараптаманың арнайы порталында көрсетіледі құны және нормативтік актінің әрбір жобасы бойынша қорытындылар көрсетіле отырып жүргізіледі. Жүргізілген сараптамаға сәйкес сыбайлас жемқорлыққа неғұрлым бейім секторлар әлеуметтік, қаржылық, медициналық, ауыл шаруашылығы және әлеуметтік заңнама болып табылады.

Әкімшілік шешімдерді даулау

168. Әкімшілік актіге, әкімшілік органның әрекетіне немесе әкімшілік актіні қабылдаудан бас тартуға жоғары тұрған әкімшілік органға шағым жасалуы мүмкін. Жоғары тұрған әкімшілік орган болмаған кезде әкімшілік органға сотқа шағым жасалуы мүмкін. Азаматтық іс жүргізу кодексі шағымдарды қарау, атап айтқанда, барлық тараптарды тыңдау, істің мән-жайларын зерделеу және шешімдерді негіздеу тәртібін реттейді. Әкімшілік органға дәлелдемелер жинау, құзыретті органдардан қажетті материалдарды талап ету, куәгерлерді шақыру және т.б. бойынша өкілеттіктер берілген. АПК-де көзделген әкімшілік іс жүргізу моделі жалпы юрисдикцияның азаматтық соттарынан берілген жария-құқықтық дауларды қарау үшін ірі қалалар мен облыс орталықтарында (барлығы 21 сот) жаңа мамандандырылған әкімшілік соттар құруды көздейді. Сонымен бірге ӘҚБТК сәйкес істерді қарайтын қазіргі әкімшілік соттар мамандандырылған аудандық және оларға теңестірілген әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша Соттар болып қайта аталатын болады. Билік 21 жаңа әкімшілік-іс жүргізу кодексінің қабылдануымен облыстық және оларға теңестірілген соттарда 17 әкімшілік сот алқасы құрылды, ал Жоғарғы Сотта жаңа әкімшілік-құқықтық алқа құрылды. Соңғы алты айда әкімшілік соттарға 14 000-нан астам талап арыз берілді, оның ішінде 4 000 іс талапкерлердің пайдасына шешілді. ҚПК жаңалықтарының бірі 2021 жылы 1 414 іске қатысты іске асырылған жариялы-құқықтық дауда татуласу құқығы болып табылады. Билік 2000-нан астам талапкер істі мәні бойынша қарағанға дейін олардың мәселесін шешуге байланысты әкімшілік талапты алып тастады деп хабарлайды. Сонымен қатар, жаңа Әкімшілік кодекс жеке тұлғаға, лауазымды тұлғаға, заңды тұлғаға немесе оның өкіліне, яғни әкімшілік процестің барлық қатысушыларына қолданылуы мүмкін әкімшілік процестің тараптарының тәртібін арттыру құралы ретінде ақша өндіріп алуға мүмкіндік береді.

Жұмысқа қабылдау, мансап және алдын алу шаралары

169. Мемлекеттік қызмет туралы Заңның 1(12) бабына сәйкес мемлекеттік органда мемлекеттік лауазымды атқаратын және мемлекеттің міндеттері мен функцияларын іске асыру мақсатында лауазымдық өкілеттіктерді жүзеге асыратын Қазақстан азаматы мемлекеттік қызметші болып табылады, оған республикалық немесе жергілікті бюджеттерден не Ұлттық Банктің қаражатынан ақы төленеді.

170. Мемлекеттік лауазымдарға іріктеу және жалдау рәсімдері 2015 жылғы 23 қарашадағы Мемлекеттік қызмет туралы Заңмен реттеледі, ол мемлекеттік қызметшілердің екі негізгі санатын анықтайды: «А» корпусы және «Б» корпусы. 1-баптың 1-тармағына сәйкес «А» корпусы-кадр резервіне алудың ерекше тәртібі, конкурстық іріктеу, мемлекеттік қызметті өткеру мен тоқтату, сондай-ақ біліктілікті арнайы талап ету көзделген басқарушылық деңгейдегі мемлекеттік қызметтің әкімшілік лауазымдары». Осы баптың 2) тармағында азаматтық қызметтің барлық басқа әкімшілік лауазымдары «Б» корпусына жатады делінген. Сонымен қатар, мемлекеттік органдар адамдарды еңбек шарттары негізінде жалдай алады.
171. 2017 жылғы «Б» корпусының әкімшілік азаматтық лауазымына орналасуға конкурс өткізу қағидаларына сәйкес кандидаттар Мемлекеттік қызметтің бос мемлекеттік лауазымына орналасуға конкурсқа қатысу үшін кадр қызметіне құжаттар тапсырады. Персоналды басқару қызметі өтініштерді жоғарыда көрсетілген Заңның 16-бабында көзделген рұқсат беру шарттарын ескере отырып және Бас прокуратураның «арнайы есепке алу» деректер базасы (жеке құжаттарын, соттылығы туралы құжаттарды тексеру) бойынша қарайды. Бұдан басқа, мемлекеттік қызмет туралы Заңның 19-бабына сәйкес мемлекеттік қызметке алғаш рет кіретін немесе бұрын мемлекеттік қызметтен шығарылған кандидаттар Ұлттық қауіпсіздік органдары жүргізетін арнайы тексеруге жатады (жеке деректерін тексеру, соттылығы туралы құжаттар).
172. «А» корпусын жасақтау конкурс бойынша жүзеге асырылмайды және осы санат бойынша еңбек шарттары, егер Қазақстан Республикасының заңдарында және Президентінің актілерінде өзгеше мерзім белгіленбесе, оны көрсетілген кезең үшін бір реттен асырмай ұзарту мүмкіндігімен төрт жыл мерзімге жасалады.

Әдеп кодексі, Әдеп жөніндегі уәкілдер, оқыту

Моральдық кодекс

173. Мемлекеттік қызметшілердің Әдеп кодексі бар. Ол Президенттің 2015 жылғы 29 желтоқсандағы № 153 Жарлығымен бекітілген. Ол халықтың мемлекеттік органдарға сенімін нығайтуға, мемлекеттік қызметте өзара қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыруға және әдепсіз мінез-құлық жағдайларының алдын алуға бағытталған. Кодекс мемлекеттік қызметшілер мінез-құлқының жалпы нормаларын, қызметтен тыс уақыттағы мінез-құлық, қызметтік қатынастардағы мінез-құлық, сондай-ақ көпшілік алдында, оның ішінде бұқаралық ақпарат құралдарында сөз сөйлеу нормаларын айқындайды. Биліктің пікірінше, мінез-құлық мәдениетімен өзара байланысты қарым-қатынас мәдениеті ұғымы мемлекеттік қызметшілер арасындағы қарым-қатынастың барометрі ретінде қызмет етеді. Мемлекеттік қызметшілер туралы қоғамдық пікір белгілі бір дәрежеде олардың қызметтен тыс уақыттағы, оның ішінде қоғамдық орындардағы мінез-құлқымен байланысты деп танылды. Жаңадан жалданған қызметкерлер қызметке кіргеннен кейін үш күн ішінде этика кодексінің мәтінімен танысады деп күтілуде, бұл олардың қолданыстағы этикалық стандарттармен танысқандығына көз жеткізеді.

174. Әдеп кодексіне сәйкес мемлекеттік қызметшілер өз шешімдерінің заңдылығы мен әділдігін, шешімдер қабылдау процесінің ашықтығын қамтамасыз етуге, өзінің кәсіби біліктілігін арттыруға, жеке мәселелерін шешу немесе жалған ақпарат тарату үшін қызмет бабын пайдаланудан тартынуға, ресми тәртіпті сақтауға және өзінің діни нанымдарын көрсетуден тартынуға міндетті. Басшылар үлгі көрсетіп, меритократиялық қағидаттардың сақталуын қамтамасыз етеді және қол астындағыларға артықшылықты қарым-қатынастан аулақ болады, жұмыс нәтижелерін бағалауда және сыйақылар мен жазаларды қолдануда әділ және объективті болады деп күтілуде. Қол астындағылар басшыларға дұрыс ақпарат беріп, басшылықты және тиісті әдеп жөніндегі уәкілдерді Әдеп кодексін бұзу немесе тәртіптік теріс қылықтар туралы хабардар етеді деп күтілуде. Кодексте мемлекеттік мекемелер атынан бұқаралық ақпарат құралдарымен өзара іс-қимылды осы мекемелердің басшылары немесе өзге де уәкілетті лауазымды адамдар жүзеге асыратыны да белгіленген. Сонымен қатар, мемлекеттік қызметшілер жария етілмейтін ақпаратты жария етуден, мемлекеттік саясатқа қайшы келетін пікір білдіруден немесе этикалық емес мәлімдемелерден аулақ болады деп күтілуде. Сондай-ақ, олар бір ай ішінде сыбайлас жемқорлыққа қатысты негізсіз айыптауларды жоққа шығарады деп күтілуде.
175. Мемлекеттік қызметшілерден күтілетін моральдық және этикалық мінез-құлық туралы кейбір қосымша ережелерді Мемлекеттік қызмет туралы Заңның 8-тарауында табуға болады.

Әдеп жөніндегі уәкілдер

176. Әдеп жөніндегі уәкілдер туралы ереже Президенттің 2015 жылғы 29 желтоқсандағы Жарлығымен бекітілген. Осы құжатқа сәйкес Әдеп жөніндегі уәкілдер болып тағайындалған тұлғалар тиісті мемлекеттік органдардың мемлекеттік қызметшілеріне заңнама талаптарын сақтау мәселелері бойынша консультациялық көмек көрсетеді. Республикасының Мемлекеттік қызмет, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы заңнамасын және Әдеп кодексін сақтауға жәрдемдеседі, заңнамада белгіленген шектеулер мен тыйымдардың сақталуына ықпал етеді, мемлекеттік қызметшілердің қызметтік әдеп нормаларын бұзғаны туралы Жеке және заңды тұлғалардың өтініштерін қарайды және Регламентте белгіленген өзге де функцияларды орындайды.
177. Биліктің пікірінше, әдеп жөніндегі уәкілдің функциялары аумақтық бөлімшелері, шетелдік өкілдіктері және облыстар, Нұр-сұлтан, Алматы және Шымкент қалалары әкімдерінің аппараттары бар барлық мемлекеттік деңгейдегі мемлекеттік органдардағы (құқық қорғау органдарынан, арнаулы мемлекеттік органдардан және қорғаныс министрлігінен басқа) бейінді лауазымды адамдарға жүктеледі. Аумақтық бөлімшелері жоқ мемлекеттік органдарда бұл функция басшылық лауазымдарды атқаратын мемлекеттік қызметшілерге жүктеледі. Ережеде әдеп жөніндегі уәкілдің функциялары өздерінің тиісті командаларында танылатын және құрметтелетін лауазымды адамдарға жүктелетіні көзделген. Билік әдеп жөніндегі уәкілдің функциялары 765 лауазымды тұлғаға жүктелгенін, олардың 30-ы осы міндетті нақты орындағанын, ал 735 лауазымды тұлға бұл функцияны басқа да міндеттерімен қатар атқаратынын хабарлады.

Дайындау

178. Президент жанындағы Мемлекеттік қызмет академиясы мемлекеттік қызметшілерді даярлауды, қайта даярлауды және олардың біліктілігін арттыруды жүзеге асыратын, арнайы мәртебесі бар жоғары оқу орны болып табылады. Академия және оның филиалдары мемлекеттік қызмет туралы заңнаманы және қызметтік әдеп нормаларын сақтау мәселелері бойынша ақпараттық-түсіндіру жұмысын жүзеге асырады. Академия жыл сайын мемлекеттік қызметшілер үшін міндетті әдеп және сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет мәселелері бойынша оқыту семинарларын өткізеді. Мысал ретінде 2020 жылы «Адалдық, сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет», «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы басқару және комплаенс», «Құқықтық актілердің сыбайлас жемқорлыққа қарсы сараптамасы», «Әдеп және адалдық» және т.б. тақырыптар бойынша өткізілген семинарлар айтылады. Сонымен қатар, басқарушы лауазымдарға тағайындалған адамдарға арналған біліктілікті арттыру курстары (бұрынғы «Б» корпусы) «Адалдық, Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет», ұзақтығы алты сағат. Мемлекеттік қызметке алғаш рет түсушілерге арналған біліктілікті арттыру курстарында «Әдеп және адалдық» тақырыбы төрт академиялық сағат ішінде өткізіледі. Сонымен қатар, Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес агенттігі мен оның аумақтық басқармалары да мемлекеттік қызметшілерге түсіндіру жұмыстарын жүргізуде.

Сыйлықтар туралы ереже

179. Мемлекеттік қызметшілерге олардың құнына немесе сипатына қарамастан сыйлықтар алуға рұқсат етілмейді (Азаматтық кодекстің 2020 жылғы редакциясындағы 509-бабы). Бұл түзетулер қабылданғанға дейін, егер олар мемлекеттік қызметшілердің өз мемлекеттік функцияларын орындауына немесе өзге де сыбайлас жемқорлық әрекеттеріне айырбасқа ұсынылмаса, «болмашы» құнындағы қарапайым сыйлықтарға жол берілетін болды. Түзетулер мемлекеттік қызметшілердің отбасы мүшелеріне, егер мұндай сыйлықтар Мемлекеттік қызметшінің өз функцияларын атқаруының орнына берілсе, сыйлықтар (немесе өзге де игіліктер немесе көрсетілетін қызметтер) алуға тыйым салады. Осы мақсатта отбасы мүшелеріне лауазымды адамның жұбайы, ата-анасы, балалары (оның ішінде 18 жастан асқан балалар) және лауазымды адаммен тұрақты тұратын асырауындағылар жатады.

180. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы Заңға (12-баптың 6-тармағы) және Мемлекеттік қызмет туралы Заңға (5-баптың 1-тармағының 17 тармақшасы) сәйкес лауазымды адамдар және (немесе) олардың отбасы мүшелері білмей алынған, сондай-ақ қағидаларды бұза отырып алынған сыйлықтар Мемлекеттік қызметті басқару жөніндегі уәкілетті органға берілуге тиіс алған күннен бастап күнтізбелік жеті күн ішінде немесе лауазымды адамға сыйлық алғаны туралы белгілі болған күннен бастап мүлік түрінде сатып алуға құқылы. Мемлекеттік мүлік туралы Заңның 216-бабына сәйкес, еңбектегі жетістіктері мен өзге де сіңірген еңбегі үшін берілетін сыйлықтарды қоспағанда, мұндай сыйлықтар мемлекетке сыйлықтар болып есептеледі. Мемлекеттік қызметшілерге сыйлықтарды мемлекетке беру тәртібі 2002 жылғы мемлекет меншігіне айналдырылған

(түскен) мүлікті есепке алу, сақтау, бағалау және одан әрі пайдалану қағидаларында белгіленген.

181. Мемлекеттік қызметшілердің және өздерінің қызметтік міндеттерін атқару кезінде мемлекеттік функцияларды орындайтын адамдардың сыйлықтарды немесе өзге де игіліктерді/пайдаларды заңсыз алуы қылмыстық, әкімшілік немесе тәртіптік жауаптылыққа әкеп соғады. Атап айтқанда, қоғамдық функцияларды орындайтын адамдардың сыйлықтарды заңсыз алғаны үшін жауапкершілігі белгіленген. Қылмыстық кодекстің 366-бабы (парақорлық), ӘҚБтК 677-бабы (жария функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамның немесе осыған ұқсас мәртебесі бар адамның құқыққа сыйымсыз материалдық сыйақы алуы) бойынша және Мемлекеттік қызмет туралы Заңның 44-бабымен (тәртіптік теріс қылықтар мен жазалар) реттеледі. АҚ-нің 366-бабына сәйкес, егер лауазымды адам бұрын сыйға тартушының пайдасына жасалған іс-әрекеттерді (әрекетсіздікті) алдын ала келіспей, алғаш рет алған сыйлықтың құны екі айлық есептік көрсеткіштен аспаса⁵⁵ (1 АЕК = 2 917 теңге – 6 евро), бұл қылмыстық қылмыс болып саналмайды және тәртіптік немесе әкімшілік санкциялармен жазаланатын болады. Егер сыйлық 2 АЕК-тен (12 евро) асатын болса, ол қылмыстық жауапкершілікке тартылады. Мемлекеттік қызмет туралы Заңның 44(7) бабына сәйкес мемлекеттік қызметшілердің сыйлықтар немесе қызметтер қабылдауы қызметтен шығарылуына әкеп соғуы мүмкін.

Мүдделер қақтығысы, сәйкессіздіктер, активтер мен мүдделер туралы декларациялар

Мүдделер қақтығысы

182. Мүдделер қақтығысы «мемлекеттік қызметшінің жеке басының мүдделерінен лауазымдық өкілеттіктерін орындамауына немесе тиісінше орындамауына әкеп соғуы мүмкін мемлекеттік қызметшінің жеке басының мүдделері мен оның лауазымдық өкілеттіктері арасындағы қайшылық» ретінде айқындалады (1.17-бап), Мемлекеттік қызмет туралы Заң). Мүдделер қақтығысының басқа анықтамасы сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы заңда (1.5-бап): «жауапты мемлекеттік лауазымды атқаратын адамдардың, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдардың, оларға теңестірілген адамдардың жеке мүдделері арасындағы қайшылық, осы адамдардың жеке мүдделері олардың өздерінің лауазымдық міндеттерін орындамауына және (немесе) тиісінше орындамауына әкеп соғуы мүмкін лауазымдық және олардың лауазымдық өкілеттіктерін тиісінше орындамауына әкеп соғуы мүмкін».
183. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы Заңның 15-бабы жауапты мемлекеттік лауазымды атқаратын адамдарға, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдарға және оларға теңестірілген адамдарға мүдделер қақтығысы болған кезде қызметтік міндеттерін атқаруға тікелей тыйым салады. Бұл мақала сондай-ақ мұндай адамдарға мүдделер қақтығысы жағдайларын болдырмау және реттеу бойынша

⁵⁵ АЕК: Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес жәрдемақылар мен басқа да әлеуметтік төлемдерді, сондай-ақ айыппұлдарды, салықтар мен басқа да алымдарды есептеу үшін айлық есептік көрсеткіш (АЕК).

шаралар қабылдау міндетін жүктейді. Олар өздерінің тікелей басшыларын немесе өздері жұмыс істейтін органның басшылығын мүдделер қақтығысы немесе оның ықтимал туындауы туралы өздеріне бұл жөнінде мәлім болысымен жазбаша хабардар етуге тиіс. Осыған ұқсас тыйым салу және мүдделер қақтығысын болдырмау және шешу міндеті мемлекеттік қызмет туралы Заңның 51-бабында бекітілген. Осы баптың 3-тармағында мүдделі мемлекеттік органның тікелей басшысы немесе басшысы ол туралы мемлекеттік қызметшіден белгілі болған не ол туралы өзге де көздерден белгілі болған кезден бастап мүдделер қақтығысының алдын алу және оны реттеу жөніндегі шараларды уақтылы қабылдауға міндетті екендігі белгіленген. оның ішінде: басқа мемлекеттік қызметшіге тапсырма беру; ықтимал мүдделер қақтығысы жағдайында мемлекеттік қызметшінің қызметтік міндеттерін өзгерту; мүдделер қақтығысын жою бойынша өзге де шаралар қабылдау арқылы жүзеге асырылады. Бұл бап сондай-ақ мемлекеттік қызметші, оның тікелей басшысы немесе тиісті мемлекеттік органның басшысы үшін өздеріне белгілі болған мүдделер қақтығысын болғызбау және реттеу жөніндегі шараларды қабылдамағаны үшін тәртіптік жауапкершілікті белгілейді.

184. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы Заңның 14-бабының 1.1-тармақшасына сәйкес мемлекеттік лауазымға немесе мемлекеттік немесе оған теңестірілген функцияларды орындауға байланысты лауазымға кандидаттар өздері үміттеніп отырған ұйымның басшылығына олардың жақын туыстары, жұбайы және (немесе) осы ұйымда жұмыс істейтін туыстары туралы жазбаша хабарлауға тиіс.

Сәйкессіздіктер

185. Заңнамада жеке, топтық және басқа да қызметтік емес мүдделер үшін билікті теріс пайдаланудың алдын алу кепілдіктері қарастырылған. Мәселен, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы Заңның 12-бабы жауапты мемлекеттік лауазымды атқаратын адамдарға, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдарға және оларға теңестірілген адамдарға (Президенттікке, Парламент депутаттығына, мәслихаттар депутаттығына, аудандық маңызы бар қалалардың, кенттердің, ауылдардың, ауылдық округтердің әкімдігіне, сондай-ақ жергілікті өзін-өзі басқару органдары мен лауазымды адамдарға кандидаттардан басқа) қолданылатын шектеулерді белгілейді. жергілікті өзін-өзі басқарудың сайланбалы органдарының мүшелері) құрады. Шектеулер мемлекеттік функцияларды орындаумен сыйыспайтын қызметке қатысуды; жақын туыстарымен, жұбайларымен және туысқандарымен бірлесіп Заң бойынша қызметті (жұмысты) орындауға жол бермеуді; материалдық және материалдық емес артықшылықтар мен артықшылықтар алу немесе табу мақсатында, ресми таратылуға жатпайтын қызметтік және өзге де ақпаратты пайдалануды; қызметтік міндеттерін орындауға байланысты сыйлықтар қабылдауды қамтиды Қазақстан заңнамасына сәйкес.
186. Бұдан басқа, билік мемлекеттік қызметшілер мен оларға теңестірілген адамдардың шаруашылық жүргізуші субъектіні басқаруға өз бетінше қатысуына тыйым салатын сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы Заңның 14 және 16-баптарына сілтеме жасайды, егер бұл міндет заңға

сәйкес олардың лауазымдық міндеттеріне кірмейтін болса; мүліктік немесе өзге де пайда алу мақсатында ұйымдардың немесе адамдардың материалдық мүдделерін өз қызметтік өкілеттіктерін теріс пайдалану арқылы ілгерілетуге; ашық және аралық инвестициялық пай қорларының пайларын, ұйымдастырылған бағалы қағаздар нарығындағы облигацияларды, коммерциялық ұйымдардың акцияларын (жай акцияларды) сатып алуды және (немесе) өткізуді қоспағанда, кәсіпкерлік қызметпен айналысуға тыйым салынады (ұйымдардың дауыс беретін акцияларының жалпы санының); оқытушылық, ғылыми және өзге де шығармашылық қызметтерді қоспағанда, өзге де ақы төленетін қызметпен айналысуға құқығы бар.

187. Осы шектеулерге қатысты лауазымды тұлғалар бұл шектеулерге жазбаша түрде келісетіндерін растайды деп күтілуде. Шектеулерді сақтамау тағайындаудан немесе лауазымнан шығарудан бас тартуға әкелуі мүмкін. Шектеулерді сақтамау мемлекеттік қызметтен босату немесе басқа да тиісті шараларды қолдану үшін негіз болуы мүмкін.

Активтер мен мүдделер туралы декларация

188. 2021 жылы Қазақстан кірістер мен мүлікті декларациялаудың жаңа ережелерін енгізді, оларды біртіндеп енгізу жоспарланып отыр. 2021 жылғы 1 қаңтардан бастап жауапты мемлекеттік лауазымды (оның ішінде Конституцияда және басқа да заңдарда белгіленген лауазымды) атқаратын, мемлекеттік органдардың функциялары мен өкілеттіктерін жүзеге асыратын мемлекеттік қызметшілер үшін осындай декларацияларды табыс ету міндетті болып табылады. қызметтік лауазымы, «А» корпусы. Декларацияларды беру мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген лауазымды адамдар мен оларға теңестірілген адамдар үшін де міндетті болады; мемлекеттік қызметшілер; мәслихат депутаттары; Қазақстан Президентін сайлауға кандидаттар; облыстық маңызы бар қалалардың әкімдері, жергілікті өзін-өзі басқару сайланбалы органының мүшелері; жергілікті өзін-өзі басқару органдарындағы қызметшілер және т.б.
189. 2023 жылғы 1 қаңтардан бастап кірістер мен мүлік туралы декларациялар беру міндеті мемлекеттік мекемелердің қызметкерлері мен олардың жұбайларына, сондай-ақ квазимемлекеттік сектор қызметкерлері мен олардың жұбайларына кеңейтілетін болады. 2024 жылғы 1 қаңтардан бастап бұл декларацияларды жеке заңды тұлғалардың басшылары мен құрылтайшылары және олардың жұбайлары, жеке кәсіпкерлер мен олардың жұбайлары ұсынуы керек. Соңында, 2025 жылдың басынан бастап азаматтардың барлық басқа санаттары декларация тапсыруға міндетті болады.
190. 2021 жылғы 1 қаңтардан бастап декларациялар «Жеке тұлғалардың активтері мен міндеттемелері туралы декларация» үлгілік нысаны (№ 250) бойынша ұсынылады, ол Қазақстанда немесе шетелде орналасқан мынадай объектілерді декларациялауға бағытталған:

1. шет мемлекеттің заңнамасына сәйкес шет мемлекеттің құзыретті органында мемлекеттік немесе өзге тіркеуге жататын мүлік, құқықтар және (немесе) мәмілелер: жылжымайтын мүлік, жер учаскелері және

(немесе) жер үлестері, ауа және теңіз кемелері, ішкі суда жүзетін кемелер, өзен-теңізде жүзетін кемелер; көлік құралдары, арнайы техника және (немесе) тіркемелер; Қазақстаннан тыс жерлердегі шетелдік банктердегі банктік шоттардағы барлық банктік салымдар бойынша есепті салық кезеңінің 31 желтоқсанына белгіленген АЕК-тің 1 000 еселенген мөлшері сомасынан асатын сомадағы ақша;

2. Қазақстандағы және (немесе) одан тыс жерлердегі мүлік: тұрғын үй құрылысына үлестік қатысу шарты бойынша тұрғын үйдегі үлес; Қазақстаннан тыс жерде құрылған заңды тұлғаның жарғылық капиталына қатысу үлесі; бағалы қағаздар, туынды қаржы құралдары (орындалуы базалық активті сатып алу немесе сату арқылы жүргізілетін туынды қаржы құралдарын қоспағанда); инвестициялық алтын; зияткерлік меншік объектілері, авторлық құқық; декларация берілетін жылдың алдындағы жылдың 31 желтоқсанына белгіленген 10 000 еселенген АЕК мөлшерінен аспайтын сомадағы ақшалай қаражат; банктер мен оларға теңестірілген ұйымдар алдындағы берешекті қоспағанда, басқа тұлғалар алдындағы берешек (дебиторлық берешек) және (немесе) басқа тұлғалар алдындағы берешек (кредиторлық берешек).

191. 2022 жылдан бастап активтер мен міндеттемелер туралы декларация берілген жылдан кейінгі жылдан басталатын есепті салық кезеңінің 31 желтоқсанындағы жағдай бойынша жыл сайын берілетін № 270 «Жеке тұлғалардың кірістері мен мүлкі» нысаны бойынша декларацияның басқа да қосымша нысаны енгізіледі. Осылайша, 2022 жылдан бастап № 250 нысан бойынша декларация тапсырған тұлғалар да № 270 нысан бойынша декларация тапсыратын болады. Осы декларацияның мазмұны мыналарды қамтиды:

- 1) күнтізбелік жыл ішінде, оның ішінде Қазақстаннан тыс жерлерде алынған кірістер;
- 2) салықтық шегерімдер;
- 3) мемлекеттік немесе өзге де тіркеуге жататын мүлікті, сондай-ақ құқықтары және (немесе) мәмілелері мемлекеттік немесе өзге де тіркеуге жататын мүлікті, оның ішінде Қазақстаннан тыс жерлерде сатып алу және (немесе) иеліктен шығару және (немесе) өтеусіз негізде алу;
- 4) Жеке табыс салығы бойынша асып кету сомасын есепке алу және қайтару туралы талап, оның ішінде ҚР Салық кодексінің 351-бабында айқындалған салықтық шегерім қолданылған жағдайда, жеке тұлғаның банктік мекемелердің мәліметтерді ұсынуға келісімін көрсете отырып, жеке тұлғаның Қазақстанда тұрғын үй сатып алуға алынған ипотекалық тұрғын үй кредиттері бойынша пайыздарды өтеуге арналған шығыстары;
- 5) есепті кезеңнің 31 желтоқсанында қолданылатын, жиынтығында АЕК-тің 1000 еселенген мөлшерінен асатын сомадағы Қазақстаннан тыс Шетел банктеріндегі банктік шоттардағы ақша;
- 6) есепті кезеңнің 31 желтоқсанындағы жағдай бойынша жеке тұлғаның меншігіндегі мүлік: мемлекеттік немесе өзге тіркеуге (есепке алуға) жататын жылжымайтын мүлік не шет мемлекет уәкілетті органында мемлекеттік немесе өзге тіркеуге (есепке алуға) жататын құқықтар және (немесе) мәмілелер; эмитенттері Қазақстанның шегінен тыс жерлерде тіркелген Бағалы қағаздар; Қазақстаннан тыс жерлерде тіркелген заңды тұлғаның жарғылық капиталына қатысу үлесі;

7) банктер және банк операцияларын жүзеге асыратын өзге де ұйымдар алдындағы борыштарды қоспағанда, басқа тұлғалардың борыштары (дебиторлық берешек) және (немесе) басқа тұлғалар алдындағы борыштар (кредиторлық берешек).

192. Бұдан басқа, Салық кодексінің 634-бабы 4-тармағының талаптарына сәйкес жеке тұлғалар есепті салық кезеңінде, оның ішінде Қазақстаннан тыс жерлерде келесі мүлікті сатып алуға арналған шығыстарды жабу көздерін табыстар мен мүлік туралы декларацияда көрсетуі тиіс:

- 1) мемлекеттік немесе өзге де тіркелуге жататын жылжымайтын мүлік, сондай-ақ құқықтары және (немесе) мәмілелері мемлекеттік немесе өзге де тіркеуге жататын мүлік;
- 2) мемлекеттік тіркеуге жататын автомобильдер мен тіркемелер;
- 3) заңды тұлғаның жарғылық капиталына қатысу үлесі;
- 4) бағалы қағаздар;
- 5) инвестициялық алтын;
- 6) туынды қаржы құралдары (орындалуы базалық активті сатып алу немесе сату жолымен жүргізілетін туынды қаржы құралдарын қоспағанда);
- 7) тұрғын үй құрылысына қатысу үлесі.

Ротация

193. Мемлекеттік қызметшілерді ротациялау негізінен 2015 жылғы мемлекеттік әкімшілік қызметшілерді ротациялау және ротациялауға жататын мемлекеттік әкімшілік қызметшілердің лауазымдары қағидалары мен мерзімдерімен реттеледі. Ротациялау мақсаттарына: 1) мемлекеттік органдар қызметінің тиімділігін арттыру, облыстық маңызы бар қалаларды, облыстардың аудандары мен қалалардағы аудандарды дамыту; 2) Сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтардың алдын алу; 3) мемлекеттік қызметшілердің кәсіби және басқарушылық тәжірибесін тиімді пайдалану жатады; 4) мемлекеттік қызметшілердің біліктілігін арттыру және басқарушылық құзыреттерін жетілдіру. Ережелер, атап айтқанда, басқа жерге көшуге байланысты ротацияны тиісті мемлекеттік қызметшінің келісімімен ғана жүзеге асыруға болатындығын қарастырады, егер бұл адамның жеке келмеу себептері болса (мысалы, ата-ана міндеттері және т. б.)

194. «А және Б корпустары» мемлекеттік қызметшілерінің екі санаты да ротациялануы мүмкін. Қазақстан Республикасының Президенті тағайындайтын «А» корпусын ротациялау Президент Әкімшілігі Басшысының ұсынуы бойынша жүзеге асырылады. «А» корпусының қызметшілерін жоспарлы ротациялауды Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Кадр саясаты жөніндегі ұлттық комиссияның ұсынуы бойынша уәкілетті адам жүзеге асырады. «Б» корпусының қызметкерлерін ротациялау әр үш жыл сайын жүргізіледі. Мемлекеттік қызметші ротациядан жазбаша түрде бас тартқан жағдайда, бұл лауазымда болу мерзімі тағы үш жылға ұзартылуы мүмкін, бұл мерзім аяқталған соң мемлекеттік қызметші міндетті түрде ротациялауға жатады. «Б» корпусының мемлекеттік қызметшілерін ротациялау персоналды басқару қызметі дайындаған жоспар бойынша жүзеге асырылады.

Сыбайлас жемқорлық туралы хабарлама

195. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы Заңның 24-бабында сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық туралы ақпаратқа ие кез келген адам бұл туралы бөлімшеге немесе сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі уәкілетті органға хабарлауға міндетті деп көзделген. Сол сияқты, мемлекеттік қызмет туралы Заң мемлекеттік қызметшілердің сыбайлас жемқорлық жағдайлары туралы хабарлау міндетін белгілейді (52-бап, 3-тармақ). Сонымен қатар, бұл ережелерде егер мемлекеттік қызметшінің сыбайлас жемқорлық жағдайы туралы ақпараты болса, ол мұндай жағдайдың алдын алу және тоқтату үшін қажетті шараларды қабылдауы, сондай-ақ бұл туралы жоғары тұрған адамға жазбаша түрде дереу хабарлауы тиіс. Мемлекеттік қызметші сондай-ақ, егер ол сыбайлас жемқорлық әрекеттерге ұшыраған болса және т. б. аталған адамдар мен органдарға дереу жазбаша хабарлауға міндетті. Мемлекеттік органның басшылығы осындай ақпаратты алған күннен бастап бір ай мерзімде тиісті шаралар қолдануға, оның ішінде тексерулер ұйымдастыру және уәкілетті органдарға өтініштер жолдау арқылы шаралар қолдануға міндетті (мемлекеттік қызмет туралы Заңның 52-бабы, 3-тармағы, 2-тармақшасы). Әрбір мемлекеттік орган сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес агенттігі жүргізетін сыбайлас жемқорлық тәуекелдеріне сыртқы талдау рәсімімен қатар сыбайлас жемқорлық тәуекелдеріне ішкі талдауды да дербес жүргізеді.
196. Екінші жағынан, ӘҚБтК-нің 439-бабы жеке тұлғалар үшін 20 АЕК (шамамен 120 евро) мөлшерінде айыппұл салуға әкеп соғатын сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық туралы көрінеу жалған мәліметтер бергені үшін әкімшілік жауаптылықты белгілейді, ал қайталап жасалған әрекеттер 40 АЕК (шамамен 240 евро) мөлшерінде айыппұл салуға жазаланады. Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодекстің 439 және 805-баптарына сәйкес әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс қозғау туралы шешімді прокурор қабылдайды. Дәлелдеу ауыртпалығы прокуратураға жүктеледі (766-бап), бұл ретте өзіне қатысты әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс жүргізіліп жатқан адам ақтау дәлелдемелерін де ұсынуға құқылы (744-бап). ҚР ӘҚБтК-нің 684-бабының 1-бөлігіне сәйкес Кодекстің 439-бабында көзделген істерді қарау бірінші сатыдағы соттардың (аудандық, қалалық соттардың, әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша мамандандырылған әкімшілік соттардың) соттылығына жатқызылған қылмыс). Ресей Федерациясының Әкімшілік кодексінің 439-бабы бойынша адамды жауапқа тарту туралы бірінші сатыдағы соттың шешіміне облыстық сот пен Жоғарғы сотқа шағымдануға болады.

Білетін адамды қорғау

197. Ықтимал сыбайлас жемқорлық туралы хабарлаған мемлекеттік қызметшілердің мемлекеттік қызмет туралы Заңның 52-бабының 4-тармақшасына сәйкес қорғалуға құқығы бар, онда мемлекеттік органның басшылығы сыбайлас жемқорлық жағдайлары туралы хабарлаған, сондай-ақ олар сыбайлас жемқорлық әрекеттеріне ұшыраған мемлекеттік қызметшіні қорғау жөнінде шаралар қолдануға міндетті делінген. Президенттің тапсырмасы бойынша 2020 жылдан бастап Сыбайлас жемқорлыққа қарсы агенттік сыбайлас жемқорлық фактілері туралы

хабарлайтын адамдарды қорғау жүйесін енгізу туралы заң дайындауда. Қазіргі уақытта сыбайлас жемқорлық туралы хабарлаушы адамдарды қорғауды жақсарту туралы заң жобасы ғылыми сараптамадан және мемлекеттік органдармен келісуден өтуде.

198. Жәбірленушілердің, куәлардың, күдіктілердің және қылмыстық процеске қатысатын өзге де адамдардың қауіпсіздік шаралары туралы ҚПК-нің 97-бабында көзделген қорғау шаралары да әшкерелеушілерге қолданылуы мүмкін. Бұл бапта куәлардың, күдіктілердің және қылмыстық процеске қатысатын өзге де адамдардың, олардың отбасы мүшелері мен жақын туыстарының қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі шаралар көзделген. Ысқырғыштарға қолданылатын қосымша ережелерді қылмыстық процеске қатысатын адамдарды мемлекеттік қорғау туралы 2000 жылғы Заңның 5-бабында табуға болады. Осы Заңға сәйкес қылмыстардың алдын алуға немесе оларды ашуға жәрдемдесетін адамдарға, егер оларға қатысты күш қолданудың немесе өзге де тыйым салынған әрекеттердің нақты қаупі болса, мемлекеттік қорғау шаралары қолданылуы мүмкін. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы Заңның 24-бабының 4-тармағына сәйкес сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жасауға жәрдемдесетін адам туралы мәліметтер мемлекеттік құпия болып табылады және мұндай мәліметтерді жария ету заңда белгіленген жауаптылыққа әкеп соғады.
199. ГБТ-ге әшкерелеушілерді қорғау туралы жаңа заңның дайындалуы туралы ақпарат берілді.

Тәртіптік рәсімдер, санкциялар

200. Мемлекеттік қызметшілердің қызметтік әдепті сақтауын қадағалауды мемлекеттік қызмет істері агенттігі (мемлекеттік қызмет туралы Заң) жүзеге асырады. Президенттің № 152/2015 Жарлығымен мемлекеттік қызметшілерді жауапкершілікке тарту қағидалары (бұдан әрі – қағидалар) бекітілді.
201. «А» корпусы мемлекеттік қызметшілерінің тәртіптік жауаптылығын Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Кадр саясаты жөніндегі Ұлттық комиссия не оның тапсырмасы бойынша облыстың, республикалық маңызы бар қаланың, астананың кадр комиссиясы қарайды. Мемлекеттік биліктің орталық органдарында «Б» корпусының басшылық лауазымдарын атқаратын мемлекеттік қызметшілердің әдепті бұзғаны, оның ішінде тәртіптік теріс қылықтары мен мемлекеттік қызметке жала жапқаны үшін тәртіптік жауаптылығы мемлекеттік қызмет істері жөніндегі уәкілетті органның Әдеп жөніндегі комиссиясының құзыретіне жатқызылған. Мемлекеттік қызметшілердің жергілікті деңгейдегі «Б» корпусының басшы лауазымдарындағы тәртіптік жауапкершілігін Мемлекеттік қызмет істері жөніндегі уәкілетті органның облыстардағы, республикалық маңызы бар қалалардағы, астанадағы әдеп жөніндегі Кеңесі қарайды. Мемлекеттік қызметшілердің өзге санаттарына қатысты тәртіптік жауаптылықты тиісті мемлекеттік органның тәртіптік комиссиялары қарайды.
202. Тәртіптік жазалардың мынадай түрлері көзделген: сөгіс, қатаң сөгіс, лауазымдық міндеттерді толық сақтамау туралы ескерту, лауазымын төмендету, лауазымынан шығару. Билік 2020 жылы Әдеп жөніндегі кеңестер жалпы 174 отырыс өткізіп, 523 тәртіптік істі қарады деп хабарлайды. 200

жағдайда мемлекеттік қызметшілер «мемлекеттік қызметке кір келтіретін теріс қылықтар»⁵⁶ үшін, ал 171 жағдайда өз ұйымдарының ішінде Әдеп кодексін бұзғаны үшін жауапкершілікке тартылды. Осылайша, алты саяси тағайындаушы тікелей бағыныштыларын сыбайлас жемқорлық үшін жұмыстан босатылды, төрт саяси және 34 әкімшілік мемлекеттік қызметтің жоғары басшылары тәртіптік жауапкершілікке тартылды.

203. ГБТ-ға түрлі әңгімелесушілер берген ақпаратқа сәйкес, тәртіптік тергеп-тексеруді тиісті мемлекеттік органның кадрлар бөлімдері тиісті мемлекеттік қызметшінің тікелей басшысының қатысуымен жүргізеді. Қызметтік тергеп-тексеруге мемлекеттік органның басшысы бастамашылық жасайды, ол да тергеу тобының құрамы туралы шешім қабылдайды. Тәртіптік тергеу 10 күн ішінде аяқталуы тиіс және оның нәтижелері мекеме бастығынан және оның әртүрлі бөлімдерінің өкілдерінен тұратын тәртіптік алқаға ұсынылады. Комиссия іс-әрекеттің фактілерін, кінәсін, салдарын, сондай-ақ тергеп-тексеру мерзімдерінің сақталуын бағалайды. Құқық бұзушылық жасады деп айыпталған адам өз пікірін баяндай алады, өкілі болуға, материалдармен танысуға, қатысуға, түсініктемелер беруге және өндіріп алуға дау айтуға құқығы бар. Егер айыптау негізсіз деп танылса, тәртіптік алқа тәртіптік істі жабуы мүмкін. Егер тәртіптік алқа айыптауды негізді деп санаса, ол мекеме басшысына мүмкін болатын жаза туралы ұсыныс жасайды. Мекеме басшысы ұсынылған санкцияны қолдана алады немесе басқармадан өз ұсынысын қайта қарауды сұрай алады. Аталған мемлекеттік қызметші қолданылған жазаға Мемлекеттік қызмет туралы Заңның 46-бабында көзделген тәртіппен әкімшілік органға немесе сотқа шағым жасай алады. Биліктің мәліметінше, 2020 жылы 700-ге жуық тәртіптік жаза қолданылды, олардың 182-і әдептік нормаларды бұзғаны үшін қолданылды. Билік этикалық нормаларды бұзу тәртіптік жауапкершілікке де әкелетінін айтады. Мұндай істерді Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Кадр саясаты жөніндегі Ұлттық комиссия, мемлекеттік органдардың тәртіптік комиссиялары, сондай-ақ Мемлекеттік қызмет істері агенттігінің Әдеп жөніндегі комиссиясы және Әдеп жөніндегі кеңестер мүдделі мемлекеттік қызметшілер лауазымдарының сыныптамасы мен санаттарына қарай қарауы мүмкін. Бұзушылық анықталған жағдайда мынадай санкциялар қолданылуы мүмкін: ескерту, сөгіс, қатаң сөгіс, қызметке толық сәйкес еместігі туралы ескерту, қызметтен босату.

Тәртіптік және қылмыстық процестердің өзара байланысы

204. ҚПК-нің 35-бабында қылмыстық қудалау органдары мен соттар қылмыстық іс тоқтатылған кезде он күн мерзімде уәкілетті органдарға тиісті адамды әкімшілік немесе тәртіптік жауаптылыққа тарту туралы куәландыратын материалдарды жібереді деп белгіленген. Сыбайлас жемқорлықтың алдын алудың тағы бір құралы ҚПК-нің 200-бабында көзделген сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын органның орталық және жергілікті мемлекеттік органдарға ұсынымдармен жүгіну мүмкіндігі болып табылады. Атап айтқанда, сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам тиісті

⁵⁶ГБТ қолданыстағы заңнамада «мемлекеттік қызметті қысқарту» терминінің анықтамасы жоқ екенін айтады. Биліктің пікірінше, Әдеп кодексінде мемлекеттік қызметшілер әріптестерімен ресми қарым-қатынаста әріптестерінің ұжымдағы ар-намысы мен қадір-қасиетіне нұқсан келтіретін жеке және кәсіби қасиеттерін талқылаудан аулақ болу керек.

мемлекеттік органдарға, ұйымдарға немесе осы ұйымдарда басқару функцияларын орындайтын адамдарға қылмыс жасауға ықпал еткен мән-жайларды қылмыстық іс жүргізу барысында белгіленген ұсыну және осы мән-жайларды жою жөніндегі шаралар туралы ұсыну туралы шешім қабылдай алады. Мұндай өтініштерді берген кезде тиісті адресат (мемлекеттік орган, басшы және т.б.) қарауы тиіс және оларға бір ай ішінде жауап берілуі тиіс.

205. Әдеп жөніндегі кеңестер туралы Ережеге сәйкес, жұмыскердің іс-әрекеттерінде қылмыстық немесе әкімшілік құқық бұзушылық белгілері анықталған жағдайларда Әдеп жөніндегі кеңес тиісті құжаттар мен материалдарды құқық қорғау немесе өзге де уәкілетті органдарға осы күннен бастап үш жұмыс күні ішінде жібереді, бұл туралы сол кезеңде сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес агенттігіне де хабарланады. Мемлекеттік қызметшіге қатысты тәртіптік жаза оны заңда көзделген жауаптылықтың өзге түрлерінен босатпайды. Билік Мемлекеттік қызметке кір келтіретін тәртіптік теріс қылық (Мемлекеттік қызмет туралы Заңның 50-бабы) қылмыстық немесе әкімшілік құқық бұзушылық белгілері болмаған жағдайда ғана тәртіптік жауаптылыққа әкеп соғады деп нақтылайды. Қылмыстық іс тоқтатылған жағдайда құқық қорғау органдары тәртіптік жауапкершілік туралы мәселені шешу үшін материалдарды тікелей мүдделі мемлекеттік органға жібереді.

Мемлекеттік сатып алу, рұқсаттар және басқа да әкімшілік рәсімдер мен рұқсаттар

Мемлекеттік сатып алу

206. Қазақстанда мемлекеттік сатып алуға ЖІӨ-нің 6,6%-ы және мемлекеттік шығыстардың 43%-ы тиесілі (дереккөз: ЭЫДҰ). Мемлекеттік органдардың бюджет шығыстарының ашықтығын қамтамасыз ету мақсатында Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес агенттігі «Ашық бюджеттердің интерактивті картасы» атты (publicbudget.kz) веб-жобаны іске асырады, ол бөлінген бюджет қаражаты туралы ақпаратты көрсетеді және 18 000-ға жуық мемлекеттік мекеменің мемлекеттік шығындарын көруге мүмкіндік береді. 2020 жылдың қазан айынан бастап ұйым туралы ақпаратты (<http://www.goszakup.gov.kz>) мемлекеттік сатып алу порталынан жүктеуге болады және оны ұйымның бюджет парақшасында көре аласыз.
207. 2019 жылғы 1 қыркүйектен бастап жеңіл және жиһаз өнеркәсібі тауарларын мемлекеттік сатып алу салалық сертификаты бар жеткізушілерден жүзеге асырылады. Құрылыс-монтаж жұмыстарындағы Мемлекеттік сатып алу қаржылық тұрақтылық көрсеткіштеріне сәйкес келетін өнім берушілер арасында ғана жүзеге асырылады. Бұдан басқа, әлеуетті өнім берушілер тәжірибесінің «электрондық депозитарий» электрондық дерекқоры құрылды, онда әлеуетті өнім берушілер соңғы 10 жылда құрылыс саласында олардың орындаған жұмыстары туралы ақпарат енгізетін болады. Сондай-ақ, пилоттық жобасы 2020 жылғы 1 маусымда басталған бір күн бұрын конкурстық негізде сатып алуды қамтамасыз ету мақсатында «Электрондық дүкен» сатып алудың жаңа түрі енгізілді. Бұдан басқа, сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес агенттігі Ұлттық Кәсіпкерлер палатасымен бірлесіп «сатып алудың бірыңғай терезесі» жобасын іске асыруда, ол мемлекеттік сатып алуды жоспарлау кезеңінде сатып алу құнының

жоғарылауын анықтауға, осылайша бюджет қаражатының тиімсіз жұмсалыуын болдырмауға мүмкіндік береді. Бұдан әрі сыбайлас жемқорлыққа қарсы агенттік Жол активтерінің ұлттық орталығымен бірлесіп автомобиль жолдарын салудың, реконструкциялаудың және жөндеудің барлық кезеңдерінде сыбайлас жемқорлықтың алдын алуға бағытталған «Сапалыжол» жобасын іске қосты.

208. 2020 жылғы 23 желтоқсанда Мәжіліс (Парламенттің төменгі палатасы) сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін барынша азайту мақсатында бірыңғай көзден сатып алу туралы есептілікті күшейтуге бағытталған мемлекеттік сатып алу туралы заңнамаға түзетулерді (Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне Мемлекеттік сатып алу мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы Заң жобасы) бірінші оқылымда мақұлдады. Жобада бір көзден сатып алуға жауапты лауазымды тұлға туралы ақпаратты көрсету, конкурс тәсілімен сатып алудың өткізілмеу себептерін негіздеу, сондай-ақ Тапсырыс беруші басшысының осындай сатып алу үшін дербес жауапкершілігін енгізу міндеті енгізіледі.
209. Шағымдану тәртібі Мемлекеттік сатып алу туралы Заңмен реттеледі (47-бап), онда әлеуетті жеткізуші тапсырыс берушінің, мемлекеттік сатып алуды ұйымдастырушының, комиссиялардың, сарапшылардың, мемлекеттік сатып алуға бірыңғай оператордың әрекеттеріне (әрекетсіздігіне), шешімдеріне, егер олардың әрекеттері (әрекетсіздігі) немесе шешімдері әлеуетті жеткізушінің құқықтары мен заңды мүдделерін бұзса, шағым жасай алады деп көрсетілген. Шағым берілген жағдайда (сатып алу нәтижелері жарияланған күннен бастап бес жұмыс күнінен кешіктірмей) сатып алу туралы шарт жасасу шағымды қарау аяқталғанға дейін тоқтатыла тұрады. Мемлекеттік сатып алуға қатысты шағымдар жоғарыда көрсетілген бес күндік мерзім аяқталған сәттен бастап он жұмыс күні ішінде қаралады. Әлеуетті жеткізуші шағым бойынша қабылданған шешіммен келіспеген жағдайда, жоғары тұрған органға қайта апелляция берілуі мүмкін. Сайып келгенде, шешімдерге сотқа шағымдануға болады.

Рұқсаттар, аудит және бақылау

210. Қазақстанда барлық мемлекеттік органдар үшін электрондық лицензиялауды қоса алғанда, электрондық басқару саласында елеулі реформалар жүргізілуде. Лицензиялау туралы Заңға сәйкес рұқсат беру лицензиялары электрондық лицензиялау жүйесі арқылы жасалған сұрау бойынша беріледі. Жүйеде тіркелген барлық рұқсаттар барлық мемлекеттік мекемелер үшін қол жетімді. Цифрлық даму министрлігі әрбір мемлекеттік органның лицензиялар беру стандарттары мен мерзімдерін сақтауы үшін жауапты болады және мемлекеттік көрсетілетін қызметтер саласында реттеуші ретінде әрекет етеді. Министрлік лицензия алу үшін қажетті құжаттардың мерзімі мен санын одан әрі ретке келтіруге және қысқартуға ұмтылады. Мысал ретінде, Ішкі істер министрлігі бұрын берген «мекенжайды растау» сертификатына сілтеме жасалады, ол қазір электронды лицензиялау жүйесі арқылы өңделеді, бұл жаңалық шыққаннан бері барлығы 20 миллионға жуық сертификат орынға қойылды.
211. Аудиттер мен тексерулерге келетін болсақ, Қазақстанда тексерулердің орталық тізілімі жұмыс істейді және осы тізілімнен тыс ешқандай

тексерулерге жол берілмейді. Барлық тексерулерді прокуратура бекітеді және әр министрлікте «Бақылау Палатасы» бар. 2019 жылғы желтоқсаннан бастап шағын және орта кәсіпкерлікті ынталандыру жөніндегі шара ретінде осындай кәсіпорындарға қатысты бақылауға мораторий енгізілді, ол 2022 жылғы желтоқсанға дейін созылады, бұл ретте осы кезеңде оларға қатысты, егер қылмыстық құқық бұзушылық жасады деген күдік болмаса, сақтау жөнінде ешқандай шаралар қабылданбайды. Қазақстанда салық төлемдерінің төмендеуі де байқалады. Мораторий аяқталғанға дейін «жоғары тәуекел» санатына жатқызылған компанияларды ғана тексеруге болады.

212. Қазақстанда мемлекеттік аудит ішкі және сыртқы аудит⁵⁷ нысанында жүзеге асырылады. Аттестатталған аудиторлар 380, оның ішінде шығатын аудиторлар 320 («Б» корпусына жатады). Қаржы министрлігінің Ішкі аудит комитеті бюджет қаражатын алатын барлық мемлекеттік мекемелер мен ұйымдарға ішкі тексерулерді жүзеге асырады. Ішкі аудиттердің үш кезеңі дайындық кезеңін қамтиды-көлемі мен мерзімдері, бағдарлама; орынға шыққанға дейін сұралуы мүмкін материалдарды сұратуды қоса алғанда, жергілікті жердегі аудит; және ұсынымдар беру-бермеу туралы шешім қабылдай отырып, аудитті қорытындылау
213. Аудит нәтижелері бойынша ұсынымдар тиісті органға жіберіледі және заң бойынша міндетті болып табылмайды. Алайда, тексеру нәтижелері бойынша берілген «жақсарту туралы хабарлама» міндетті болып табылады және оны сақтамау лауазымды адамдар мен заңды немесе жеке тұлғалардың айыппұл түріндегі әкімшілік жауапкершілігіне әкелуі мүмкін. Тексеру нәтижелеріне екі кезеңде шағымдануға болады: алдымен ішкі аудит комитетінде, содан кейін Қаржы министрлігінде.
214. Қаржы аудитіне келетін болсақ, бұл міндет мемлекеттік бюджеттің атқарылуын бақылайтын сыртқы аудитті жүзеге асыратын Есеп комитетіне жүктелген. Есеп комиссиясы төрағадан (Сенат ұсынатын және Президент тағайындайтын) және жеті мүшеден тұратын алқалы орган болып табылады, олардың барлығы саяси тағайындаушылар болып табылады, олардың екеуін Президент, үшеуін Мәжіліс (Парламенттің төменгі палатасы) және үшеуін Сенат (Жоғарғы палата) тағайындайды, Есеп комитетінің үш мемлекеттік аудит бөлімшесі және 70 аттестатталған мемлекеттік аудиторы («Б» корпусы) бар. Оның мандаты мемлекеттік бюджеттен қаржыландырылатын барлық мекемелерге, соның ішінде

⁵⁷ «Мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау туралы» Заңның 18 (10) бабына сәйкес мемлекеттік мекеменің ішкі аудит қызметтерін қоспағанда, мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау органдары тексерулерді бақылау тізілімінде тіркейді. Мемлекеттік аудит мынадай түрлерге бөлінеді: 1) Қаржылық есептілік аудиті – мемлекеттік аудит объектісінің қаржылық есептілігінің, бухгалтерлік есебінің және қаржылық жай-күйінің сенімділігін, анықтығын бағалау; 2) тиімділік аудиті – мемлекеттік аудит объектісінің қызметін тиімділік, үнемділік, өнімділік және нәтижелілік нысанына бағалау және талдау; 3) сәйкестік аудиті – мемлекеттік аудит объектісінің Қазақстан Республикасы заңнамасының, сондай-ақ оларды іске асыру үшін қабылданған квазимемлекеттік сектор мемлекеттік аудит субъектілері актілерінің нормаларын сақтауын бағалау, тексеру. Комитеттің құзыретіне тек жыл сайынғы қаржылық есептілік аудиті және талаптарға сәйкестік аудиті кіреді. Тиімділік аудитін Республикалық бюджеттің пайдаланылуын Бақылау жөніндегі есеп комитеті, Өңірлік тексеру комиссиялары және Ішкі аудит қызметтері жүргізеді

мемлекеттік компанияларға қолданылады. Жергілікті деңгейде сыртқы аудитті тексеру комиссиясы жүзеге асырады.

215. Билік берген ақпаратқа сәйкес, аудиторлық іс – шаралардың қорытындысы бойынша 2018 жылы Құқық қорғау органдарына 728 іс (83 642,4 млн теңге сомасына), 2019 жылы-465 іс (64 192,8 млн теңге сомасына) және 2020 жылы 251 іс (153 274,2 млн теңге сомасына) берілді. 2021 жылдың 9 айында Құқық қорғау органдарына одан әрі тергеу үшін 210 іс (206 010,1 млн теңге сомасына) жіберілді

b. Талдау

216. «Халық үніне құлақ асатын мемлекет» тұжырымдамасы қазіргі уақытта Қазақстанның ашықтық саласында қабылдап жатқан шараларының іргетасы болып табылады. Үкіметтің ашықтығына ықпал ететін қоғамдық хабарламалар күшейген сайын, қалың жұртшылық шынымен де қатысады және мемлекеттік саясат мәселелері бойынша кеңес алады деп күтеді. Экономикалық даму сондай-ақ жеке және азаматтық сектордың мемлекеттік сектормен шынайы ашық пікірталастарға белсенді қатысу мүмкіндіктерін кеңейтеді. Қарым-қатынасты екі жақты деп түсіну керек – әкімшіліктен азаматтарға және азаматтардан әкімшілікке. Егер тәжірибе жаңадан жарияланған ашықтық саясатына қайшы келсе, егер кеңестер тетіктері ашық емес түрде іріктелген адамдардың шектеулі тобы үшін ғана қолжетімді болып қалса, әлеуметтік наразылықтың өсуі сөзсіз.
217. Ақпаратқа қол жеткізу туралы Заң ұлттық және жергілікті деңгейдегі мемлекеттік мекемелерге, сондай-ақ олардың атынан әрекет ететін кез келген басқа да субъектілерге, мемлекеттік монополиялар субъектілеріне, квазимемлекеттік сектор субъектілеріне, сондай-ақ осы қаражатты пайдалануға қатысты мемлекеттік қаражат алатын заңды тұлғаларға қолданылады. Ақпаратқа қол жеткізу туралы Заңның қолданылу аясы, егер олар төтенше жағдайларға, дүлей зілзалаларға, өрт қауіпсіздігіне, санитариялық-эпидемиологиялық және радиациялық жағдайға, тамақ өнімдерінің қауіпсіздігіне және азаматтардың денсаулығын, елді мекендердің және өндірістік объектілердің қауіпсіздігін қамтамасыз ететін басқа да факторларға қатысты ақпаратқа ие болса, заңды тұлғаларға да тұтастай қолданылады.
218. Ақпаратқа қол жеткізу мәселелері жөніндегі комиссияны 2016 жылы ақпарат министрі құрды. Билік комиссия құрамының кемінде үштен екісін азаматтық қоғам өкілдері толтырғанын көрсетеді, бірақ Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің сайтындағы ақпаратқа сәйкес, қазіргі уақытта комиссия мүшелерінің жартысын министрліктердің, парламенттің және басқа да мемлекеттік органдардың өкілдері құрайды.
219. Ақпаратқа қол жеткізу туралы заңнаманың ережелерін сақтамағаны үшін жауапкершілік негізінен тәртіптік сипатқа ие және Ақпаратқа қол жеткізуді құқыққа сыйымсыз шектеуден (негізсіз бас тарту, көрінеу жалған ақпарат беру, жалпыға бірдей қолжетімді ақпаратты құпияға негізсіз жатқызу) туындауы мүмкін. Санкция ақпарат мәселелері жөніндегі қызметкерге немесе ақпаратқа қолжетімділігі шектеулі басқа қызметкерлерге тиісті мемлекеттік органның аппарат басшысы қолданатын болады. Егер олар

ақпаратқа қол жеткізуді заңсыз шектесе, мекеме басшыларын жазалау механизмі қарастырылмаған сияқты. Ақпаратқа қолжетімділік тиісті мемлекеттік органдар басшыларының негізсіз шешімдерімен шектелген, оны билік бұл орындарға сапары барысында олқылық деп таныған жағдайды шешуді ұсыну мақсатында мемлекеттік органдардың ашықтығына жыл сайынғы бағалау 2017 жылы енгізілді. Ашықтықты бағалау нәтижелері электрондық үкімет платформасында жарияланады. Егер бағалау нәтижелері қатарынан екі және одан да көп жыл бойы қанағаттанарлықсыз болса, тиісті мемлекеттік органның басшысына Қазақстан Республикасы Президентінің қалауы бойынша санкциялар қолданылуы мүмкін. ГБТ-мен кездескен әңгімелесушілер ақпаратқа қол жеткізу біртіндеп жақсарып келе жатқанын және проблемалар негізінен жергілікті деңгейде қалып отырғанын атап өтті⁵⁸.

220. Билік ГБТ-ге 12000-нан астам ақпараттық технологиялар қызметкерлеріне ақпаратқа қол жеткізуді жеңілдету тапсырмасы берілгенін айтты. Кейбір жергілікті органдар бұл жауапкершілікті бұқаралық ақпарат құралдарымен қарым-қатынасқа жауапты қызметкерлерге жүктеді. Қызметкерлерге ақпарат мәселелері бойынша оқыту (оның ішінде БҰҰДБ бағдарламасы шеңберінде және вебинарлар арқылы), сондай-ақ ақпарат министрлігі ұсынатын практикалық және әдіснамалық көмек пен ұсынымдар жүргізіледі. Осы қадамдарға қарамастан, ГБТ-мен кездескен сұхбаттасушылар жергілікті тәжірибе ақпарат қызметкерлерінің ақпаратқа қол жеткізуді реттейтін ережелерді түсінуі сияқты қатты ерекшеленетінін растады. Сондай-ақ ГБТ ақпаратқа қол жеткізудегі қиындықтар ЭЫДҰ СЖҚЖ жұмысының барысы туралы есепте көрсетілгенін атап өтті⁵⁸.
221. ГБТ ақпаратқа қол жеткізу туралы заңнама өте егжей-тегжейлі екенін және ақпарат сұратуына берілген теріс жауапқа әкімшілік тәртіппен шағым жасалуы мүмкін болатындығын мойындағанымен, ГБТ жоғарыда айтылғандай, тиісті мемлекеттік лауазымды тұлғалардың заңды біркелкі қолданбауына қатты алаңдайды. Осы жағдайды ескере отырып, **ГРЕКО мемлекеттік басқарудың барлық деңгейлеріндегі ақпаратқа жұртшылықтың ақпаратқа қол жеткізуін жақсарту үшін (i) мемлекеттік қызметшілер мен мүдделі қызметкерлерді, оның ішінде ақпарат мәселелері жөніндегі қызметкерлерді қоса алғанда, атап айтқанда жергілікті деңгейде оқытуды жүргізу жолымен қажетті заңнамалық және практикалық шаралар қабылдауды және (ii) ақпаратқа қол жеткізуді заңсыз шектегені үшін заңнамаға тиісті санкцияларды енгізуді қамтамасыз етуді ұсынады.**
222. Қазақстанда шешім қабылдау процесінің ашықтығы жақында жарияланған «Тыңдаушы мемлекет» тұжырымдамасына негізделген сияқты. Хабарламада айтылғандай, құрамына әр түрлі саладағы 4000-нан астам маман кіретін 234 қоғамдық кеңес бюджеттерді қоса алғанда, заң жобаларын әзірлеудің әртүрлі мәселелері бойынша кеңес алады. Нормативтік құқықтық актілердің жобаларына сыбайлас жемқорлыққа қарсы

⁵⁸ Шығыс Еуропа және Орталық Азия үшін ЭЫДҰ-ның Сыбайлас жемқорлыққа қарсы желісі (ЭЫДҰ/СЖҚЖ) шеңберінде мониторингтің төртінші кезеңі туралы есеп бойынша 2019 жылғы наурыздағы жұмыс барысы туралы есеп келесі сілтеме бойынша қолжетімді: <https://www.oecd.org/corruption/anti-corruption-reforms-in-kazakhstan.htm>

сараптама жүргізу үшін сарапшылар тізіліміне келетін болсақ, бұл сарапшыларды қандай критерийлер негізінде және кім іріктейтіні, олардың өкілеттік мерзімі қандай және олар қалай алмастырылатыны белгісіз болып қалады. Заң жобаларына сыбайлас жемқорлыққа қарсы сараптама жүргізу тапсырылған 125 сарапшының тізімінен басқа, шешім қабылдау процесіне қарапайым азаматтардың қатысуы туралы ережелер енгізілмеген сияқты. Сонымен қатар, сапармен келгеннен кейін ГБТ мемлекеттік емес субъектілердің, атап айтқанда азаматтық қоғамның және мемлекеттік емес БАҚ-тың қатысуынсыз бұл кеңес беру процесінің мағынасы жоқ екенін атап өтті, себебі ол ашық кеңес беру процесін қамтамасыз етпейді. Қолданыстағы механизмдер белгілі бір дәрежеде азаматтық консультацияларға қатысуға жол ашса да, шешім қабылдау процесіне дейін көпшіліктің осы процеске қатысуын қамтамасыз ету үшін көп нәрсе жасау керек. Бұдан басқа, заңнама мен саясат жобалары осындай консультациялар өткізу үшін жеткілікті уақыт болатындай етіп жариялануға тиіс. ГБТ-да қолданыстағы жүйе мемлекеттік құрылымдардан тыс жерде жеткілікті түрде ашық емес деген әсер қалды. Сондықтан, **ГРЕКО қоғамдық ашықтықты және мемлекеттік органдардың шешім қабылдау процесіне қатысты консультацияларға қатысты тиісті мемлекеттік емес субъектілерді қоса алғанда, қалың жұртшылықтың, соның ішінде мемлекеттік органдардың айтарлықтай қатысуын қамтамасыз ететін жан-жақты заңнамалық және практикалық шараларды әзірлеуді және қабылдауды ұсынады.**

223. Мемлекеттік қызметшілерге және мемлекеттік сектордың қызметшілеріне саяси тағайындаушылар, әкімшілік қызметшілер, ерекше мәртебесі бар мемлекеттік қызметшілер және еңбек шарттары бойынша жұмыс істейтін қызметкерлер жатады. Саяси тағайындаушылар әдетте жетекші мемлекеттік органдар болып табылады және олардың саны аз. Әкімшілік қызметкерлер шамамен 90 000 адамды құрайды, олар екі санатқа бөлінеді – «А» корпусы және «В» корпусы. А корпусының құрамына 91 позиция кіреді, оның 79-ы орынға шығу кезінде жұмыс істеген. Бұл өздеріне бағынысты қызметкерлердің міндеттерді орындауын бақылау жүктелген мемлекеттік органдардың жоғары басшылары (атқарушы). «А» корпусының персоналын, әдетте, комитеттердің бастықтары немесе штабтар бастықтары конкурстық тағайындайды. Тиісті мемлекеттік органның басшысы «А» корпусының лауазымына кандидатураны Үкіметтік комиссияға енгізеді. Егер кандидаттар лауазымға және Мемлекеттік қызмет туралы Заңға сәйкес келмесе, ұлттық кеңес (Президент әкімшілігінің басшысы мен министрлерден тұратын) тағайындаудан бас тартуы мүмкін. «А» корпусының лауазымына кандидаттарға қойылатын қосымша талаптар мемлекеттік қызметте кемінде алты жыл, оның ішінде басшы лауазымдарда екі жыл қызметі болып табылады. «А» корпусы ұзарту мүмкіндігімен төрт жыл жұмыс істейді. Керісінше, «Б» корпусының мемлекеттік қызметшілері үшін бос лауазымдарға конкурстық іріктеу ұйымдастырылады, оған заңнаманы тексеру, жеке білімін тексеру және сұхбаттасу кіреді. Ерекше мәртебесі бар қызметкерлер құқық қорғау, барлау және армия мекемелерінде де бар.
224. Орталық және жергілікті деңгейлердегі мемлекеттік органдар қызметкерлерінің неғұрлым елеулі саны еңбек шарттары негізінде жалданады және Мемлекеттік қызмет туралы Заңның қолданылу аясына жатпайды. Сапар барысында ГБТ мемлекеттік органдардың өкілдерінен осындай қызметкерлердің алдына қойылған міндеттерге қатысты қарама-

қайшы жауаптар алды, бірақ, шамасы, бұл техникалық қолдау қызметкерлері (жүргізушілер, тазалаушылар, аспаздар және т.б.). Кейбір мәліметтер сонымен қатар олардың көпшілігі мемлекеттік қызметшілердің міндеттерін орындағанын көрсетеді. Персоналдың осы санаты үшін бірыңғай іріктеу ережелері жоқ сияқты – әрбір мемлекеттік орган жұмысқа қабылдау тәртібі туралы шешім қабылдай алады. Билік сонымен бірге еңбек шарты бойынша жалданған қызметкерлердің нақты санын, сапар барысында 1,5 миллион адам туралы айтылса да, көрсете алмады.

225. ГБТ пікірінше, мемлекеттік басқару жүйесінде әртүрлі лауазымды тұлғалар мен қызметкерлерді қабылдау мен олардың мәртебесін жақсарту қажет. Сонымен қатар, жағдай мемлекеттік басқару органдарында жұмыс істейтін адамдарды жұмысқа қабылдау рәсімдеріне және олардың сыбайлас жемқорлықтың алдын алу және оған қарсы күрес мәнмәтініндегі міндеттері туралы хабардар болуына қатысты белгісіздік туғызады. Тұтастай алғанда, мемлекеттік қызметшілерді және еңбек шарттары негізінде жалданатын адамдарды жалдау рәсімдері мен міндеттеріне қатысты қазіргі кездегі айқындықтың болмауы, егер ол сыбайлас жемқорлықтан тиімді қорғалғысы келсе, мемлекеттік әкімшілік үшін қажетті адалдық, ашықтық және есеп берушіліктің бірыңғай саясатына ықпал етпейді. Адам ресурстарын басқарудың ашық емес механизмдерін теріс пайдалану, таныстық пен туыстыққа бейім. Әсіресе, басшылар өздерінің қол астындағылардың заңсыз әрекеттері үшін тікелей жауап беретін жүйелерде, бұл дискрециялық механизмдер сіңірген еңбеңбегіне негізделген персоналды басқару жүйесін алға жылжытудың орнына, ішкі шеңбердегі адамдарға қатысты фаворитизмге әкелуі мүмкін. **Сондықтан ГРЕКО (i) сіңірген еңбегіне негізделген ережелерді және мемлекеттік әкімшіліктегі барлық лауазымдарға жалдау мен жоғарылатудың ашық рәсімдерін белгілеуді және (ii) мемлекеттік қызметтегі адалдықтың тиісті ережелерінің мемлекеттік сектордың барлық лауазымды адамдарына/қызметшілеріне, оның ішінде саяси тағайындаушылар мен еңбек келісім-шарттары бойынша жалданған қызметкерлерге қолданылуын қамтамасыз етуді ұсынады.**
226. 2015 жылы қабылданған мемлекеттік қызметшілердің әдеп кодексі мемлекеттік қызметшілердің қызметтік міндеттерін орындау кезіндегі және қызметтен тыс уақытта мінез-құлқына қатысты кең саланы қамтиды. Алайда, оның ережелері сыйлықтар, үйлесімсіздік, мүдделер қақтығысы сияқты адалдық немесе сыбайлас жемқорлыққа қарсы стандарттар туралы шектеулі ұсыныстар ұсынады, өйткені оларда сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнама мен мемлекеттік қызмет туралы заңнамаға жалпы сілтемелер бар. Осыған қатысты әдеп кодексі адалдықтың тиісті стандарттарын, сондай-ақ сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін және олардың қызмет көрсетушілер ретінде күтілетін мінез-құлқын одан әрі нақтылаудан пайда көреді. **ГРЕКО толықтыруды ұсынады қолданыстағы Этика кодексі Мемлекеттік басқарудың қызметкерлері мен лауазымды тұлғаларына адалдық стандарттары мен олардың қоғамға қатысты мінез-құлқына қатысты күнделікті қызметінде кездесуі мүмкін жағдайлар туралы (мысалы, сыйлықтарға және басқа да артықшылықтарға реакция, сыбайлас жемқорлық туралы хабарламалар және сұраныстарды өңдеу) Толығырақ Нұсқаулық.ақпаратқа қол жеткізу үшін).**

227. Мемлекеттік қызметке жаңадан қабылданған қызметкерлер Әдеп кодексінің мазмұнымен танысады деп күтілуде. Мемлекеттік басқару академиясындағы кейбір оқу курстарында адалдыққа қатысты тақырыптар болса да, этика және сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес бойынша жүйелі бастауыш оқыту өткізілмейді – кейбір курстарға әдеп жөніндегі уәкілдер қатысады, ал аяқталғаннан кейін сертификаттар беріледі. 2018 жылы нақты жағдайларға негізделген тақырыптық зерттеулерді қамтитын нұсқаулықтар әзірленді. Іс жүзінде этикалық дилеммалар мемлекеттік қызметте қызметтік міндеттерін орындау кезінде туындайды және егер қызметкерлерді кеңес алуға және туындаған мәселелерді талқылауға ынталандыру үшін институционалдық күш-жігер жұмсалмаса, мемлекеттік қызметшілердің көпшілігі адалдық туралы өз мәселелерін де ашқысы келмейді. Сондықтан мемлекеттік қызметке жаңадан келгендердің барлығына, оның ішінде адалдық, этика және сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес мәселелері бойынша кіріспе нұсқама өткізу, сондай-ақ тәуекелдерді төмендету бойынша ұсынымдар мен құралдарды қол жетімді ету өте маңызды. Қазіргі уақытта мұндай дайындық пен басшылық жеткіліксіз. Олардың мемлекеттік секторда жұмыс тәжірибесінің жоқтығын ескере отырып, жаңадан жұмысқа қабылданған мемлекеттік қызметшілер әсіресе осал және егер олар тиісті дайындық пен басшылықтан өтпесе, этикалық нормалардың бұзылуына тап болуы мүмкін.
228. Әдеп жөніндегі уәкілдерді мемлекеттік органдардың басшылары тағайындайды, олар да есеп береді. Орталық деңгейдегі мемлекеттік органдардың аз санында (29) әдеп жөніндегі уәкіл тұрақты негізде Уәкілдің міндетін атқаратын аға мемлекеттік лауазымды тұлға болып табылады. Басқа мемлекеттік органдардың басым көпшілігінде (735) әдеп жөніндегі уәкілдің функциясы сол мемлекеттік орган шеңберінде басқа да міндеттерді орындайтын қызметкерге бекітілген. Әдеп жөніндегі уәкілдердің өз міндеттерін орындау кезінде тергеп-тексеру үшін маңызы бар ақпаратқа (тиісті мемлекеттік орган қызметкерлерінің жеке істерін және мемлекеттік қызметке байланысты басқа да ақпаратты қоса алғанда) қол жеткізе алатынын, сондай-ақ басқа мемлекеттік органдарға сұрау салулармен жүгіне алатынын атап өткен жөн. түрлі заңнамалық актілерді түсіндіру үшін. Егер мекеме басшысы әдеп жөніндегі уәкілмен ынтымақтаспаса, ол бұл туралы мемлекеттік қызмет істері жөніндегі уәкілетті органға немесе оның аумақтық бөлімшесіне хабарлай алады, олар кейінгі шараларды қолдануы мүмкін. Мемлекеттік орган басшысының бейтараптығына күмән болған кезде Әдеп жөніндегі уәкіл өз бетінше әрекет ете алады. Мұндай жағдайларда Әдеп жөніндегі уәкіл есептерді уәкілетті органға ұсынады.
229. ГБТ этика жөніндегі уәкілдердің болуын құптау керек деп санайды, бірақ егер бірнеше маңызды кемшіліктер болмаса, олар сыбайлас жемқорлықтың алдын алуда және онымен күресуде маңызды рөл атқаруы мүмкін. Жергілікті жерге сапар барысында талқылауларға қарамастан, ГБТ өз міндеттерін орындау үшін әдеп жөніндегі уәкілдерге қандай да бір көмекші персонал ұсынатыны туралы жеткілікті ақпарат алған жоқ. Мұндай қолдау болмаған жағдайда, олардың жұмысында белсенді емес, реактивті болу ықтималдығы өте жоғары. Бұдан әрі, әдеп жөніндегі уәкілдердің қажетті дербестік дәрежесі олардың иерархиялық жағдайымен және тиісті мемлекеттік органдардың басшыларына бағыныстылығымен түсіндіріледі. Жорамалдасақ, тиісті мекеме басшысы тарапынан ынтымақтастықтың

жоқтығына уәкілетті аумақтық органға шағым берген әдеп жөніндегі уәкіл, бұл міндеттен тез арада күшіне енуімен босатылуы мүмкін. Егер әдеп жөніндегі уәкіл өзі бағынатын мемлекеттік орган басшысының әдеп қағидаларын болжамды бұзғанын тергеп-тексеруі тиіс болса, әдеп жөніндегі уәкілдердің функционалдық дербестігін арттыру қажеттігі айрықша көрнекі болып отыр. GET осы екі аспектіні жан-жақты қарастырған жөн деп санайды.

230. Әдеп жөніндегі уәкілдердің қызметін мемлекеттік қызмет агенттігінің (МҚА) бақылау бөлімі үйлестіреді. Әдеп жөніндегі уәкілдер жылына екі рет CSA бақылау бөліміне есеп береді және өздерінің тиісті мемлекеттік органдарында туындайтын мәселелерді сипаттайды. Осы есептерге сәйкес, ең көп кездесетін осалдықтар мемлекеттік мекемелердегі моральдық деңгейге, кадрлардың жоғары ауысымына қатысты, өйткені көптеген жаңа агенттіктер құрылуда, ал кейбіреулері жойылуда, сондай-ақ әдеп жөніндегі уәкілдердің өз міндеттерін тиімді орындауға жеткілікті өкілеттіктерінің болмауы, атап айтқанда, бұзушылықтар туралы хабарлардың шектеулі арналарына қатысты (тек тиісті мемлекеттік органның аппарат басшысы немесе CSA).
231. Жоғарыда баяндалғандарды ескере отырып, **ГРЕКО (i) қажетті ұсынымдар мен тәуекелдерін жеңілдетуді қамтамасыз ету үшін түзетулері бар Әдеп кодексінің негізінде мемлекеттік басқарудың барлық қызметкерлері мен лауазымды адамдары үшін адалдық, әдеп және сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес шаралары мәселелері бойынша кіріспе нұсқама өткізуді; (ii) әдеп жөніндегі уәкілдердің өз міндеттерін шамадан тыс қысымсыз өз бетінше орындай алуын қамтамасыз ету үшін олардың тәуелсіздігін, құзыреттілігін және әлеуетін нығайтуды ұсынады.**
232. ГБТ мемлекеттік басқаруға қолданылатын мүдделер қақтығысы туралы құқықтық ережелерді назарға алады. Билік 2020 жылы мемлекеттік органдардың мемлекеттік және жергілікті деңгейлердегі профилактикалық тексерулерінде мүдделер қақтығысының 11 жағдайы, 2021 жылдың бірінші жартыжылдығында тағы 11 жағдай анықталғанын, анықталған мүдделер қақтығысы жұмысқа қабылдауды; ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерді жалға беруді; азаматтардың өтініштерін қарауды; тәртіптік және өзге де комиссияларды өткізуді; ерлі-зайыптыларға бағынысты лауазымдарға орналасуды қамтынын хабарлады.
233. ГБТ мүдделер қақтығысын басқаруды жақсартуға лайық деп санайды. Мемлекеттік қызмет туралы Заңның 44-бабының 2-тармағы «мүдделер қақтығысының алдын алу және оны реттеу жөнінде қасақана шаралар қолданбауды» тәртіптік теріс қылық ретінде саралайды. Заң мүдделер қақтығысын ертерек анықтауды және тиісті мемлекеттік қызметшілерді және/немесе олардың басшыларын жеңілдету шараларын қолдануды талап етсе де, мүдделер қақтығысы жағдайында қабылданған шешімдерді жарамсыз деп тану үшін заңнама мен механизм жоқ. Мысалы, келісімшарттар егер тартылған мемлекеттік қызметшінің мінез-құлқы қылмыстық құқық бұзушылыққа тең болған жағдайда ғана қауіп төндіруі мүмкін, бұл көп жағдайда мүдделер қақтығысын болдырмайды. Қазіргі жағдай мүдделер қақтығыстарын олар болмаған сияқты жасыру және қызметтік міндеттерін жалғастыру тіпті пайдалы болуы мүмкін екенін

көрсетуі мүмкін, өйткені жалғыз ықтимал тәуекел тәртіптік іс жүргізу болады, ал мүдделер қақтығысы жағдайында қабылданған шешімдер негізінде жасалған ірі келісімшарттар күшінде қалуы мүмкін. Бұл сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін едәуір арттырады және шешуді талап етеді. **ГРЕКО мүдделер қақтығысы және үйлесімсіздік туралы заңнаманы жетілдіру және осындай қақтығыстарды болдырмаудың тиімді шараларын жүйелі қолдану арқылы мемлекеттік басқарудағы мүдделер қақтығысын болдырмаудың, анықтаудың және басқарудың неғұрлым тиімді жүйесін құруды ұсынады. жеткілікті тежейтін санкцияларды және мүдделер қақтығысы жағдайларында жасалған құқықтық және өзге де актілерді жарамсыз деп тануды қоса алғанда, практика.**

234. ГБТ жақында енгізілген активтерді, мүлікті және пассивтерді декларациялау жүйесі әлі толық көлемде жұмыс істемейтінін, сондықтан оның сыбайлас жемқорлықтың алдын алуға әсерін бағалау мүмкін еместігін атап өтті. Декларацияның бұл нысандары іс жүзінде қалай өзара байланысты болатынын болжау қиын. Билік жалпыға бірдей салық декларациясын енгізу олардың елдегі көлеңкелі экономиканың айтарлықтай үлесі туралы қорқынышын жояды деп үміттенеді.
235. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы Заңның 11-бабында мемлекеттік лауазымдарға үміткерлер мен мемлекеттік лауазымдарды атқаратын адамдар, сондай-ақ олардың жұбайлары және өтініш берушілер, олардың басқа да отбасы мүшелері ұсынатын мүлік пен кірістер туралы декларация⁵⁹ туралы айтылады. Бұл декларация жыл сайын олардың өкілеттік мерзімі ішінде берілуі керек - қызметінен босатылғандар оны тағы үш жыл бойы беруді жалғастыруда. Жергілікті жерде талқылау ГБТ-ға сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы Заңның 11-бабына сәйкес талап етілетін декларациялардың жоғарыда аталған № 250 және № 270 нысандарға сәйкес немесе басқа үлгі бойынша берілуі тиістігін нақтылауға мүмкіндік бермеді. Кейінірек билік Декларациялау жүйесіне кірген кезде жеке тұлғалар мүлік және міндеттемелер туралы бастапқы декларацияны мемлекеттік кіріс органдарына № 250 нысан бойынша тапсыратынын атап өтті. Осылайша, 2021 жылғы 1 қаңтардан бастап мемлекеттік қызметшілер және мемлекеттік функцияларды жүзеге асыруға уәкілеттік берілген өзге де адамдар, оларға теңестірілген адамдар және олардың жұбайлары (зайыптары) мүлік және міндеттемелер туралы декларацияларды 2022 жылғы 15 шілдеден кешіктірмей қағаз жеткізгіште, ал 15 қыркүйектен

⁵⁹ Бұл декларация мынадай тармақтарды қамтуы тиіс (Қазақстанда немесе шетелде):

- банк мекемесін көрсете отырып, банк мекемелеріндегі, оның ішінде Қазақстаннан тыс жерлердегі депозиттер мен бағалы қағаздар, сондай-ақ осы тұлғалар жеке немесе басқа тұлғалармен бірлесіп билік етуге құқылы қаржы активтері;
- жарғылық капиталына қатысу үлесі мен аталған ұйымдардың толық банктік немесе өзге де деректемелерін көрсете отырып, заңды тұлғалардың акционері немесе құрылтайшысы (қатысушысы) ретінде қатысуы;
- егер адам немесе оның жұбайы(зайыбы) осы трастардың бенефициары болса, трасттар және олар тіркелген мемлекеттер, банктік шоттардың тиісті нөмірлері көрсетіле отырып, осы трасттардың бенефициары болып табылады;
- мүдделі тұлғалармен шарттық қатынастары бар, осы адамға немесе оның жұбайына тиесілі материалдық және қаржы қаражатын ұстау немесе уақытша сақтау жөніндегі келісімдер мен міндеттемелер (оның ішінде ауызша) және 1000 есе АЕК сомасынан асатын өзге де ұйымдардың атаулары мен деректемелері.

кешіктірмей электрондық түрде табыс етеді. 2022 жылғы 1 қаңтардан бастап аталған адамдар жыл сайын есепті күнтізбелік жыл үшін кірістері мен мүлкі туралы декларацияны № 270 нысан бойынша мүлік және міндеттемелер туралы декларацияларға арналған мерзімдерде, яғни 15 Шілдеде қағазда және 15 қыркүйекте электрондық түрде ұсынуға міндетті.

236. Бұдан әрі, ГБТ сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы Заңның 11-бабының 11-тармағына сәйкес мемлекеттік қызметтің жауапты лауазымдарын атқаратын лауазымдық тұлғалардың кірістерінің мөлшері мен көздері туралы ақпарат «жариялануы мүмкін» деп атап өтеді. Алайда, әр түрлі сұхбаттасушылар осы бап бойынша шенеуніктер жасаған мәлімдемелер қазіргі уақытта көпшілікке қол жетімді емес екенін растады. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы заңда мемлекеттік қызметшілердің декларациялау жөніндегі міндеттемелерін бұзғаны үшін әкімшілік және тәртіптік жауапкершілік туралы айтылады (11-бап, 8-тармақ), бірақ, шамасы, осы шараларды қолдану тетіктерін сипаттайтын ережелер жоқ. Заңнамаға сәйкес декларациялардың уақтылығы мен дұрыстығын тексеру құзыретіне Мемлекеттік кірістер қызметі кіретін еді. Алайда, тексеру тәртібі, оның бөлшектерге қатысты көлемі, сондай-ақ жыл сайын тексерілетін декларациялардың үлесі туралы ақпарат ұсынылған декларациялардың жалпы санымен салыстыруға ұсынылған жоқ. **ГРЕКО мемлекеттік лауазымды тұлғалардың активтер мен мүдделерді декларациялаудың нақты ережелерін белгілеуді ұсынады, онда активтер мен мүдделерді ашу, декларацияларды жүйелі түрде тексеру және бұзушылықтар болған жағдайда санкцияларды тоқтату туралы ережелер болуы керек.**
237. Әсер етушілерді қорғауға келетін болсақ, қолданыстағы заңнамада мұндай қорғауды қашан қолдануға болатындығы туралы кейбір ережелер бар, бірақ қорғаныс механизмінің өзі туралы мәліметтер жоқ. Оның үстіне, қолданыстағы заңнама әшкерелеушілерді, мысалы, әкімшілік құқық бұзушылықтар немесе сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін арттыратын өзге де құқық бұзушылықтар туралы емес, қылмыстық сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар туралы хабарлаған жағдайда ғана қорғайды. Егер ақпарат берушілер мемлекеттік сектордағы құқық бұзушылықтар немесе бұзушылықтар туралы есеп берсе, қорғау да жұмыс істемейді. ҚПК-де қарастырылған қорғаныс құралдарына келетін болсақ, ГБТ олардың қылмыстық процеске қандай да бір адам ҚПК белгілеген қатысушы ретінде (арыз берушілер, куәлар және т.б.) қатысқан кезде ғана қолданылатынын айтады.
238. Жергілікті жерлердегі талқылаулар барысында әртүрлі мемлекеттік органдардың өкілдері мемлекеттік басқару жүйесінде бұзушылықтар туралы хабарлаған адамдардың жалпы қорғанысының әлсіз екенін мойындады және бұзушылықтар туралы хабарлаған адамдарды қорғау туралы неғұрлым жан-жақты заңнаманың әзірлену процесінде тұрғаны туралы ГБТ-ға хабарлады. Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, **ГРЕКО сыбайлас жемқорлық әрекеттері туралы адал ниетпен хабарлайтындарға қосымша кепілдіктерді қосу үшін заңнамадағы және тәжірибедегі ақпаратшылардың жалпы қорғанысын жақсартуды ұсынады. Жаңа заңнама сонымен бірге ақпарат берушілерді қорғау процесіне нұқсан келтіретін адамдар үшін жауапкершілікті белгілеуі және осы**

жауапкершілікті іс жүзінде қолдану үшін мемлекет қамтамасыз ететін тиімді тетіктерді қамтамасыз етуі керек.

239. Қазақстанда мемлекеттік сатып алу рәсімдері жылына шамамен 8 миллиард теңгені (шамамен 16 миллион еуро) құрайды. ГБТ ең төменгі баға Мемлекеттік сатып алу туралы шарт жасасу кезінде ескерілетін жалғыз элемент емес екенін хабарлады; заңнамада демпингтік бағалары бар ұсыныстарды алып тастау туралы ереже бар. Сатып алу кезеңдерінің бірі сауда-саттыққа қатысушылардың қаржылық тұрақтылығы мен тәжірибесін бағалау үшін алдын ала біліктілік іріктеу кезеңін қамтиды. Қаржылық тұрақтылықты бағалау кезінде корпоративтік салық және табыс салығы есебінен компанияның мемлекеттік бюджетке аударымдары ескеріледі. Осылайша, мұндай салықтарды төлемейтін компания мемлекеттік сатып алу рәсімдеріне қатысуға үміткер бола алмайды. Шарттық міндеттемелерін орындамайтын компанияларды сот қара тізімге енгізуі мүмкін.
240. Ұсыныстарды бағалау үшін комиссиялар құрылады және қанағаттанбаған тараптар, оның ішінде электрондық құралдардың көмегімен шағым бере алады. Мемлекеттік сатып алу бөлімінде осындай шағымдарды қарауға және сатып алу туралы шешімді күшінде қалдыру немесе оның күшін жою туралы шешім қабылдауға 10 күн бар. 2021 жылғы шілдедегі жағдай бойынша заң шешім қабылданғанға дейін тыңдаулар өткізуді талап етеді. Шағым беру рәсімінің екінші кезеңі апелляциялық комиссияда жүзеге асырылады, содан кейін оның шешіміне сотқа шағымдануға болады. Мемлекеттік сатып алу туралы шартқа шағымдарды қарау рәсімі тоқтатылғаннан кейін ғана қол қойылуы мүмкін.
241. Мемлекеттік сатып алу туралы заңнамаға қатысты ілгерілеушілік байқалғанымен, көшпелі кездесу кезінде ГБТ-мен кездескен әңгімелесушілер бұл сектордың сыбайлас жемқорлыққа өте осал екенін анықтады. Мемлекеттік органдар мен мемлекеттік емес субъектілер өкілдерінің айтуынша, ережелерді енгізу қиындық туғызады. Мемлекеттік тізілімдерде белсенді емес деп жарияланған кәсіпорындар мектеп салу туралы келісімшарттарды жеңіп алды, дегенмен олар алдын-ала біліктілік талаптарына сәйкес келмегендіктен сатып алу процесінен мүлдем алынып тасталуы керек еді. Бизнесті тіркеудің жеңілдетілуін және шағын және орта бизнесті бақылауға мораторийді ескере отырып, жаңадан құрылған бизнес үшін немесе тиісті қаржылық мүмкіндіктері жоқ адамдар үшін айтарлықтай бюджеттермен сатып алу келісімшарттарын ұтып алу мүмкіндігі бар.
242. Мүдделер қақтығысы мемлекеттік сатып алу процесіне қатысудан бас тартуға негіз болып табылады. Алайда, ГБТ процестің алғашқы кезеңдерінде мүдделер қақтығысын алдын-ала анықтау үшін аз жұмыс жасалынғанын хабарлады. Егер өздігінен бас тарту орын алмаса және мүдделер қақтығысы фактісі белгілі болса, бұл туралы Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес агенттігіне хабарланады және тиісті мекеменің басшысы тәртіптік жаза қолдануы мүмкін. Бұл ретте мүдделер қақтығысы анықталған және Мемлекеттік сатып алу туралы шарт жасалғаннан кейін санкциялар қолданылған жағдайларда мұндай шарт күшінде қалуы мүмкін. ГБТ-ға сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес агенттігі тап болған қиыншылықтар туралы, оған жақсы байланысы бар кәсіпорындар қатысқан мемлекеттік сатып алулардың күдікті рәсімдеріне қатысуға тура келген

кезде хабарланды. Мұндай жағдайлар туралы азаматтық қоғам өкілдері Қаржы министрлігіне де хабарлады, бірақ олар өте шектеулі жауап алды.

243. Бұдан кейінгі инциденттер мен сыбайлас жемқорлық тәуекелдері мемлекеттік сатып алу рәсімі шеңберінде берілген келісімшартты орындау кезеңінде туындауы мүмкін. Мысалы, келісімшарт бойынша келісілген жұмыстардың жалпы құнының бірнеше есе өсуі жиі болды деп хабарланды. Бұл әсіресе келісімшарт ең төменгі бастапқы баға негізінде жасалған кезде байқалды. Мердігерлерге төлемдер сатып алушы органнан қабылдау актілерін алғаннан кейін ғана жүргізіледі. Осыған байланысты ГБТ қабылдау-тапсыру актілерін беру сыбайлас жемқорлыққа байланысты болған кезде осы жағдайлар туралы хабардар етілді.
244. Мемлекеттік-жекешелік әріптестік (МЖӘ) келісімшарттары қоғамдық жұмыстар үшін де пайдаланылады және Мемлекеттік сатып алу саласындағы құқықтық базаны нығайтқаннан кейін МЖӘ-ге жиірек жүгінетіні хабарланды. Азаматтық қоғам өкілдері МЖӘ аясында салынған жолдар мемлекеттік сатып алу бойынша салынған жолдарға қарағанда бес есе қымбат болуы мүмкін екенін хабарлады (мысалы, ГБТ Алматыда жол құрылысының құны бір километрге 21 млн теңгеге дейін болуы мүмкін деп естіді), ал Нұр-Сұлтанда – бір километрге 3,5 млн теңге; темір жол құрылысының құны одан да жоғары болуы мүмкін, кейбіреулер Қазақстанда сыбайлас жемқорлықтың нышаны ретінде көрінді). МЖӘ аясында салынған мектептер кейде мемлекеттік сатып алу аясында салынған мектептерге қарағанда 10 есе қымбат болды деп айтылады. МЖӘ келісімшарттар жасасудың басқа тетігі болып саналғанымен, жұртшылық алдында осы секторда анықталған осал жерлер сатып алу рәсімдерін тұтастай қабылдауға жанама әсер етеді. сатып алу рәсімдерін өңдейтін және келісімшарттар жасасатын мемлекеттік қызметшілердің жасалған келісімшарттардың міндеттері мен бюджеттерімен салыстырғанда. Сұхбаттасушылар ГБТ-ге бұл теңсіздіктің айқын болғаны соншалық, бұл лауазымдағы кез-келген мемлекеттік қызметші сыбайлас жемқорлық қаупіне ұшырайды деп хабарлады. **ГРЕКО Мемлекеттік сатып алу және мемлекеттік инвестициялар рәсімдеріне қатысты сыбайлас жемқорлықтың алдын алу үшін, оның ішінде жауапты лауазымды тұлғаларға барабар сыйақыны, қолайлылық критерийлерін қадағалаудың неғұрлым қатаң тетігін, мүдделер қақтығысын анықтау мен болдырмауды және келісімшарттарды мүлтіксіз орындауды, сондай-ақ мүдделер қақтығысы жағдайында келісімшарттарды жою мүмкіндігін қамтамасыз ету жолымен қосымша заңнамалық және практикалық шаралар қабылдауды ұсынады.**
245. Ішкі тексерулер барысында (Қаржы министрлігі), егер аудиторлар өз жұмысы барысында ықтимал сыбайлас жемқорлық белгілерін байқаса, олар мұндай жағдайларды орталық аппарат арқылы Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес агенттігіне беруге тиіс. Алайда, құқық қорғау органдарының немесе соттың өтініші бойынша мұндай ақпаратты аудитор тікелей аймақтық бөлімге бере алады. ГБТ аудиторлар үш жылда бір рет Мемлекеттік қызмет академиясында қайта даярлау курстарынан өтуі тиіс, онда сыбайлас жемқорлықтың алдын алу және сыбайлас жемқорлыққа мүлдем төзбеушілікті насихаттау тақырыптары қамтылады

246. Сыртқы аудит туралы есептер (Есеп комитеті) бір немесе бірнеше мекемеге бағытталуы мүмкін және құрылымдық проблемаларды анықтауға салалық тәсілге бағытталуы мүмкін. Билік өкілдерінің айтуынша, тексеру барысында анықталған ең проблемалық салалар құрылыс, инфрақұрылымды дамыту және мемлекеттік сатып алу болды. Жалпы, Қазақстандағы сыбайлас жемқорлықтың алдын алуға және оны анықтауға әртүрлі аудит органдарының қосқан үлесі айтарлықтай шектеулі болды. Бұл үшін бірнеше себептер болуы мүмкін, дегенмен, ГБТ пікірінше, сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте аудит органдарының рөлін күшейту үшін осы тұрғыда орынды болу мүмкіндігі бар.

VI. ЗАҢДЫ ТҰЛҒАЛАР ЖӘНЕ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ

а. Жағдайдың сипаттамасы

Жалпы анықтама және конституция

247. Заңды тұлғаларға қатысты негізгі ережелерді белгілейтін Азаматтық кодекс 33-бапта заңды тұлғаны қызметтің негізгі мақсаты ретінде табыс алуды көздейтін ұйым ретінде (коммерциялық ұйым) немесе мақсат ретінде табыс алуды көздемейтін ұйым ретінде айқындайды және тараптар арасында таза пайданы бөлмейді (коммерциялық емес ұйым). Коммерциялық және коммерциялық емес ұйымдар бірдей қолданылатын міндеттемелер қолданылатын филиалдар мен өкілдіктер құра алады.

Пайдалы сектор

248. Азаматтық Кодекстің 34-бабына сәйкес коммерциялық ұйымдар мемлекеттік кәсіпорын, шаруашылық серіктестігі, акционерлік қоғам немесе өндірістік кооператив нысанында құрылуы мүмкін. Төменде іскери серіктестіктер мен компаниялардың маңызды түрлерінің анықтамалары келтірілген:

- Толық серіктестік: толық серіктестіктің мүлкі жеткіліксіз болған жағдайда қатысушылары оның міндеттемелері бойынша өздеріне тиесілі барлық мүлікпен ортақ жауапкершілікте болатын серіктестік Толық серіктестік деп танылады (Азаматтық кодекстің 63-бабы).
- Жауапкершілігі шектеулі серіктестік: құрамына серіктестіктің міндеттемелері бойынша өзінің бүкіл мүлкімен қосымша жауап беретін бір немесе бірнеше қатысушыдан басқа, сондай-ақ жауапкершілігі серіктестіктің мүлкіне өздері салған салым сомасымен шектелген бір немесе бірнеше қатысушы, толық серіктестік және серіктестіктердің кәсіпкерлік қызметіне қатыспайтын серіктестік (Азаматтық кодекстің 72-бабы).
- Жауапкершілігі шектеулі серіктестіктер: жарғылық капиталы құрылтай құжаттарында көзделген үлеске бөлінген бір немесе бірнеше тұлға құрған серіктестік. Жарғылық капиталдың ең төменгі мөлшері 100 АЕК (590 евро) құрайды. Жауапкершілігі шектеулі серіктестікке қатысушылар оның міндеттемелері бойынша жауап бермейді және өздері енгізген салымдар құнының шегінде серіктестіктің қызметіне

байланысты шығындар тәуекелін көтереді (АК-нің 77-бабы). Бұл компанияның елде бизнес жүргізу үшін, атап айтқанда, шетелдік инвесторлар үшін ең көп таралған түрі – қараңыз. сондай-ақ, төмендегі кесте.

- Қосымша жауапкершілігі бар серіктестіктер: қатысушылары серіктестік міндеттемелері бойынша өздерінің жарғылық капиталға салымдарымен жауап беретін, ал олар жеткіліксіз болған жағдайда - өздеріне тиесілі мүлікпен оған өздері еселенген мөлшерде енгізілген салымдар арқылы жауап беретін серіктестік (ҚР АК 84-бабы).
- Акционерлік қоғам: өз қызметін жүзеге асыру үшін қаражат тарту мақсатында акциялар шығаратын заңды тұлға акционерлік қоғам болып танылады. Акционерлік қоғамның акционерлері оның міндеттемелері бойынша жауап бермейді және заң актілерінде көзделген жағдайларды қоспағанда, өздеріне тиесілі акциялар құнының шегінде қоғамның қызметіне байланысты шығындар тәуекелін көтереді. (Азаматтық кодекстің 85-бабы). Акционерлік қоғам құру үшін жарғылық капиталдың ең төменгі мөлшері 50 000 АЕК (294 000 евро) мөлшерінде белгіленген
- Өндірістік кооператив: азаматтардың бірлескен кәсіпкерлік қызмет үшін мүшелік негізінде өз еңбегімен қатысуына және олардың мүлктік салымдары мүшелерінің жәрдемдесуіне негізделген ерікті бірлестігі (ҚР АК-нің 96-бабы).

249. Коммерциялық ұйымдарды құру Азаматтық кодекспен, Шаруашылық серіктестіктер туралы Заңмен, Жауапкершілігі шектеулі және қосымша жауапкершілігі бар серіктестіктер туралы Заңмен, Акционерлік қоғамдар туралы Заңмен, Өндірістік кооперативтер туралы Заңмен, сондай-ақ басқа да заң актілерімен реттеледі.

Коммерциялық емес сектор

250. Коммерциялық емес секторға мекемелер, қорлар, қоғамдық бірлестіктер, тұтыну кооперативтері, одақтар, діни бірлестіктер және саяси партиялар кіреді. Сонымен қатар, заңда жоғарыда аталған кең санаттардан өзгеше басқа ұйымдық-құқықтық нысанда коммерциялық емес ұйымдар құру мүмкіндігі қарастырылған; бұл, мысалы, автономды білім беру ұйымдары, адвокаттар алқалары, кәсіптік палаталар, пәтер иелері кооперативтері және т. б.

251. Коммерциялық емес сектор Азаматтық кодекспен, коммерциялық емес ұйымдар туралы Заңмен, Қоғамдық бірлестіктер туралы Заңмен, Діни қызмет және діни бірлестіктер туралы Заңмен, Саяси партиялар туралы Заңмен және басқа да заң актілерімен реттеледі.

252. Келесі кестеде 2017-2019 жылдардағы Қазақстандағы коммерциялық және коммерциялық емес ұйымдардың санына шолу ұсынылады:

	Күнтізбелік жылда тіркелген жаңа заңды тұлғалардың саны
--	--

	2017	2018	2019	2020	2021
Коммерциялық ұйымдар	16 525	18 047	21 064	20 385	12 206
Шектеулі серіктестік	15	16	27	23	15
Толық серіктестік	10	12	33	31	15
Қосымша жауапкершілігі бар серіктестік	5	8	18	17	14
Жауапкершілігі шектеулі қоғам	16 411	17 920	20 827	20 185	12 069
Акционерлік қоғамдар	10	12	9	5	7
Мемлекет қатысатын акционерлік қоғамдар	5	7	5	0	3
Мемлекеттік кәсіпорындар (мемлекеттік кәсіпорындар)	25	26	77	56	34
Мемлекеттік кәсіпорындар (оның ішінде қазыналық кәсіпорындар)	15	16	26	25	15
Өндірістік кооперативтер	29	30	42	43	34
Басқа коммерциялық ұйымдар	0	0	0	0	0
Коммерциялық емес ұйымдар	1 333	1 734	1 987	2 021	1 721
Жиыны:	17 858	19 781	23 051	22 406	13 927

Тіркеу және ашықтық

253. Заңды тұлғалар өз қызметін (i) Жарғының және құрылтай шартының, (ii) Жарғының немесе (iii) Жарғының және егер заңды тұлғаны бір адам құрған жағдайда, заңды тұлғаны құру туралы жазбаша шешімнің негізінде жүзеге асырады. Заңды тұлғалардың құрылтай құжаттарында олардың қызметінің мақсаттары мен міндеттері көзделуге тиіс. Жарғыда заңды тұлғаның атауы, оның орналасқан жері, оның органдарын құру тәртібі мен олардың құзыреті, сондай-ақ оның қызметін ұйымдастыру және тоқтату туралы ережелер көрсетілуге тиіс (Азаматтық кодекстің 41-бабы).
254. Құқық қабілеттілігі тіркелген сәттен бастап алынады (Азаматтық кодекстің 42-бабы). Елдің аумағында құрылған барлық заңды тұлғалар, олардың мақсатына, қызметінің түрі мен сипатына, мүшелігіне қарамастан, мемлекеттік тіркеуге жатады. Филиалдар мен өкілдіктер де осылай тіркелуге жатады. Заңды тұлғаларды тіркеуге кедергілер заңды тұлғаларды мемлекеттік тіркеу туралы Заңның 11-бабында белгіленген (мысалы, құрылтай құжаттарының сәйкес келмеуі, құрылтайшының қабілетсіздігі, әрекетсіздік, берешек және т. б.).
255. Коммерциялық ұйымдарға келетін болсақ, соңғы жылдары Қазақстанда іскерлік ахуалды жақсартуға және кәсіпкерлер үшін күрделілікті/бюрократияны төмендетуге бағытталған жүйелі реформалар жүргізілді. Қазақстан Doing Business 2020 рейтингінде (Дүниежүзілік банк)190 елдің арасында бизнес жүргізу бойынша 25 жетекші елдің қатарына кірді.
256. Шағын және орта фирмалар үшін тіркеу төлемдері, сондай-ақ осы типтегі компаниялар үшін құрылтай жарғыларын/актілерін ұсыну талаптары алынып тасталды, тіркеу мерзімі қысқартылды және компанияның мөрін пайдалану немесе ең төменгі жарғылық капиталды растау қажет емес (билік капиталдың үлесі Ұлттық банк пен басқа реттеушілер тіркегеннен кейін

тексерілетінін түсіндіреді). Бизнестің дамуына жәрдемдесу мақсатында Қазақстан сондай-ақ шағын және орта компаниялар үшін компанияның құжаттарын және құрылтайшылардың қолдарын нотариалды куәландыру міндетін алып тастады. Бұл ретте кейбір сертификаттау талаптары бұрынғысынша неғұрлым ірі компанияларға, мысалы, акционерлік қоғамдарға, сондай-ақ шетелдік қатысуы бар заңды тұлғаны тіркеу кезінде қолданылады. Шетел қатысатын заңды тұлға тіркелген жағдайда қосымша мынадай құжаттар ұсынылуы тиіс: құрылтайшы - шетелдік заңды тұлға шет мемлекеттің заңнамасы бойынша заңды тұлға болып табылатындығын куәландыратын, қазақ және орыс тілдеріне нотариалды куәландырылған аудармасы бар сауда тізілімінен заңдастырылған үзінді көшірме немесе өзге де заңдастырылған құжат; қазақ және орыс тілдеріне нотариалды куәландырылған аудармасы бар шетелдік құрылтайшының паспортының немесе жеке басын куәландыратын өзге де құжаттың көшірмесі.

257. Коммерциялық ұйымдарды тіркеу «бір терезе» қағидаты бойынша жүзеге асырылады: барлық тіркеу құжаттары бір мемлекеттік органға – «Азаматтарға арналған үкімет» мемлекеттік корпорациясына ұсынылады. 2019 жылға дейін жүйе қағаз сертификаттау процесіне негізделді; қазіргі уақытта тіркеуге өтінімдерді тікелей онлайн режимінде жеке/заңды тұлғалар бере алады, немесе егер жеке көмек қажет болса, мультисервистік орталықтар бар.
258. Онлайн тіркелу үшін кәсіпкерлерге электрондық қолтаңба қажет. Компания құрылтайшыларының жеке электрондық қолтаңбасынан басқа, компания электрондық қолтаңбаны да алуы керек. Компанияны мемлекеттік тіркеу туралы электрондық куәлік бір сағаттан (шағын және орта кәсіпорындар үшін) бір күнге дейінгі (ірі кәсіпорындар үшін) мерзімде беріледі. Шын мәнінде, компанияны тіркеуге небары 15 минут кетуі мүмкін, ал тіркеу туралы электрондық куәлік бір мезгілде басып шығарылуы, мөрмен бекітілуі және тіркеуші қол қоюы мүмкін.
259. 2018 жылғы 1 қаңтардан бастап электрондық алаң арқылы тіркелу кезінде ҚҚС бойынша есепке қоюға, банкте шот ашуға және қызметкерлер үшін өмір мен денсаулықты міндетті сақтандыру бойынша есепке қоюға өтініш беруге болады. Сонымен қатар, егер құжаттар жеке ұсынылған болса, ҚҚС бойынша есепке алу туралы өтінішті тіркеу туралы өтінішпен бірге беруге болады. Егер компания тіркеу кезінде ҚҚС төлеушіні тіркеуге өтініш берсе, ол өтініш берген күннен бастап келесі жұмыс күні ҚҚС төлеушіні тіркеу туралы куәлік алады. Егер күнтізбелік жыл ішінде айналым 30 000 АЕК (шамамен 180 000 евро) асатын болса, Компания ҚҚС төлеуші ретінде тіркелуге міндетті.
260. Қайта тіркеу мынадай жағдайларда талап етіледі: (1) жарғылық капиталдың мөлшері азайғанда; (2) аты өзгергенде; (3) шаруашылық серіктестігіне қатысушылар құрамы өзгергенде. Көрсетілген негіздер бойынша құрылтай құжаттарына енгізілген өзгерістер заңды тұлға қайта тіркелмейінше жарамсыз болып табылады.
261. Коммерциялық емес ұйымдар Әділет министрлігінде тіркелуге тиіс. Бұл ұйымдар үшін бірыңғай қызмет көрсету орталығы да әзірленуде, бірақ ГБТ бұл процесс әлі де өтпелі кезеңде екенін, негізінен covid-19 пандемиялық

дағдарысы салдарынан болған іс-әрекеттің кешігуіне байланысты. Коммерциялық емес ұйымдарды тіркеу мерзімі коммерциялық ұйымдарға қарағанда ұзағырақ.

262. Бизнесті сәйкестендіру нөмірлерінің бірыңғай Ұлттық тізілімі бар (ол сәйкесінше коммерциялық және коммерциялық емес ұйымдарды қамтиды); тізілімдегі мәліметтер жалпыға қол жетімді.

Жеке тұлғалардың заңды тұлғаларда міндеттерді орындауын шектеу

263. Қылмыстық кодекс (50-бап) қылмыстық санкция ретінде белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыруға жол береді, бірақ бұл тек мемлекеттік секторда қолданылады. Дисквалификация негізгі немесе қосымша жаза ретінде бір жылдан он жылға дейінгі мерзімге тағайындалуы мүмкін. Санкцияның бұл түрі Қылмыстық Кодексте тікелей көзделмеген жағдайларда, егер құқық бұзушылықтың сипатына және оның атқаратын лауазымына немесе жүзеге асыратын қызметіне байланысты сот оны құқық бұзушыға белгілі бір лауазымды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығын сақтау мүлдем негізсіз деп тапса, сот оны шеттетуді тағайындауы мүмкін.
264. Сыбайлас жемқорлық қылмыстарына қатысты Қылмыстық кодексте міндетті түрде дисквалификация тікелей көзделген; мемлекеттік қызмет лауазымдарын атқаруға, судья болуға, жергілікті өзін-өзі басқару органдарында, Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкінде және оның ведомстволарында, Қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын реттеу, бақылау мен қадағалау жөніндегі уәкілетті органда, мемлекеттік ұйымдар мен квазимемлекеттік білім беру ұйымдарында лауазымдарды атқаруға өмір бойына тыйым салу.
265. Еңбек заңнамасына квазимемлекеттік секторда дисквалификацияға тыйым салу кез келген лауазымға орналасуға қолданылатынына кепілдік беретін түзетулер енгізілді, демек, бұдан былай бұрынғыдай тек басшылық лауазымдармен шектелмейді. Квазимемлекеттік сектордың қызметкері сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық жасаған жағдайда еңбек шарты бұзылады.

Заңды тұлғалардың жауапкершілігі, айыппұлдар және өзге де шаралар туралы заңдар

266. Кінәлі үшін жеке жауапкершілік қағидаты бойынша тек жеке адамдар қылмыстық жауапкершілікке тартылуы мүмкін. Сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтары үшін заңды тұлғалардың қылмыстық жауапкершілігін белгілеу туралы мәселе қазіргі уақытта мұндай мүмкіндікті мерзімінен бұрын енгізу туралы қорытындыға келген пәнаралық жұмыс тобының қарауында болды. Алайда, нақты мәселені талқылау бағалау сапары кезінде тағы да талқыланды. Сапардан кейін билік 2022-2026 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясаттың жаңа тұжырымдамасы және оны іске асыру Жоспары нақты шара ретінде корпоративтік жауапкершілікті белгілеуді қамтитынын атап өтті.

267. Мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдарға немесе оларға теңестірілген адамдарға заңсыз материалдық сыйақы, сыйлықтар, игіліктер немесе көрсетілетін қызметтер бергені үшін, егер мұндай әрекеттерде қылмыстық жазаланатын іс-әрекет белгілері болмаса, әкімшілік жауаптылық көзделген, жазаланатын әрекет (ӘҚБТК-нің 678-бабы). Қолданылатын санкция 750 АЕК (шамамен 4 450 евро) мөлшерінде айыппұл болып табылады. Бұл санкция жыл ішінде жасалған қайталанған құқық бұзушылықтар үшін 1 500 АЕК-ке дейін (шамамен 8 900 евро) күшейтілуі мүмкін.
268. Дүниежүзілік экономикалық форумның Жаһандық бәсекеге қабілеттілік индексінің көрсеткіштерін жақсарту жөніндегі 2018-2019 жылдарға арналған іс-шаралар жоспарына сәйкес жеке секторда корпоративтік басқару қағидаттарын енгізу бойынша, оның ішінде мынадай құралдар арқылы шаралар қабылдау жоспарлануда: - (Атакемен) Ұлттық Кәсіпкерлер палатасы жанындағы Корпоративтік басқару кеңесі;
- Корпоративтік әдептің үлгілік кодексі;
- Қазақстанда бизнесті адал жүргізу жөніндегі Басшылықтың тұжырымдамасы;
- Инсайдерлік ақпаратқа қатысты үлгілік корпоративтік саясат⁶⁰.
269. Ұлттық Кәсіпкерлер палатасы 2016 жылы қазақстандық кәсіпкерлердің сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы хартиясын қабылдады. Ол сыбайлас жемқорлықтың алдын алу бойынша бизнеске арналған қағидаттар тізбесін қамтиды. Ол ерікті сипатта және компаниялар, бизнес-ұйымдар және кәсіби бірлестіктер қол қою үшін ашық. Бизнес-омбудсмен аппараты 2014 жылы құрылған және бизнес пен кәсіпкерлердің құқықтарын қорғау бойынша, оның ішінде олардың құқықтарына қысым жасайтын мемлекеттік немесе қосалқы мемлекеттік құрылымдарға заңды шағымдарға қатысты кең өкілеттіктерге ие.

Салықтық жеңілдік

270. Салық заңнамасы пара алуға және формальдылықтарды оңайлату үшін төлемдерге байланысты қандай да бір салық шегерімдерін тікелей көздемейді.

Салық органдары

271. Салық қызметкерлері, кез келген басқа мемлекеттік лауазымды адамдар сияқты, сыбайлас жемқорлық күдіктері туралы өзінің тікелей басшысына немесе Құқық қорғау органдарына хабарлауға міндетті.
272. Бұрын сипатталғандай, соңғы жылдары ҚББ мен салық органдары арасындағы ынтымақтастық, соның ішінде бірлескен қызметті дамыту және кері байланыс процестерін қалыптастыру арқылы нығайтылды. Тиісінше, салық органдары салық төлеуші туралы құпия ақпаратты (салық құпиясы туралы ережелерге сәйкес) тергеу судьясы немесе прокурор санкциялаған дәлелді сұрау салу бойынша құқық қорғау органдарына оның рұқсатынсыз береді. Бұрын бұл есепте құқық қорғау органдарының салық органына

^{60 60} Сондай-ақ, [2019 Қазақстан бойынша ЭЫДҰ СЖҚК есебін](#) қараңыз.

тиесілі банктік шоттардың дерекқорына (атап айтқанда, салық құпиясын құрайтын ақпарат) қол жеткізуін жеңілдетуге қатысты ұсыныс жасалған болатын.

273. 2020 жылы Қазақстан ЭЫДҰ-ның қаржылық шоттар туралы ақпаратты автоматты түрде алмасу жөніндегі бірыңғай есептілік стандартына сәйкес басқа елдермен салықтық ақпарат алмасуды бастады.

Бухгалтерлік есеп ережелері

274. 2007 жылғы 28 ақпандағы Бухгалтерлік есеп және қаржылық есептілік туралы Заң осы саладағы негізгі ережелерді белгілейді. Барлық заңды тұлғаларда мәмілелер мен оқиғалар туралы ақпаратты жинаудың, тіркеудің және жинақтаудың ретке келтірілген жүйесі болуға тиіс (Бухгалтерлік есеп және қаржылық есептілік туралы Заңның 6-бабы). Есептер жасау). Есеп құжаттамасы бастапқы құжаттарды, бухгалтерлік есеп тіркелімдерін, қаржылық есептілікті және есеп саясатын қамтиды (бухгалтерлік есеп және қаржылық есептілік туралы Заңның 7-бабы). Қаржылық есептілік 1) бухгалтерлік балансты, 2) кірістер мен шығындар туралы есепті, 3) ақша түсімдері мен шығыстары туралы есептерді, 4) капиталдың өзгеруі туралы есепті, 5) түсіндірме жазбаны (Бухгалтерлік есеп және қаржылық есептілік туралы Заңның 15-бабы) қамтиды. 1 қаңтардан 31 желтоқсанға дейін басталатын күнтізбелік жыл жылдық қаржылық есептілік үшін есепті кезең болып табылады (Бухгалтерлік есеп және қаржылық есептілік туралы Заңның 18-бабы).
275. Бухгалтерлік есепті немқұрайлы жүргізгені үшін әкімшілік және қылмыстық жауапкершілік тағайындалуы мүмкін. ҚК-нің 241-бабына сәйкес бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілікті бұзу, оның ішінде дұрыс емес немесе толық емес мәліметтері бар бухгалтерлік есеп құжаттарын немесе жазбаларды пайдалану, сол сияқты ауыр залал келтіруге әкеп соққан, бухгалтерлік есеп құжаттарын сақтау мерзімдері өткенге дейін жою қылмыс болып табылады, 80 АЕК (шамамен 470 евро) дейінгі мөлшерде айыппұл салуға жазаланады не сол мөлшерде түзеу жұмыстарына не 80 сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық жұмыстарға тартуға құқығы бар, кейін бес жылға дейінгі мерзімге белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыра отырып, 20 тәулікке дейінгі мерзімге қамаққа алуға құқылы.
276. ӘҚБтК-нің 239-бабына сәйкес бухгалтерлік есепті жүргізу және қаржылық есептілік қағидаларын бұзу, атап айтқанда, егер бұл әрекетте қылмыстық жазаланатын іс-әрекет белгілері болмаса, бухгалтерлік есепті жүргізуден жалтару, көрінеу жалған бухгалтерлік есептілікті ұсыну, бухгалтерлік есептілікті ұсынудан бас тарту, бұрмаланған қаржылық есептілікті жасау, бухгалтерлік есепте көрсетілуге жататын деректерді жасыру бөлігінде, сол сияқты бухгалтерлік есеп құжаттарын жою, тұлғаның сипатына қарай 100 АЕК-тен 500 АЕК-ке дейін (шамамен 590 евро-дан 2 950 евроға дейін) немесе қайта құқық бұзушылық жасалған жағдайда 200 АЕК-тен 1 000 АЕК-ке дейін (шамамен 1 180 евро-дан 5 900 евроға дейін) әкімшілік айыппұл салуға әкеп соғады.
277. ӘҚБтК-нің 276-бабы сондай-ақ бухгалтерлік есептің жоқтығы және салық есебін жүргізуді бұзғаны үшін санкцияларды белгілейді: бірінші бұзушылық

туралы хабарлама, ал жыл ішінде қайталап бұзушылық кезінде – 25-тен 75 АЕК-ке дейінгі (шамамен 147-442 евро) немесе құқық бұзушылықтың сипатына және салық төлеушіге байланысты есепке алынбаған тауарлар құнының 3%-ынан 10%-ына дейінгі мөлшерде айыппұл.

278. Салық төлеуден жалтару және толық емес, жалған немесе дұрыс емес деректері бар шот-фактураларды пайдалану айыппұлмен, бас бостандығынан айырумен немесе өзге де санкциялармен жазаланатын қылмыстық қылмыстар болып табылады (ҚК-нің 216, 244 және 245-баптары); осы сипаттағы әкімшілік құқық бұзушылықтар үшін қолданылатын жаза айыппұлдардан тұрады (ӘҚБТК-нің 280-бабы).

Аудиторлардың, бухгалтерлердің және басқа мамандардың рөлі

279. Бухгалтерлерге, аудиторларға және заңгерлерге сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық жасады деген күдік туралы хабарлаудың нақты міндеті жүктелмеген. Алайда сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы заңда сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық туралы ақпаратқа ие кез келген адамның бұл туралы бөлімшеге немесе уәкілетті органға хабарлауы жалпы міндеті көзделген. сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес бойынша (23 және 24-баптар). 10 000 АЕК-тен жоғары (шамамен 59 000 евро) пара беру немесе алу сияқты аса ауыр қылмыстар туралы хабарламау да қылмыстық құқық бұзушылық болып табылады (АК-ның 3-бабы (3), 11 (5), 366 (4), 367 (4) және 434). Сонымен қатар, бұл мамандарға ақшаны жылыстатуға қарсы күрес туралы заңнамаға сәйкес есеп беру бойынша ерекше міндеттер жүктелген. Осы есепте бұрын түсіндірілгендей, кәсіби құпияның ережелері қолданылуы мүмкін.

в. Талдау

280. Қазақстан 2050 жылға қарай бизнес жүргізу бойынша әлемнің бәсекеге барынша қабілетті 50 елінің қатарына кіруге ұмтылуда (Қазақстанның 2050 жылға дейінгі стратегиясы). 2014 жылдан бастап экономикалық өсуді жеделдетуге, мемлекеттік және жеке секторлардың жұмыс істеуін жақсартуға және сол арқылы шетелдік инвестицияларды тартуға бағытталған кәсіпкерлік қызмет туралы заңнаманың жүйелі реформалары жүргізілді. Соңғы жылдары бизнесті дамыту үшін қолайлы жағдай жасауға бағытталған заңнамалық бастамалардың жеті топтамасы қабылданды. Сол сияқты іскерлік этика және кәсіпкерлердің құқықтарын қорғау саласында күш-жігер жұмсалды: 2014 жылы Бизнес-омбудсмен кеңсесі құрылды және бизнес-секторда сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнаманы сақтауға жәрдемдесу үшін түрлі бастамалар әзірленді (мысалы, Кодекс, кәсіпкерлердің сыбайлас жемқорлыққа қарсы хартиясы).
281. Қазақстанда әр түрлі заңды тұлғалардың, коммерциялық ұйымдардың (жауапкершілігі шектеулі серіктестіктердің ең көп таралған түрі), сондай-ақ коммерциялық емес ұйымдардың кең спектрі бар. Оларды құруға және тоқтатуға қойылатын талаптар Азаматтық кодекске енгізілген Жалпы қолданылатын ережелерге қосымша заңды тұлғалардың әр түрлі типтері үшін жеке заңнамада жазылған. Тіркеу құқықтық қабілеттілікке ие болудың міндетті шарты болып табылады. Коммерциялық және коммерциялық емес барлық заңды тұлғалар үшін орталықтандырылған электрондық тізілім бар:

бизнес сәйкестендіру нөмірлерінің ұлттық тізілімі. Онда тіркелген күні, құрылтайшылары мен атқарушы органдары, жарғылық капиталдың мөлшері, Қызмет түрі, атауы, орналасқан жері және басқа да тіркеу әрекеттері туралы ақпарат бар. Тізілім «Ашық Үкімет» сайты арқылы «ашық деректер» бөлімінде жалпы жұрттың танысуы үшін қолжетімді.

282. Жақында заңды тұлғаларды тіркеу рәсімдеріне қатысты, атап айтқанда, «бір терезе» жүйесін енгізу және өтінімдерді жергілікті жерде немесе электрондық үкімет порталы арқылы онлайн режимінде толтыруға мүмкіндік беретін заманауи электрондық технологияларды пайдалану арқылы шаралар қабылданды. Тіркеу процедураларын жеңілдету және рационализациялау айқын. Бұл Даму күрделілікті/бюрократияны азайтады және тіркеу процесінде сыбайлас жемқорлық қаупін азайтады. Екінші жағынан, тіркеу рәсімдерін оңайлату белгілі бір тәуекелдерге әкеп соқтыруы мүмкін, сондықтан да тексерудің ақылға қонымды деңгейін ұстап тұруды және орындауды қамтамасыз ету маңызды.
283. Қолданыстағы жүйеге сәйкес, шағын және орта компанияларға қатысты рәсім бір сағат ішінде аяқталуы керек (құжаттарды тапсырмай). Ірі компанияларды тіркеу рәсімі бір күнде аяқталады⁶¹. Тіркеу кезінде жүргізілетін тексерулер негізінен Автоматты; олар регистрлер қол жетімді әр түрлі интеграцияланған мәліметтер базасында қол жетімді ақпаратқа сүйенеді (мысалы, жылжымайтын мүлік тізілімі, салық туралы ақпарат). Осыған байланысты ГБТ-ға 30-ға жуық мемлекеттік мекеменің өзара байланысты дерекқорлары бар екендігі туралы хабарланды. Тексерулер негізінен құрылтайшылар мен бас директордың жеке басына, сондай-ақ заңды тұлғаның мекен-жайына қатысты. Тіркеуге жүгінетін заңды тұлғалардың түпкі бенефициарлық меншік иелерінің тексерулері жоқ (және заңды тұлғаларды мемлекеттік тіркеу туралы Заңның 11-бабына сәйкес осындай тұлғаларға қолданылатын ықтимал кедергілер немесе шектеулер). Сонымен қатар, компаниялардың нақты мақсаттарына немесе құрылтай капиталының пайда болуы мен депозитіне қатысты ешқандай тексерулер жүргізілмейді. Заңды тұлғаның ең көп таралған түріне қатысты: жауапкершілігі шектеулі серіктестікке (ЖШС) қатысты тіркеуші орган заңда көрсетілгеннен басқа қандай да бір қосымша құжаттарды ұсынуды талап етуге құқылы емес (ЖШС туралы Заңның 19-бабы). Тиісінше, мемлекеттік органдар тіркеу процесінде заңды тұлғалардың құрылу мақсатын, қызмет түрі мен сипатын, сондай-ақ осы түрге қатысушылардың құрамын бағалауға құқылы емес. алайда, тіркеуші органдар ақпараттың өзектілігін қамтамасыз ету үшін ешқандай тексерулер жүргізбейді.
284. ГБТ тіркеу кезінде берілетін ақпараттың толықтығы мен дұрыстығын қамтамасыз етудің өзектілігі көптеген рәсімдермен айналысатын тез және тиімді тіркеу жүйесінің қажеттілігімен теңдестірілуі керек екенін мойындайды. Алайда, атап айтқанда, заңды тұлғалардың түпкілікті бенефициарлық иелеріне және олар ұшырауы мүмкін ықтимал кедергілерге қатысты, сондай-ақ тіркелген деректердің өзгеруіне қатысты қосымша бақылау жүргізу қажет болып көрінеді. Осыған байланысты,

⁶¹ Шағын кәсіпкерлік субъектілерінің жұмыспен қамтылғандардың орташа саны 100 адамнан аспайды және/немесе орташа жылдық кірісі 300 АЕК (1 800 евро). Ірі шаруашылық жүргізуші субъектілерге жұмыскерлерінің саны 250 адамға дейін және/немесе орташа жылдық табысы (шамамен 18 млн евро) 3 000 000 АЕК-ке дейінгі кәсіпорындар жатады. Орта кәсіпорындар бірінші және екінші типтің арасында орналасқан.

компаниялардың түпкілікті бенефициарлық меншік иелерінің тізілімін құрудан басқа, ол да өзекті жағдайда сақталуы тиіс, тіркеуші органдардың өкілеттіктерін күшейту, басқа дереккөздердегі ақпаратты есепке алу және олармен тығыз ынтымақтастық салық органдары осы саладағы бақылауды одан әрі күшейте алар еді. Билік органдарымен осы нақты мәселені талқылай отырып, олар жалған компанияларды пайдаланбау үшін компанияларға иелік етудің барлық тізбегін бақылау шектеулерімен келісті. Сондықтан, **ГРЕКО (i) бақылауды күшейту бойынша тиісті шаралар қабылдауды ұсынады заңды тұлғаларды тіркеу жүйесі, атап айтқанда, заңды тұлғаның жеке басына, оның нақты мақсатына, сондай-ақ тіркеу үшін қажетті кез келген басқа тиісті ақпаратқа, оның ішінде кейінгі жаңартулар мен өзгерістерге қатысты; және (ii) бенефициарлық иеленушілердің тізілімін жасау.**

285. Заңды тұлғалардағы функцияларды орындауға қойылатын шектеулерге келетін болсақ, қолданыстағы жүйеге сәйкес қылмыстық санкция ретінде белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыру жеке секторда емес, мемлекеттік (және квазимемлекеттік) секторда ғана қолданылады. Сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарға қатысты міндетті түрде шеттету Қылмыстық кодексте мемлекеттік қызмет лауазымын атқаруға, судья болуға, жергілікті өзін-өзі басқару органдарында, Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкінде және оның ведомстволарында, Қаржы нарығы мен қаржы ұйымдарын, мемлекеттік ұйымдар мен квазимемлекеттік құрылымдарды реттеу, бақылау және қадағалау жөніндегі уәкілетті органда қызмет атқаруға өмір бойына тыйым салу түрінде тікелей көзделген (АК-нің 50-бабы). Сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар үшін кінәлі деп танылған жеке тұлғаларға қатысты басшы лауазымдарға орналасуға немесе жеке секторда кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыруға ешқандай шектеулер көзделмеген. Дисквалификация жеке секторда да мүмкін, оның ішінде заңды тұлғалардағы басшылық лауазымдарға шектеулер, әсіресе ауыр сыбайлас жемқорлық қылмыстары үшін сотталғаннан кейін. Бұл жеке кәсіпкерлерге (өзін-өзі жұмыспен қамтыған адамдарға) қатысты емес. Мұндай шаралар сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтардың алдын алуда және жазалауда маңызды рөл атқарады. ауыр сыбайлас жемқорлық қылмыстары үшін соттау туралы істер бойынша заңды тұлғалардағы лауазымдар. Сондықтан, **ГРЕКО ауыр сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылығы үшін соттылығы болған жағдайда заңды тұлғаларда басшы лауазымдарға орналасуға тыйым салуға мүмкіндік беретін құқықтық нормаларды енгізуді ұсынады.**

286. Қазіргі уақытта Қазақстанда қылмыстық құқық бұзушылықтар үшін заңды тұлғалардың жауапкершілігі көзделмеген. Билік тек мемлекеттік саладағы белсенді парақорлыққа қатысты ӘҚБтК белгілеген әкімшілік жауапкершілікті көрсетті (ӘҚБтК-нің 678-бабы). Басқарушы лауазымды атқаратын жеке тұлға тарапынан қадағалаудың немесе бақылаудың болмауына байланысты істер осы жағдайда қылмыс жасауға мүмкіндік жасаған заңды тұлғаға қолданылмайды. Сонымен қатар, ГБТ әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодекске сәйкес заңды тұлғалар Әкімшілік құқық бұзушылықтар үшін әкімшілік жауапкершілікке ие, бірақ қылмыстық құқық бұзушылықтар үшін емес. Бұдан басқа, ГБТ бір жыл ішінде жасалған құқық бұзушылықтар үшін 750 АЕК (шамамен 4 450 Еуро) бастап ең жоғары 1 500 АЕК (шамамен 8 900

еуро) мөлшерінде айыппұл салу қолданылатын санкция болып табылатынын атап өтті. Ұсынылған ақпаратқа сәйкес, 2018-2021 жылдар аралығында айыппұлдар тек үш жағдайда ғана қолданылған. Осы қылмыс үшін сотталған заңды тұлғаға басқа ешқандай жаза қолдануға болмайды. Демек, қолданыстағы жүйе сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар үшін жан-жақты және барабар корпоративтік жауапкершілікті қамтамасыз етпейді, ал салынатын айыппұлдарды тиімді, пропорционалды немесе тежеуші әсер ретінде бағалау мүмкін емес. ГБТ сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтары үшін заңды тұлғалардың әкімшілік жауапкершілігін енгізу қажеттігі 2022-2026 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың жаңа стратегиясында танылатынын атап өтті. бұл туралы, оның ішінде заңды тұлғаларға қолданылатын жауапкершілік түрі (қылмыстық/әкімшілік/азаматтық) және қол жетімді Санкциялар ауқымы туралы әлі жасалған жоқ. ГРЕКО заңды тұлғалардың сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтары үшін барабар жауапкершілігін белгілеу және осыған байланысты тиімді, пропорционалды және тежеуші санкцияларды көздеу үшін қажетті заңнамалық шараларды қабылдауды ұсынады.

287. Салық заңнамасы корпорациялардың кірістеріне салық салу бөлігінде шегерімге жатпайтын шығыстардың тізімін белгілейді (ҚР Салық кодексінің 264-бабы). Қолданыстағы ережелерге сәйкес салықтық шегерімге тек құжатталған операцияларға қатысты жол беріледі. Заңсыз төлемдер немесе қылмыс нәтижесінде келтірілген шығындар салықтан шегеруге тікелей тыйым салатын арнайы ереже жоқ. Елдік сапар барысында салық органдары жалған шот-фактуралармен байланысты шығындар іс жүзінде орындалмай, қызмет көрсетілмей немесе тауарлар жеткізілмей қабылданбайтынын мәлімдеді. Алайда, ГБТ пікірінше, салық заңнамасының сыбайлас жемқорлыққа қарсы тиімді күреске ықпал ететінін біржақты қамтамасыз ету үшін қазіргі жүйеге неғұрлым табанды және дәл болу пайдалы болар еді. Осылайша, **ГРЕКО заңнамада «формальдылықтарды оңайлату үшін төлемдер», пара алу және сыбайлас жемқорлыққа байланысты басқа да шығындар үшін салық шегерімдеріне тікелей тыйым салуды ұсынады.**
288. Салық лауазымды тұлғаларына барлық мемлекеттік лауазымды тұлғалардың өз құзыреті шегінде анықталған сыбайлас жемқорлық күдіктері туралы Құқық қорғау органдарына хабарлау міндеті жүктелген. ГБТ салық органдары сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарының алдын-алу, анықтау және хабарлаудағы маңызды рөл туралы жеткіліксіз білетіндігін айтады. Осы саладағы салық қызметкерлері үшін арнайы оқыту немесе нұсқаулықтар жүргізілген жоқ. ГБТ сыбайлас жемқорлыққа қарсы жедел қызметке салық органдарының қатысуын күшейтуге болады деп санайды. Сонымен қатар, салық органдары салықтық тексерулер шот-фактураларға, атап айтқанда жалған шот-фактураларды анықтауға ерекше назар аударатынын түсіндірді. Алайда, ҚҚС төлеуші ретінде тіркелу үшін міндетті болып саналатын күнтізбелік жыл ішіндегі ең төменгі айналым 30 000 АЕК (шамамен 178 000 еуро) құрайды, бұл осы мақсат үшін тым жоғары болып көрінеді (Салық кодексінің 82-бабы). Сонымен қатар, жоғарыда сипатталғандай, микро және шағын компанияларға қатысты жергілікті тексерулерге мораторий енгізілген, тек қылмыс жасады деген күдік болған жағдайларды қоспағанда. Тағы бір рет, ГБТ пікірінше, салық органдары заңсыз қызметті, атап айтқанда, сыбайлас жемқорлық және басқа да құқық

бұзушылықтар арқылы жабу үшін компаниялардың заңсыз пайдаланылуын анықтауда және алдын алуда шешуші рөл атқара алады. Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, **ГРЕКО салық органдарына сыбайлас жемқорлық проблемасына, атап айтқанда, тиісті директивалар немесе нұсқаулықтар әзірлеу, сондай-ақ сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар жасады деген күдіктерді анықтау бойынша арнайы және тұрақты тренингтер өткізу арқылы көбірек көңіл бөлуді және оларды құзыретті құқық қорғау органдарына хабарлауды ұсынады.**

289. Шот-фактураны немесе кез келген басқа бухгалтерлік құжатты немесе жалған немесе толық емес ақпаратты қамтитын жазбаны жасау немесе пайдалану, сондай-ақ төлем туралы жазбаны заңсыз жүргізбеу сияқты бухгалтерлік есеп саласындағы құқық бұзушылықтар қылмыстық және/немесе әкімшілік құқық бұзушылық деп танылады. ГБТ пікірінше, Санкциялар, атап айтқанда, Бухгалтерлік есеп бойынша міндеттемелерді бұзғаны үшін қарастырылған айыппұлдардың шегі (атап айтқанда, ҚК-нің 241-бабына, сондай-ақ ӘҚБтК-нің 239 және 276-баптарына сәйкес) тиімді, пропорционалды және тежеуші әсер ететін болып саналу үшін тым аз. Бұдан басқа, азаматтарға, ұйымдарға немесе мемлекетке ірі залал келтірген құқық бұзушылықтарды есепке алғаны үшін ҚК-нің 241-бабында көзделген айыппұлдар Әкімшілік құқық бұзушылық үшін болжамды түрде онша ауыр емес сипаттағы ӘҚБтК-нің 239-бабында белгіленген айыппұлдардан аз. Бұдан әрі, ҚК-нің 241-бабы бухгалтерлік есеп құжаттарын сақтау мерзімі аяқталғанға дейін жойғаны үшін қылмыстық жауапкершілікті көздейді, алайда, ГБТ берген ақпаратқа сәйкес, қолданыстағы бухгалтерлік есеп ережелерінде осы құжаттар сақталуы тиіс уақыт кезеңі көрсетілмейді. **ГРЕКО (i) жеке бизнесте шоттар жүргізу үшін ең аз уақыт кезеңін заңмен белгілеуді және (ii) олардың тиімділігін, пропорционалдылығын және тежеуші әсерін қамтамасыз ету үшін шоттарға қатысты құқық бұзушылықтар үшін қолданылатын санкцияларды қайта қарауды және қатайтуды ұсынады.**

290. Сыбайлас жемқорлық пен ақшаны жылыстатудың алдын алу мәселелеріне бухгалтерлерді, аудиторларды және басқа консультанттарды тарту үшін қабылданған қадамдарға келетін болсақ, ҚББ Қылмыстық жолмен алынған кірістерді жылыстатуға және терроризмді қаржыландыруға қарсы іс-қимыл жүйесін қолдану жөніндегі нұсқаулықтарды шығару арқылы маңызды жұмыс жасады. Алайда, жергілікті жерге барған кезде ГБТ мамандары сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтардың ерекшеліктері туралы жеткілікті хабардар емес және осы нақты қылмыстарға күдіктер туралы анықтау мен хабарлаудағы олардың рөлін арттыру үшін не істеу керек деген әсер алды. 2018-2020 жылдар аралығында ҚББ-да осы мамандардың кейбіреулерінен алынған есептер саны өте төмен, әсіресе бухгалтерлік ұйымдар мен кәсіби бухгалтерлер (біреуі ғана) және заңгерлер (біреуі де емес). Сыбайлас жемқорлыққа және ақшаны жылыстатуға қарсы күрес туралы заңнамаға сәйкес хабарлау міндеті клиенттің, әсіресе адвокаттарға қатысты кәсіби құпияны және артықшылықтар көлемін сақтау міндеттемесіне қайшы келеді. ГБТ сыбайлас жемқорлық фактілерін ашуға бухгалтерлерді, аудиторлар мен заңгерлерді одан әрі қолдау, ынталандыру және олардың қатысуын күшейту қажеттілігіне қатысты өзінің берік ұстанымын растайды. Осыған қатысты ұсыныс шығарылды және ГБТ бухгалтерлердің, аудиторлардың және кеңесшілердің/заңгерлердің тиісті кәсіби бірлестіктері қатысады және

қажет болған жағдайда осы ұсыныстың орындалуын күшейтеді деп үміттенеді.

ҚОРЫТЫНДЫ

291. Қазақстандағы сыбайлас жемқорлық түрлі секторларда, мекемелерде, мемлекеттік органдарда және басқа да мемлекеттік және жеке меншік салаларда тамыр жайған елеулі мәселе деп танылды. Дегенмен, сыбайлас жемқорлықтың нақты ауқымын анықтауға мүмкіндік беретін сенімді ақпарат көздері іс жүзінде жоқ. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы базаның жетілмегендігі, саясатты әзірлеу кезінде реакцияның болмауы және БАҚ-ты мемлекеттік бақылау бағалау барысында анықталған елеулі проблемалардың бірі болып табылады. Бұдан басқа, Президенттің алысқа баратын өкілеттіктері, оның ішінде сот органдарына, прокуратураға және құқық қорғау органдарына тағайындау, сондай-ақ сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы негізгі мекемелердің құрылымдық ұйымын бекіту бойынша өкілеттіктері олардың тәуелсіздігіне нұқсан келтіреді және сыбайлас жемқорлыққа қарсы жүйені тұтастай алғанда заңсыз ықпалға осал ету тәуекелін тудырады. Еуропа Кеңесінің органы ретінде ГРЕКО плюралистік демократия, құқық үстемдігі және адам құқықтарын қорғау қағидаттарын сыбайлас жемқорлықтың алдын алу мен оған қарсы күрестің негізгі кепілі ретінде қарастырады. Билік пен қажетті тексерулер мен тепе-теңдіктерді бөлу принципіне негізделген мемлекеттік құрылым бірдей маңызды. Осыған байланысты ГРЕКО бағалауының негізінде жатқан қазақстандық институттарды сыбайлас жемқорлыққа қарсы стандарттарға жақындату үшін іргелі реформалар қажет.
292. Қазақстанда сыбайлас жемқорлыққа қарсы бастамалар мен стратегиялардың жетіспеушілігі жоқ: ең соңғы сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегия 2022-2026 жылдар кезеңін қамтиды, сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жөніндегі мамандандырылған агенттік жұмыс істейді. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің құқық қорғау органдары үшін мықты перспективасы бар екеніне қарамастан, ол сондай-ақ сыбайлас жемқорлықтың ұзақ мерзімді перспективасына бағытталған. Құқық қорғау органдарының шеңберінен шығатын сыбайлас жемқорлықтың алдын алу жөніндегі іс-қимылдар мен саясатты ретке келтіру үшін қосымша іс-қимылдар қолданылуға тиіс. Сонымен қатар, мемлекеттік және жеке меншік, сондай-ақ жалпы азаматтық қоғамның түрлі секторларының белсенді қатысуы және жеткілікті түрде кең өкілдігі болуы өте маңызды.
293. Мемлекеттік лауазымды тұлғалардың иммунитеттеріне келетін болсақ, кейбір санаттағы адамдарды қамауға алуға/тергеуге/соттық қудалауға қатысты қолданыстағы арнайы рәсімдер жүйесі, атап айтқанда, оның демократиялық қоғамда мөлшерлес және қажет болатын шеңберден шықпауын қамтамасыз ету жолымен қайта қаралуға жатады және осы мәселе бойынша кез келген шешім ашық және объективті критерийлерге негізделеді, сондықтан саяси көзқарастарға тәуелді емес.
294. Тұтастай алғанда, тыйым салу және тәркілеу туралы заңнама айтарлықтай дәрежеде халықаралық стандарттарға сәйкес келеді. Ақшаны жылыстатуға қатысты прогресс те атап өтілді. Бухгалтерлер, аудиторлар және басқа кеңес беру мамандықтарының өкілдері, әсіресе заңгерлер сияқты мамандар

сыбайлас жемқорлық пен ақшаны жылыстатуға байланысты қылмыстарды анықтауға және ашуға белсенді қатысуы үшін көп нәрсе істеу керек.

295. Мемлекеттік басқарудың ашықтығы, әдетте, әлсіз, шешім қабылдау процесінде қоғаммен тиісті консультациялар жоқ, ал мемлекеттік емес субъектілер, атап айтқанда азаматтық қоғам және мемлекеттік емес БАҚ осы салаға өз үлестерін қосу үшін тартылуы керек. Заңнама мен саясат жобалары ақылға қонымды мерзімде неғұрлым кең және мазмұнды қоғамдық консультациялардың нысанасы болуға тиіс. Қоғамның заңнама туралы ақпаратқа қол жетімділігі белгілі бір дәрежеде болса да, практикалық іске асыру дұрыс жұмыс істемейді, өйткені қазіргі уақытта ақпаратқа қол жеткізуді заңсыз шектеумен және ол үшін жазамен тиімді күрестің тиісті тетігі жоқ.
296. Мемлекеттік басқарудағы сыбайлас жемқорлықтың алдын алу, анықтау және оған қарсы күрес жөніндегі әлеуетті арттыру үшін көп нәрсе істеу қажет. Барлық лауазымдарға қолданылатын лайықты ережелер мен ашық жалдау және жылжыту рәсімдері қажет екенін атап өткен жөн, өйткені қазіргі уақытта мұндай ережелердің болмауы саяси мотивтер, белгілі бір ықпалды немесе қызығушылық топтарына жататын немесе басқа да заңсыз мотивтер негізінде тағайындау және жылжыту туралы шешім қабылдауға мүмкіндік береді. ашықтықтан айырылған заңсыз келісімдер. Сонымен қатар, мемлекеттік қызметтегі адалдық пен қызмет көрсету ережелері егжей-тегжейлі баяндалып, мемлекеттік сектордың барлық функцияларына, соның ішінде саяси тағайындаушылар мен келісімшарт бойынша жұмыс істейтін қызметкерлерге қолданылуы керек. Сонымен қатар, сыбайлас жемқорлыққа байланысты құқық бұзушылықтар туралы хабарлаған адамдарға өте шектеулі қорғаныс беріледі, оны билік те мойындайды. Бұл сенімді заңнама мен практиканы талап етеді, өйткені бұзушылықтар туралы хабарлаған адамдарды қорғау сыбайлас жемқорлық іс-әрекеттерін, мүдделер қақтығысын және т.б. анықтаудың кілті болып табылады. Соңында, мемлекеттік қаражатты пайдалануға байланысты, атап айтқанда, мемлекеттік сатып алу саласындағы сыбайлас жемқорлық Қазақстанда дереу және шешуші іс-қимылды, оның ішінде қолайлылық критерийлерін тиісінше қадағалау, мүдделер қақтығысын анықтау және болдырмау және келісімшарттарды тиісінше орындау арқылы талап ететін ең өзекті мәселелердің бірі ретінде қаралады.
297. Жеке қаржы секторын дамыту соңғы жылдары Қазақстанда неғұрлым басым бағыттардың бірі болып табылады. Жеке секторға келетін болсақ, 2014 жылдан бастап кәсіпкерлік қызмет туралы заңнамаға экономикалық өсуді жеделдетуге және шетелдік инвестицияларды тартуға, оның ішінде компанияларды тіркеу кезінде «бір терезе» жүйесін енгізу және заманауи электрондық технологияларды пайдалану арқылы бюрократиялық кідірістерді жоюға бағытталған реформалар жүргізілді. Қазақстанда жеке бизнес құру оңай және жылдам. Дегенмен, тексерудің сенімді деңгейін, әсіресе компаниялардың бизнесіне және түпкілікті бенефициарлық меншікке қатысты қамтамасыз ету өте маңызды. Бұдан басқа, сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар үшін корпоративтік жауапкершілік әлі белгіленбеген. Салық органдары тарапынан сыбайлас жемқорлық проблемасына көбірек көңіл бөлу талап етіледі, сондай-ақ елде ұйымдасқан қылмыстың өркендеуіне жол бермеу үшін бухгалтерлік құқық

бұзушылықтарға және жеке бизнес секторындағы қылмыстың басқа да нысандарына қатысты барабар санкцияларды көздейтін одан әрі заңнамалық түзетулер қажет.

298. Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, ГРЕКО Қазақстанға келесі ұсыныстарды береді:

- i) (i) мемлекеттік сектордың әртүрлі деңгейлерінде, жеке секторда және қарапайым азаматтарға қатысты сыбайлас жемқорлықтың жүйелік тәуекелдерінің болуы туралы неғұрлым кең түсінік алу мақсатында кешенді зерттеулер, оның ішінде мемлекеттен тәуелсіз зерттеулер жүргізу және (ii) ерекше назар аудара отырып және басымдық бере отырып, сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясат пен стратегияларды тиісті бейімдеу және ұтымды ету тәуекелдің анықталған салаларына қатысты сыбайлас жемқорлыққа қарсы шаралар, сондай-ақ олардың әсерін жүйелі түрде қадағалап және өлшей отырып. Мұндай мониторингке мемлекеттік және мемлекеттік емес өкілдердің (мысалы, халықаралық ұйымдар, ҮЕҰ және т. б.) қатысқаны жөн (35-бөлім);
- ii) құқық қорғау қызметінен ерекшеленетін және одан басқа қызмет ретінде сыбайлас жемқорлықтың алдын алу жөніндегі саясат пен іс-қимылды одан әрі оңтайландыру, сондай-ақ әртүрлі секторлар мен деңгейлердегі тиісті мемлекеттік мекемелерді қоса алғанда, сыбайлас жемқорлықты болдырмаудың және саясаттың (қазіргі немесе жаңа) және/немесе оларға тәуелді органдардың жетекші тетіктерінің құрамы мен өкілдігін кеңейту, сондай-ақ сыбайлас жемқорлықтың алдын мемлекеттік емес субъектілердің (мысалы, тәуелсіз үкіметтік емес ұйымдардың, бизнес-сектордың, өзін-өзі басқаратын кәсіптік одақтардың) жүйелі қатысуы, мемлекеттік емес БАҚ және т. б.) (36-бөлім);
- iii) сот билігінің тәуелсіздігін арттыру, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға жауапты прокуратура органдары мен құқық қорғау органдарына жеткілікті функционалдық автономия беру және осы органдарды кез келген заңсыз ықпалдан, оның ішінде мемлекеттің жоғары саяси/атқарушы билігі тарапынан қорғау үшін қажетті заңнамалық және практикалық шаралар қабылдау. (89-бөлім);
- iv) құқық қорғау органдарының басшылары мен басшыларының орынбасарларын олардың өкілеттік мерзімін және жұмыстан босатылу себептерін көрсете отырып тағайындаудың нақты және ашық (саяси көзқарастардан өзгеше) тәртібін белгілеу (92-бөлім);
- v) сыбайлас жемқорлық туралы өз жұмыс берушілеріне хабарлайтын адамдардың өтініштерін тіркеу рәсімінің (i) айқын болуын қамтамасыз ету және сыбайлас жемқорлық туралы хабарлайтындарды, оның ішінде сыбайлас жемқорлық туралы адал ниетпен хабарлайтын адамдарға берілетін кек кепілдіктерін және (ii) олардың қол астындағылар хабарлаған мәлімдемелерге

қатысты шаралар қабылдау тапсырылған жұмыс берушілерге көмек пен оқытуды қамтамасыз ету (95-бөлім);

- vi) (i) сыбайлас жемқорлықпен күресетін барлық құқық қорғау органдарының арасында, атап айтқанда, тиімді қаржылық тергеулерді қамтамасыз ету үшін үйлестіруді ретке келтіру және күшейту үшін; (ii) салық органына тиесілі банк шоттарының дерекқоры құқық қорғау органдарына, атап айтқанда қылмыстық кірістерді неғұрлым тиімді анықтау және бақылау мақсатында Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігіне және Қаржы мониторингі агенттігіне тікелей қол жетімді болуы тиіс. (97-бөлім);
- vii) сыбайлас жемқорлыққа қарсы мамандануы бар органдарға басымдық беретін түрлі құқық қорғау органдары арасындағы сыбайлас жемқорлық туралы істердің тергеулігі туралы қолданыстағы құқықтық ережелерді практикада жүйелі қолдануды қамтамасыз ету (98-бөлім);
- viii) сыбайлас жемқорлық қылмыстарына, қаржылық тергеулерге және олардың ақшаны жылыстату және ұйымдасқан қылмыс сияқты басқа қылмыстармен байланысына қатысты прокурорлар мен судьяларды даярлауды және мамандандыруды күшейту (100-бөлім);
- ix) іс жүзінде қылмыстық қудалаудан иммунитетті пайдаланатын белгілі бір лауазымды адамдарды қамауға алуды/тергеп-тексеруді/соттық қудалауды шектейтін нақты рәсімдер туралы құқықтық ережелерді мұқият қайта қарау, оның ішінде (i) өкілеттік мерзімі ішінде қызметтік міндеттерін орындау кезінде жасалған іс-әрекеттерге олардың шектелуін қамтамасыз ету үшін олардың негіздемесін, функционалдық көлемін және ұзақтығын нақтылау және олар сыбайлас жемқорлықты тиімді қудалауға кедергі келтірмейді және кедергі келтірмейді; және (ii) қазіргі уақытта осындай рәсімдерге жататын адамдардың санаттарын демократиялық қоғамда қажетті минимумға дейін қысқарту туралы мәселені қарау (116-бөлім);
- x) шешімдер саяси көзқарастарға тәуелді болмауын және берілген сұрау салудың мәніне ғана негізделуін қамтамасыз ету үшін иммунитеттерді алу сұрау салулары бойынша шешімдер қабылдау кезінде қолданылуы тиіс нақты, объективті және ашық көрсеткіштері бар басшылық қағидаттарды қабылдау (117-бөлім);
- xi) (i) қылмыстық кірістерді бақылау және түпкілікті бенефициарлық иеленушілерді анықтау үшін бақылау жүйелері мен құралдарын нығайту; (ii) сыбайлас жемқорлық істерінде тәркілеуді тиімді пайдалану үшін жақсы мүмкіндіктерді қамтамасыз ету үшін айыптау үкімін шығаруға байланысты қажетті дәлелдеу ауыртпалығын қайта қарау туралы мәселені қарау (149-бөлім);
- xii) (i) құзыретті органдарға сыбайлас жемқорлық және ақшаны жылыстату туралы хабарламаларға қатысты жағдайды жақсарту

мақсатында мақсатты, оның ішінде мамандандырылған нұсқаулықтар шығару және бухгалтерлерді, аудиторларды, нотариустарды және әсіресе заңгерлерді оқыту арқылы шаралар қабылдау және (ii) ақшаны жылыстатуға қарсы күрес туралы заңнаманы, атап айтқанда, адвокаттың құпиялылығын сақтау міндеті мен күдікті операциялар туралы хабарлау талабы арасындағы байланысқа қатысты шатасуды тудыратын ережелерді қайта қарау және өзгерту арқылы ұтымды ету (154-бөлім);

- xiii) (i) ақпарат мәселелері жөніндегі қызметкерлерді қоса алғанда, тиісті мемлекеттік лауазымды адамдар мен қызметкерлерді, атап айтқанда жергілікті деңгейде жұмыс істейтін қызметкерлерді оқытуды ұйымдастыру жолымен мемлекеттік басқарудың барлық деңгейлеріндегі ақпаратқа жұртшылықтың қол жеткізуін жақсарту үшін қажетті заңнамалық және практикалық шаралар қабылдау және (ii) ақпаратқа қол жеткізуді заңсыз шектегені үшін заңнамаға тиісті санкцияларды енгізуді қамтамасыз ету (221 бөлім);
- xiv) мемлекеттік органдардың шешімдер қабылдау процесіне қатысты кеңестерге қатысты қоғамдық ашықтықты және қалың жұртшылықтың, оның ішінде тиісті мемлекеттік емес субъектілердің маңызды қатысуын қамтамасыз ететін кешенді заңнамалық және практикалық шараларды әзірлеу және қабылдау (222-бөлім);
- xv) (i) мемлекеттік әкімшіліктегі барлық лауазымдарға қызметке жалдау мен жоғарылатудың сіңірген еңбегіне негізделген қағидалар мен ашық рәсімдерді белгілеу және (ii) мемлекеттік қызметтегі адалдықтың тиісті қағидаларының, саяси тағайындаулар мен еңбек шарты бойынша жұмысқа қабылданған қызметкерлерді қоса алғанда, мемлекеттік сектордың барлық лауазымды адамдарына/қызметшілеріне қолданылуын қамтамасыз ету (225-бөлім);
- xvi) қолданыстағы Әдеп кодексінің мемлекеттік басқару органдарының қызметкерлері мен лауазымды адамдары үшін олардың күнделікті қызметінде кездесуі мүмкін жағдайларға қатысты, адалдық стандарттарына және олардың қоғамға қатысты мінез-құлқына қатысты (мысалы, сыйлықтарға реакцияға қатысты) неғұрлым егжей-тегжейлі нұсқаулықтармен толықтыру және басқа да артықшылықтар, сыбайлас жемқорлық туралы хабарлама және жария ақпаратқа қолжетімділік туралы сұрау салуларды өңдеу) (226-бөлім);
- xvii) (i) қажетті ұсынымдар беру және тәуекелдерді төмендету үшін түзетулері бар Әдеп кодексі негізінде мемлекеттік басқарудың барлық қызметкерлері мен лауазымды тұлғалары үшін адалдық, этика және сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес шаралары мәселелері бойынша кіріспе оқытуды енгізу; (ii) әдеп жөніндегі

уәкілдердің дербестігін, құзыреттілігін және әлеуетін нығайту өз міндеттерін шамадан тыс қысымсыз орындау (231 бөлім);

- xviii) мүдделер қақтығысы және үйлесімсіздік туралы заңнаманы нақтылау және мүдделер қақтығысы жағдайында жасалған жеткілікті тежейтін санкциялар мен құқықтық және өзге де әрекеттерді жарамсыз деп тануды қоса алғанда, мұндай практиканы тежеудің тиімді шараларын жүйелі қолдану арқылы мемлекеттік басқарудағы мүдделер қақтығысын болдырмаудың, анықтаудың және басқарудың неғұрлым тиімді жүйесін құру (233-бөлім);
- xix) активтер мен мүдделерді ашу, декларацияларды жүйелі түрде тексеру және бұзушылықтар болған жағдайда ұстап тұратын санкциялар туралы ережелерді қамтуы тиіс жария лауазымды тұлғалардың активтері мен мүдделерін декларациялаудың нақты ережелерін белгілеу (236-бөлім);
- xx) сыбайлас жемқорлық әрекеттері туралы адал ниетпен хабарлайтындарға қосымша кепілдіктерді қосу үшін заңнамадағы және тәжірибедегі ақпаратшылардың жалпы қорғанысын жақсарту. Жаңа заңнама, сондай-ақ бұзушылықтар туралы хабарлайтын адамдарды қорғау процесіне нұқсан келтіретін адамдар үшін жауапкершілік белгілеуі және осы жауапкершілікті іс жүзінде қолдану үшін мемлекет қамтамасыз ететін тиімді тетіктерді қамтамасыз етуі тиіс (238-бөлім);
- xxi) Мемлекеттік сатып алу рәсімдеріне және мемлекеттік инвестицияларға қатысты сыбайлас жемқорлықтың алдын алу үшін, оның ішінде жауапты лауазымды тұлғаларға барабар сыйақыны, заңдылық критерийлерін қадағалаудың неғұрлым қатаң тетігін қамтамасыз ету, шарттардың орындалуын және мүдделер қақтығысы жағдайында шарттардың күшін жою мүмкіндігін анықтау және болдырмау жолымен қосымша заңнамалық және практикалық шаралар қабылдау (244-бөлім);
- xxii) (i) заңды тұлғаларды тіркеу жүйесінде, атап айтқанда, заңды тұлғаның артында тұрған тұлғалардың жеке басына, оның нақты мақсатына қатысты бақылауды күшейту жөнінде тиісті шаралар қабылдау, сондай-ақ кейінгі жаңартулар мен өзгерістерге қатысты қоса алғанда, тіркеу үшін қажетті кез келген басқа да тиісті ақпарат; және (ii) бенефициарлық иеленушілердің тізілімін жасау (284-бөлім);
- xxiii) заңнамаға ауыр сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар үшін сотталғандығы болған жағдайда заңды тұлғаларда басшы лауазымдарды атқаруға тыйым салуды белгілеу мүмкіндігін көздейтін ережелерді енгізу (285-бөлім);
- xxiv) заңды тұлғалардың сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтары үшін барабар жауапкершілігін белгілеу және осыған қатысты

тиімді, мөлшерлес және тежеуші санкцияларды қамтамасыз ету үшін қажетті заңнамалық шаралар қабылдау (286-бөлім);

xxv) «формальдылықтарды оңайлатқаны үшін төлемдер», пара немесе сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарға байланысты басқа да шығыстар үшін заңнамада тікелей тыйым салатын салықтық шегерім (287-бөлім);

xxvi) салық органдары сыбайлас жемқорлық проблемасына, атап айтқанда, тиісті директивалар немесе нұсқаулықтар әзірлеу, сондай-ақ сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар жасады деген күдіктерді анықтау және олар туралы құзыретті құқық қорғау органдарын хабардар ету бойынша арнайы және тұрақты оқыту арқылы көбірек көңіл бөлуі үшін (288-бөлім);

xxvii) (i) жеке бизнесте шоттарды жүргізу үшін заңмен ең аз уақыт кезеңін белгілеу және (ii) олардың тиімділігін, пропорционалдылығын және тежеуші әсерін қамтамасыз ету үшін шоттарға қатысты құқық бұзушылықтар үшін қолданылатын санкцияларды қайта қарау және қатайту (289-бөлім).

299. Рәсім қағидаларының 30.2 Ережесіне сәйкес ГРЕКО Қазақстан билігіне жоғарыда аталған ұсынымдардың орындалуы туралы есепті 2023 жылғы 30 қыркүйектен кешіктірмей беруді ұсынады. Шараларды ГРЕКО арнайы сәйкестік процедурасы арқылы бағалайды.

300. Сонымен, ГРЕКО Қазақстан билігіне мүмкіндігінше тезірек осы есепті жариялауға рұқсат беруді және оның ұлттық тілге аудармасын көпшілікке қолжетімді етуді ұсынады.